Артур КОНАН ДОЙЛ

# СОБАКА БАСКЕРВІЛІВ

Повість

## Розділ I

### Містер Шерлок Холмс

Містер Шерлок Холмс сидів за столом і снідав. Зазвичай він прокидався о пізній порі, крім тих доволі частих випадків, коли йому зовсім не випадало поспати. Я стояв на килимку біля комина й вертів у руках ціпка, якого вчора у нас залишив відвідувач, гарного товстого ціпка з набалдашником — із тих, які називають "вагомим доказом". Під набалдашником було врізане срібне кільце завширшки з дюйм із написом: "Джеймсу Мортімеру, Ч. К. Х. О., від його друзів за ЧКЛ" і дата: "1884". Колись з такими ціпками — солідними, важкими, надійними — ходили поважні сімейні лікарі.

— Отже, Ватсоне, які у вас будуть думки щодо цього?

Холмс сидів до мене спиною, і я думав, що моїх маніпуляцій він не помічає.

— Звідки ви знаєте, що я роблю? Можна подумати, що у вас очі на потилиці!

— Чого не маю, того не маю. Зате переді мною стоїть начищений до блиску срібний кавник, — відповів він. — А справді, Ватсоне, що ви скажете про ціпок нашого відвідувача? Ми з вами його проґавили, тож не знаємо, чому він приходив. А через те, що нам не пощастило, доведеться

звернути особливу увагу на цей випадковий сувенір. Обстежте ціпка і спробуйте відтворити за ним образ його власника, а я вас послухаю.

— Як на мене, — почав я, щосили намагаючись дотримуватися методики мого приятеля, — цей доктор Мортімер — успішний медик середнього віку, до того ж усіма шанований, якщо друзі обдаровують його такими знаками уваги.

— Добре! — сказав Холмс. — Чудово!

— Окрім того, я схиляюся до думки, що він — сільський лікар, отже, йому доводиться долати великі відстані пішки.

— А це чому?

— Бо його ціпок, колись такий гарний, настільки оббився, що я не уявляю собі його в руках міського лікаря. Масивний залізний набалдашник зовсім стертий — мабуть, доктор Мортімер подолав із ним чимало миль.

— Досить тверезе міркування, — сказав Холмс.

— А ще напис: "Від друзів за ЧКЛ". Я думаю, що літери "КЛ" означають якийсь клуб, найімовірніше мисливський, членам якого він надавав медичну допомогу, за що йому й зробили цей невеликий подарунок.

— Ватсоне, ви перевершили самого себе! — сказав Холмс, відкидаючись на спинку стільця й закурюючи люльку. — Я не можу не відзначити, що, описуючи з притаманною вам люб’язністю мої скромні заслуги, ви применшуєте власні можливості. Якщо ви не випромінюєте яскравого сяйва, то, в усякому разі, ви є провідником світла. Та хіба мало таких людей, які, не маючи особливого таланту, все-таки володіють

надзвичайною здатністю запалювати його в інших! Я перед вами в неоплатному боргу, друже мій.

Я вперше почув від Холмса таке визнання і маю сказати, що його слова були для мене надзвичайно приємними, адже байдужість цієї людини до мого замилування нею і до всіх моїх спроб оприлюднити методику його роботи не раз зачіпала моє самолюбство. А ще я пишався тим, що мені вдалося не лише опанувати методику Холмса, але й застосувати її на практиці, та ще заслужити цим похвалу мого друга.

Холмс узяв у мене з рук ціпка і кілька хвилин розглядав його. Потім, явно зацікавившись чимось, відклав люльку вбік, підійшов до вікна і знову став оглядати його, але вже крізь збільшувальне скло.

— Не щось надзвичайне, але все-таки цікаво, — сказав він, знову сідаючи на улюблене місце в кутку дивана. — Деякі дані тут, безумовно, є, вони й слугуватимуть нам підставою для певних висновків.

— Невже я чогось недобачив? — запитав я не без самовдоволення. — Сподіваюсь, я нічого серйозного не випустив з уваги?

— На жаль, мій любий Ватсоне, більша частина ваших висновків хибна. Коли я сказав, що ви є для мене добрим стимулом, це, відверто кажучи, слід було розуміти так: ваші промахи іноді допомагають мені вийти на правильний шлях. Але зараз ви близькі до істини. Ця людина, безумовно, практикує не в місті, і їй доводиться долати великі відстані пішки.

— Виходить, я мав рацію.

— Щодо цього — так.

— Але це все?

— Ні, ні, мій любий Ватсоне, не все, далеко не все. Так, наприклад, я б сказав, що такий подарунок лікар, швидше за все, може отримати від якоїсь клініки, а не від мисливського клубу, а коли перед "лікарнею" стоять літери "ЧК", назва "Черінґкросська" напрошується сама собою.

— Можливо, ви маєте рацію.

— Все наводить на таке тлумачення. І якщо ми приймемо мій здогад за робочу гіпотезу, то отримаємо додаткові відомості для відтворення особистості нашого невідомого гостя.

— Гаразд. Припустімо, що літери "ЧКЛ" означають "Черінґкросська лікарня". Які ж подальші висновки можна звідси вивести?

— А вам нічого не спадає на думку? Ви ж знайомі з моєю методикою. Спробуйте її застосувати.

— Висновок очевидний: перш ніж переїхати до провінції, ця людина практикувала в Лондоні.

— А якщо ми зазирнемо трохи далі? Погляньте на це ось з якого боку: чому йому було зроблено подарунок? Коли його друзі вважали за потрібне гуртом піднести йому цього ціпка на знак своєї прихильності?

Очевидно, в той час, коли доктор Мортімер пішов з лікарні, вирішивши зайнятися приватною практикою. Йому зробили подарунок, це нам відомо. Найімовірніше, роботу в лікарні він змінив на сільську практику.

Чи не будуть наші висновки занадто сміливими, коли ми скажемо, що подарунок було зроблено саме у зв’язку з залишенням посади?

— Це цілком імовірно.

— Тепер погодьтеся, що він не міг бути у штаті консультантів лікарні, бо ця посада надається тільки лікареві з солідною лондонською практикою, а такий лікар з міста навряд чи виїхав би. Тоді ким же він був? Якщо він працював там і не був штатним консультантом, це означає, що йому відводилася скромна роль куратора[1], який живе при лікарні, тобто трохи більша, ніж роль практиканта. І він пішов звідти п’ять років тому — погляньте на дату на ціпку. Таким чином, мій любий Ватсоне, ваш солідний літній сімейний лікар зник, мов пара, а замість нього перед нами виросла досить симпатична людина років тридцяти, нечестолюбна, неуважна, яка ніжно любить свого собаку, за моїми скромними припущеннями, більшого за тер’єра, але меншого за мастифа.

Я недовірливо розсміявся, а Шерлок Холмс відкинувся на спинку дивана, випускаючи під стелю маленькі кільця диму, які плавно розліталися в повітрі.

— Щодо останнього пункту, то тут вас ніяк не перевіриш, — сказав я, — але деякі відомості про вік цієї людини і його кар’єру ми зараз відшукаємо.

Я зняв зі своєї маленької книжкової полиці медичний довідник і знайшов потрібне прізвище. Там виявилося небагато Мортімерів, але я одразу відшукав нашого відвідувача і прочитав уголос все, що його стосувалося:

— "Мортімер Джеймс, з 1882 року член Королівського хірургічного товариства. Ґрімпен, Дартмур, графство Девоншир. З 1882 по 1884 рік — куратор Черінґкросської лікарні. Визнаний гідним премії Джексона в розділі порівняльної патології за роботу "Чи варто вважати хвороби атавістичним явищем?". Член-кореспондент Шведського товариства патологів. Автор статей "Аномальні явища атавізму" ("Ланцет", 1882), "Чи прогресуємо ми?" ("Вісник психології", березень 1883). Сільський лікар парафій Ґрімпен, Торслі та Ґаньбі-Берроу".

— Жодного слова про мисливський клуб, Ватсоне, — з лукавою усмішкою сказав Холмс, — зате справді сільський лікар, як ви тонко підмітили. Мої висновки правильні. А що ж до епітетів, то, якщо не помиляюся, я вжив такі: симпатичний, нечестолюбний і неуважний.

А ось це я знаю з власного досвіду — лише симпатичні люди отримують подарунки на прощання, лише нечестолюбні змінюють лондонську практику на сільську, і тільки неуважні можуть залишити свого ціпка замість візитівки після години очікування у вашій вітальні.

— А собака?

— Його привчили носити ношу за хазяїном. Цей ціпок не з легких, собака брав його посередині й міцно стискав зубами. Сліди від них досить чіткі. Як видно з відстані між мітками, для тер’єра такі щелепи занадто широкі, а для мастифа вузькі. Можливо, що… Боже мій! Ну звісно ж, кучерявенький спанієль!

Говорячи це, Холмс спочатку походжав кімнатою, потім зупинився біля вікна. Останні слова він промовив з такою впевненістю, що я здивовано поглянув на нього:

— Послухайте, друже мій, а чому ви так у цьому переконані?

— А тому, що я бачу собаку біля наших дверей, а от і дзвінок його хазяїна. Не йдіть, Ватсоне, прошу вас. Ви з ним колеги, і ваша присутність допоможе мені. Ось вона, фатальна хвилина, Ватсоне! Ви чуєте кроки на сходах, ці кроки вриваються у ваше життя, але невідомо, що вони несуть за собою — добро чи зло. Що знадобилося людині науки, докторові Джеймсу Мортімеру від детектива Шерлока Холмса?.. Увійдіть.

Зовнішність нашого гостя здивувала мене, оскільки я розраховував побачити типового сільського лікаря. Доктор Мортімер виявився дуже високим, худорлявим чоловіком із довгим носом, який стирчав, наче

дзьоб, між сірими, близько поставленими очима, які яскраво поблискували за скельцями окулярів у золотій оправі.

Одягнений він був, як і годиться людині його професії, але якось неохайно: старий зношений піджак, обшарпані штани. Попри свою молодість він уже сутулився і дивно витягав шию, доброзичливо придивляючись до нас. Щойно наш гість увійшов до кімнати, його погляд одразу ж упав на ціпок у Холмсових руках, і він з радісним вигуком потягнувся за ним.

— Яке щастя! А я ніяк не міг згадати, де його залишив — тут чи в пароплавній компанії. Втратити таку річ! Це було б просто жахливо!

— Подарунок? — запитав Холмс.

— Так, сер.

— Від Черінґкросської лікарні?

— Так, від тамтешніх друзів до дня мого весілля.

— Ой-ой, як це кепсько! — сказав Холмс, похитуючи головою.

Доктор Мортімер здивовано закліпав очима:

— Та що ж тут кепського?

— Тільки те, що ви порушили хід наших міркувань. Значить, подарунок був весільний?

— Так, сер. Я одружився й залишив лікарню, а разом із нею і всі сподівання на посаду консультанта. Треба було заводити власне господарство.

— А тепер, докторе Джеймс Мортімер…

— Що ви, що ви! Я не маю докторського ступеня, я лише скромний член Королівського хірургічного товариства.

— І, очевидно, людина з науковим спрямуванням розуму?

— Я маю лише певний стосунок до науки, містере Холмс: так би мовити, збираю мушлі на березі неосяжного океану пізнання. Якщо не помиляюся, я маю честь говорити з містером Шерлоком Холмсом, а не з…

— Ні, доктор Ватсон — перед вами.

— Дуже радий знайомству, сер. Ваше ім’я часто згадується разом з ім’ям вашого друга. Ви мені надзвичайно цікаві, містере Холмс. Я ніяк не очікував, що у вас такий видовжений череп і такі розвинені надбрівні дуги. Дозволите мені промацати ваш тім’яний шов? Зліпок з вашого черепа, сер, міг би прикрасити будь-який антропологічний музей доти, доки не вдасться одержати оригінал. Не вважайте, що це лестощі, але я просто заздрю такому черепові.

Шерлок Холмс запропонував нашому дивакуватому гостеві крісло.

— Ми з вами, очевидно, обидва фанатики своєї справи, сер, — сказав він. — Як видно з вашого вказівного пальця, ви звикли самі набивати люльки. Не соромтеся, закурюйте. — Доктор Мортімер вийняв із кишені тютюн і з приголомшливою спритністю набив люльку. Його довгі, трохи тремтливі пальці рухалися швидко й неспокійно, ніби лапки у комахи.

Холмс сидів мовчки, але швидкі, короткі погляди, які він кидав на нашого цікавого співрозмовника, яскраво свідчили про те, що ця людина дуже його зацікавила.

— Мені здається, сер, — почав він нарешті, — що ви зробили мені честь своїм учорашнім і сьогоднішнім візитами не лише заради обстеження мого черепа.

— Ні, сер, звичайно, ні! Звісно, я щасливий, що мені випала така нагода, але до вас мене привело зовсім не це, містере Холмс. Я людина аж ніяк не практична, а тим часом переді мною раптово постало одне надзвичайно серйозне і дуже дивне завдання. Вважаючи вас другим за величиною європейським експертом…

— Он воно як, сер! Чи дозволите поцікавитись, хто має честь бути першим? — досить різким тоном запитав Холмс.

— Праці пана Бертільйона[2] вселяють велику повагу людям із науковим мисленням.

— Тоді чому б вам не звернутися до нього?

— Я вже згадував, сер, про "наукове мислення", але як практик ви неперевершені — це визнають усі. Сподіваюся, сер, що я не дозволив собі зайвої…

— Так, трохи, — відповів Холмс. — Одначе, докторе Мортімер, я вважаю, що ви вчините дуже правильно, якщо негайно, без відступів, розповісте мені, у чому полягає справа, для вирішення якої вам потрібна моя допомога.

## Розділ II

## Прокляття роду Баскервілів

— У моїй кишені лежить один манускрипт, — сказав доктор Джеймс Мортімер.

— Я помітив це, щойно ви увійшли, — сказав Холмс.

— Манускрипт дуже давній.

— Початок вісімнадцятого століття, якщо тільки це не підробка.

— Звідки вам про це відомо, сер?

— Розмовляючи зі мною, ви увесь час показуєте мені краєчок цього манускрипту зо два дюйми завширшки. Який це експерт, якщо він не зможе встановити дату документа з точністю до одного-двох десятиліть? Вам, можливо, випадала нагода прочитати мою невеличку працю з цього питання? Я датую ваш манускрипт тисяча сімсот тридцятим роком.

— Точна дата — тисяча сімсот сорок другий. — Доктор Мортімер вийняв рукопис із бічної кишені піджака. — Цю фамільну реліквію віддав мені на зберігання сер Чарльз Баскервіль, раптова і трагічна смерть якого сколихнула весь Девоншир три місяці тому. Я вважав себе не тільки лікарем сера Чарльза, але і його другом. Це був чоловік владний, розумний, досить практичний і аж ніяк не фантазер, як ваш покірний слуга. І все-таки він ставився до цього документа дуже серйозно, тож був готовий до того кінця, що його спіткав.

Холмс простягнув руку, взяв манускрипт і розправив його на колінах.

— Ватсоне, придивіться до написання літери "д". Це одна з тих особливостей, які допомогли мені встановити дату складання документа.

Я подивився через його плече на пожовклі аркуші з напівстертими рядками. Угорі сторінки було написано: "Баскервіль-Хол", а нижче стояли великі, розгонисті цифри: "1742".

— Це, вочевидь, якийсь запис.

— Так, запис одного переказу, що побутує в роді Баскервілів.

— Але, наскільки я розумію, ви прийшли порадитися зі мною щодо питання практичнішого і ближчого до нас за часом.

— Так, дуже близького! Тут не можна зволікати, проблему слід вирішити протягом доби. Рукопис зовсім короткий, і він безпосередньо стосується справи. З вашого дозволу, я прочитаю його вам.

Відкинувшись на спинку крісла, Холмс зімкнув кінці пальців і з виглядом цілковитої покори перед долею заплющив очі. Доктор Мортімер повернувся до світла і високим скрипливим голосом почав читати нам цікаву повість про події давнини:

"Багато є свідчень про собаку Баскервілів, але я, прямий нащадок Гуго Баскервіля, який багато чув про цього собаку від свого батька, а той від мого діда, поклав собі за мету записати цю беззаперечно істинну і правдиву історію. І я хочу, діти мої, щоб ви увірували, що найвищий судія, який карає нас за гріхи наші, вільний пробачити їх нам за милосердям своїм і що немає такого тяжкого прокляття, якого не можна було б спокутувати молитвою і покаянням. Тож поверніть у небуття страшні плоди минулого та остерігайтеся грішити в майбутньому, щоби знову всім нам на погибель не випустити на волю темні пристрасті, що заподіяли стільки зла всьому нашому роду. Знайте, що за часів Великого повстання (історію його, написану лордом Кларендоном, чоловіком високоосвіченим, я всіляко раджу вам прочитати) володарем маєтку Баскервіль був Гуго, з того самого роду, і цього Гуго можна з усією справедливістю назвати людиною некерованою, нечестивою і безбожною.

Сусіди пробачили б йому всі його гріхи, адже святі ніколи не оселялися в наших місцях, але Гуго був схильним до бездумних і жорстоких жартів, що й зробило ім’я його притчею во язицех у всьому Девоні. Сталося так, що цей Гуго покохав (якщо тільки можна назвати

його темну пристрасть таким чистим словом) юну дочку одного фермера, чиї землі лежали поблизу маєтку Баскервілів. Але дівчина, відома своєю скромністю й чеснотами, боялася самого його імені й усіляко уникала Гуго.

І от якось (а це було в Михайлів день) Гуго Баскервіль вибрав зі своїх товаришів шістьох найвідчайдушніших, прокрався до ферми і, знаючи, що батька й братів дівчини саме немає вдома, викрав її. Повернувшись у Баскервіль-Хол, він сховав свою бранку в одному з верхніх покоїв, а сам, за звичкою, влаштував бенкет з товаришами. Нещасна мало не збожеволіла, слухаючи спів, п’яні вигуки й брутальну лайку, що лунали знизу, адже, за свідченням тих, хто знав Гуго Баскервіля, напідпитку він лаявся так, що, здавалося, ці богохульні слова можуть спопелити людину на місці, яка осквернила ними свої вуста. Страх довів дівчину до того, що вона наважилася на вчинок, від якого відмовився б і найсміливіший, а саме: вилізла на карниз, спустилася на землю по стеблах плюща, що обплітав (і досі обплітає) південну стіну замку, і побігла болотом до рідної домівки, що за три милі від Баскервільського маєтку.

Невдовзі Гуго залишив гостей, щоб віднести своїй бранці їжу та питво, а можливо, в його думках було й щось гірше, але побачив, що клітка спорожніла і пташка утекла.

І тоді в нього наче вселився диявол: злетівши сходами вниз до бенкетної зали, він заскочив на стіл, порозкидав фляги й тарелі та привселюдно заприсягнувся віддати свої тіло та душу силам зла, аби тільки наздогнати втікачку. І поки співтрапезники його стояли, вражені люттю, що вирувала в ньому, один з них, найбільш безсердечний або нетверезий, крикнув, що треба пустити по сліду собак. Почувши такі слова, Гуго вибіг із замку, наказав конюхам осідлати його ворону кобилу й спустити собак. Давши їм понюхати хустинку, загублену дівчиною, поскакав слідом за галасливою собачою зграєю по залитому місячним сяйвом болоту.

Співтрапезники його певний час стояли мовчки, спочатку навіть не втямивши, чому здійнялася така метушня. Та раптом їхній затуманений винними випарами розум збагнув, яка чорна справа чинитиметься на просторах торф’яних боліт. І тут усі здійняли ґвалт: хто вимагав коня, хто пістолета, хто ще одну флягу вина. Згодом, трохи оговтавшись, вони всією компанією з тринадцяти чоловік, скочили на коней і приєдналися до погоні.

Місяць сяяв яскраво, усі переслідувачі скакали тим шляхом, яким, за їхніми розрахункам, мала втікати дівчина, якщо вона хотіла дістатися рідної домівки.

Проїхавши милю або дві, вони зустріли пастуха з чередою й запитали, чи не бачив він погоні. А той, як оповідають, спочатку не міг вимовити жодного слова від страху, але потім усе-таки зізнався, що бачив нещасну дівчину, слідами якої мчали собаки. "Але я бачив і щось інше, — додав він. — Гуго Баскервіль проскакав повз мене на вороній кобилі, а за ним мовчки біг собака, і не дай мені Боже ще коли-небудь побачити таке пекельне кодло!"

П’яні сквайри вилаяли пастуха й поскакали далі. Та незабаром мороз пробіг у них по шкірі: спочатку вони почули тупіт копит, а потім ворона кобила, вся в піні, проскакала повз них без вершника і з опущеними віжками. Нажахані гульвіси збилися докупи, але все-таки їхали далі, хоча кожен з них, якби був тут сам, без товаришів, радо повернув би свого коня назад. Вони повільно просувалися вперед і нарешті побачили собак. Уся зграя, яка здавна славилась чистотою породи й скаженістю, жалібно скавучала біля спуску в глибокий яр, деякі собаки крадькома відбігали вбік, а інші, наїжачившись і блискаючи очима, намагалися пролізти крізь вузьку розщелину, що відкривалася перед ними.

Зрозуміло, вершники зупинилися значно тверезішими, ніж були тоді, коли вирушали в дорогу. Більшість із них не зважувалася зробити вперед і кроку, але троє найсміливіших (або ж найбільш захмелілих) скерували коней углиб яру. І там їхнім очам відкрилася широка галявина, а на ній

бовваніли два великих кам’яних стовпи, які стояли тут ще за незапам’ятних часів. Такі стовпи й нині трапляються на болотах.

Місяць яскраво освітлював галявину, посеред неї лежала нещасна дівчина, яка сконала від страху і втрати сил. Але не від її неживого тіла і не від нерухомого тіла Гуго Баскервіля, що лежав поруч, троє відчайдухів відчули, як волосся заворушилося у них на головах. Ні! Над Гуго стояло огидне чудовисько — величезний звір чорної масті, подібний до собаки, але вищий і більший за всіх собак, яких будь-коли доводилося бачити смертному. Цей монстр у них на очах роздер горлянку Гуго Баскервіля і, повернувши до них свою закривавлену морду, зблиснуло вогненними очима.

Нажахані, вони скрикнули і з лементом щодуху помчали геть болотами. Один з них, кажуть, помер тієї самої ночі, не в змозі витримати побаченого, а двоє інших до кінця своїх днів не могли оговтатися від тяжкого потрясіння.

Такий, діти мої, переказ про собаку, що заподіяв стільки лиха нашому роду. І якщо я вирішив записати його, то лише сподіваючись на те, що відоме менше мордує нас жахом, аніж почуті десь вигадки.

Чи є сенс заперечувати, що багато хто в нашому роду помер раптовою, страшною, таємничою смертю? Тож нехай не полишить нас невисловлювана милість провидіння, тому що воно не каратиме безневинних, народжених після третього й четвертого коліна, яким, як сказано в Євангелії, загрожує помста. І цьому провидінню довіряю я вас, діти мої, і заклинаю: остерігайтеся виходити нічної пори на болото, у час цілковитого панування сил зла.

(Написано рукою Гуго Баскервіля для синів Роджера й Джона; наказую їм тримати все це в таємниці від сестри їхньої, Елізабет)".

Прочитавши цю дивну оповідь, доктор Мортімер підняв окуляри на чоло і втупився у містера Шерлока Холмса. Той позіхнув і кинув недопалок у комин.

— І що ж? — сказав він.

— Вам це нецікаво?

— Це цікаво для тих, хто полюбляє казки.

Доктор Мортімер вийняв з кишені складену вчетверо газету:

— Гаразд, містере Холмс. Тепер ми познайомимо вас із сучаснішим матеріалом. Ось номер "Девонширської хроніки" від чотирнадцятого червня цього року. Тут розміщено короткий звіт про факти, встановлені у зв’язку зі смертю сера Чарльза Баскервіля, що спіткала його за кілька днів до цього.

Мій друг трохи посунувся уперед, і його погляд одразу став зацікавленим. Поправивши окуляри, доктор Мортімер почав:

"Раптова смерть сера Чарльза Баскервіля, можливого кандидата від партії лібералів на майбутніх виборах, сколихнула увесь Середній Девоншир. Хоча сер Чарльз не так давно влаштувався в Баскервіль-Холі, він устиг своєю привітністю та щедрістю зажити любові та поваги всіх, кому доводилося мати з ним справу. У дні панування нуворишів[3] приємно знати, що нащадок давнього роду зміг власноруч нажити собі статків і спрямувати їх на відновлення колишньої величі свого імені. Як відомо, сер Чарльз проводив досить прибуткові операції в Південній Африці. На противагу тим людям, які не зупиняються доти, доки колесо фортуни не повернеться проти них, він із притаманною йому тверезістю думки реалізував свої доходи й повернувся до Англії з солідним капіталом. У Баскервіль-Холі сер Чарльз оселився лише два роки тому,

але чутки про різні вдосконалення й плани перебудови маєтку, які припинилися через його смерть, уже встигли поширитися.

Бездітний, він не раз висловлювався щодо наміру обдарувати ласкою своїх земляків, і багато хто з місцевих мешканців має особистий привід оплакувати його передчасну загибель. Про щедрі доброчинні пожертвування сера Чарльза як у місцевому масштабі, так і в масштабі всього графства неодноразово згадувалося на сторінках нашої газети.

Не можна сказати, що слідству вдалося повністю з’ясувати обставини смерті сера Чарльза Баскервіля, хоч воно все-таки зупинило чутки, породжені місцевими забобонними розумниками. У нас немає жодних підстав вважати, що смерть настала не з природних причин.

Сер Чарльз був удівцем і, якщо можна так висловитися, людиною дивакуватою. Незважаючи на свої статки, він жив досить скромно, і весь штат домашньої прислуги в Баскервіль-Холі складався з подружжя Берріморів. Чоловік виконував обов’язки лакея, дружина — економки. У своїх свідченнях, що збігаються зі свідченнями близьких та друзів покійного, Беррімори стверджують, що останнім часом здоров’я сера Чарльза помітно погіршилося.

За їхніми словами, він слабував серцем, на що вказували різкі зміни кольору обличчя, задишка і пригнічений душевний стан. Доктор Джеймс Мортімер, близький друг і домашній лікар покійного, підтвердив це у своїх свідченнях.

З фактичного боку все досить просто. Сер Чарльз Баскервіль зазвичай перед сном гуляв знаменитою тисовою алеєю Баскервіль-Холу. Подружжя Берріморів запевняє, що він цій звичці ніколи не зраджував. Четвертого червня сер Чарльз оголосив про свій намір виїхати наступного дня до Лондона і наказав Беррімору приготувати йому речі до від’їзду, а ввечері вирушив на традиційну прогулянку, під час якої він завжди викурював сигару. До будинку сер Чарльз більше не повернувся.

Опівночі, помітивши, що двері в хол усе ще відчинені, Беррімор стривожився, засвітив ліхтаря і вирушив шукати свого господаря. Того дня було вогко, і сліди сера Чарльза було чітко видно. Посередині алеї є хвіртка, що веде на торф’яні болота. За деякими даними, сер Чарльз простояв біля неї кілька хвилин, потім пішов далі… і в кінці алеї знайшли його труп.

І тут залишається нез’ясованою одна обставина. Беррімор свідчить: щойно сер Чарльз відійшов від хвіртки, характер його слідів змінився — вочевидь, далі він ступав навшпиньки. У той час болотом, неподалік від алеї, проходив циган-перекупник, якийсь Мерфі. Він чув крики, але не міг визначити, з якого боку вони лунали, тому що, за власним зізнанням, був дуже напідпитку. Жодних слідів насильства на тілі сера Чарльза не виявлено. Щоправда, медична експертиза вказує на сильні зміни обличчя покійного — доктор Мортімер спочатку навіть відмовився вірити, що перед ним лежить його друг і пацієнт, але таке явище нерідко супроводжує смерть від ядухи і спаду серцевої діяльності. Це підтвердилося в результаті розтину, який дав повну картину застарілої органічної вади серця. Ґрунтуючись на даних медичної експертизи, слідство зробило висновок про раптову смерть, що значно полегшує справу, адже бажано, щоб спадкоємець сера Чарльза оселився в Баскервіль-Холі та продовжував шляхетні справи свого попередника, перервані так трагічно.

Якби прозаїчно точні висновки слідчого не поклали кінець романтичним вигадкам у зв’язку зі смертю сера Чарльза, які передавалися по всьому графству з уст в уста, то Баскервіль-Холу важко було б знайти хазяїна. Подейкують, найближчим родичем сера Чарльза є містер Генрі Баскервіль (якщо він живий), син середульшого брата покійного. За останніми відомостями, цей молодий чоловік перебуває в Америці. Нині вжито заходів щодо повідомлення його про отриману ним велику спадщину".

Доктор Мортімер згорнув газету й поклав її до кишені.

— От і все, що повідомлялося про смерть сера Чарльза Баскервіля, містере Холмс.

— Ви ознайомили мене зі справою, яка, безумовно, не позбавлена деякого інтересу, і я вам за це дуже вдячний, — сказав Шерлок Холмс. — Свого часу мені доводилося читати про неї в газетах, але тоді я був такий заклопотаний історією з ватиканськими камеями[4] і так намагався прислужитися Папі, що проґавив кілька цікавих справ у Англії. Виходить, це все, що повідомлялося про смерть сера Чарльза?

— Так.

— Тоді ознайомте мене з тими фактами, які не потрапили до друку. — Він відкинувся на спинку крісла, зімкнув кінчики пальців і набув вигляду суворого й неупередженого судді.

— Мені ще ні з ким не доводилося говорити про це, — почав доктор Мортімер з помітним хвилюванням. — Під час слідства я багато про що змовчав з тієї простої причини, що людині науки не годиться підтримувати чутки, породжені марновірством. І я вважаю, що газетярі мають рацію: обтяжувати й без того похмуру репутацію Баскервіль-Холу — значить приректи його на існування без господаря. Міркуючи так, я вирішив про дещо змовчати, адже зайва відвертість усе одно не принесла б користі, але з вами я можу говорити відверто.

Торф’яні болота — місце доволі безлюдне, тому більш чи менш близькі сусіди намагаються якомога частіше зустрічатися один із одним. Щодо мене, то я проводив досить багато часу в товаристві сера Чарльза Баскервіля. Якщо не зважати на містера Френкленда з Лефтер-Холу та ще натураліста, містера Степлтона, у наших місцях годі шукати освіченої людини. Сер Чарльз любив самотність, але його хвороба зблизила нас, а спільні інтереси лише зміцнили цю близькість. Він привіз надзвичайно цінні наукові матеріали з Південної Африки, і ми з ним провели багато

приємних вечорів, обговорюючи порівняльну анатомію бушменів і готтентотів.[5]

Останнім часом я переконувався, що нерви сера Чарльза напружені до краю. Він вірив у цю легенду, яку я вам тільки-но прочитав, і не зважувався виходити на болота вночі, прогулюючись своїми володіннями.

Вам це здасться нісенітницею, містере Холмс, але сер Чарльз був твердо переконаний, що над його родом тяжіє страшне прокляття, і наведені ним приклади з минулого родини Баскервілів були невтішні. Йому не давала спокою невідчепна ідея про якусь примарну істоту, і він раз у раз запитував мене, чи я, бува, не бачив чогось дивного, коли відвідував хворих, чи не чув собачого гавкання. Останнє запитання сер Чарльз ставив мені особливо часто, і його голос при цьому тремтів від хвилювання.

Як зараз пам’ятаю, за три тижні до трагічної події я під’їхав увечері до Баскервіль-Холу. Сер Чарльз стояв біля дверей будинку. Я підійшов до нього, щойно виліз із шарабана, і раптом помітив, що він дивиться кудись через моє плече з виразом неймовірного переляку в очах. Я різко озирнувся і встиг лише мигцем побачити у самісінькому кінці алеї якусь чорну тварину розміром з велике теля. Сер Чарльз був таким схвильованим і нажаханим, що мені довелося піти туди, де промайнула істота, і подивитися, куди вона поділася. Але там уже нікого не було.

Ця подія справила дуже гнітюче враження на мого друга.

Я провів з ним увесь той вечір, і тоді, вирішивши пояснити мені причину своєї тривоги, він попросив мене взяти на зберігання цей рукопис, з яким я вважав за потрібне передусім ознайомити вас. Я згадав про цей незначний випадок лише тому, що він набув певного значення в трагедії, що незабаром відбулася, але тоді все це здалося мені справжнісінькою нісенітницею, яка ніяк не варта хвилювань мого друга.

Сер Чарльз, за моєю порадою, збирався до Лондона. Серце в нього було хворе, а страх, що не давав йому ані хвилини спокою, позначався на стані його здоров’я, хоча причини цього страху були, на мій погляд, надуманими. Я сподівався, що кілька місяців міського життя трохи освіжать сера Чарльза і він повернеться додому новою людиною.

Такої думки був і містер Степлтон, який постійно піклувався про здоров’я нашого спільного друга. І от останньої хвилини сталося це страшне нещастя.

Дворецький Беррімор, який знайшов уночі тіло сера Чарльза, негайно послав до мене конюха Перкінса. Я засидівся допізна за роботою, тому дістався до Баскервіль-Холу швидко, якнайбільше через годину. Всі факти, які згадувалися на слідстві, були перевірені та зіставлені мною. Я пройшов слідами сера Чарльза всю тисову алею, оглянув те саме місце біля хвіртки, де він, очевидно, зупинявся, звернув увагу на змінений характер його слідів, переконався, що крім них на м’якому гравії помітно лише Берріморові сліди, і, нарешті, ретельно обстежив тіло, до якого ніхто не торкався, поки я не приїхав.

Сер Чарльз лежав долілиць, розкинувши руки, вчепившись пальцями у землю, і корчі так спотворили його обличчя, що я не одразу міг упізнати труп.

Фізичних ушкоджень на ньому не виявилося. Але Беррімор дав неточні свідчення на слідстві. За його словами, на землі біля тіла не було нічиїх слідів. Він просто не помітив їх, а я помітив. На невеликій відстані від сера Чарльза виднілися зовсім свіжі й чіткі…

— Сліди?

— Сліди.

— Чоловічі чи жіночі?

Доктор Мортімер якось дивно подивився на нас і відповів майже пошепки:

— Містере Холмс, це були відбитки лап величезного собаки!

## Розділ III

## Завдання

Зізнаюся, що по цих словах у мене пробіг мороз по шкірі.

Судячи з того, як тремтів голос у доктора, його самого глибоко схвилювала та розповідь. Холмс усім тілом посунувся вперед, і в його очах спалахнули сухі, колючі іскорки — беззаперечна ознака зацікавлення.

— Ви самі їх бачили?

— Достеменно, як бачу вас.

— І нічого про це не сказали!

— А навіщо?

— Невже, крім вас, їх ніхто не бачив?

— Вони були приблизно за тридцять кроків від тіла. Імовірно, на них просто не звернули уваги. Я б і сам нічого не помітив, якби не згадав про легенду.

— На болотах, мабуть, багато вівчарок?

— Так, звичайно. Але це була не вівчарка.

— Кажете, сліди дуже великі?

— Величезні!

— Але від тіла сера Чарльза вони були далеко?

— Так.

— Яка тоді була погода?

— Вогка, холодна.

— Але дощу не було?

— Ні.

— А яка ця алея?

— З боків висока зелена огорожа з густо поростими старими тисами. Посередині — стежка завширшки футів із вісім.

— А між чагарником і доріжкою є що-небудь?

— Так, обабіч неї іде смужка дерну завширшки близько шести футів.

— Якщо я правильно вас зрозумів, в алеї є хвіртка?

— Так, і вона веде на болота.

— А інших виходів туди немає?

— Ні.

— Отже, на тисову алею можна потрапити або прямо з будинку, або через хвіртку, що веде на болота?

— Є ще один вихід — через альтанку, але віддалік.

— Сер Чарльз туди дійшов?

— Ні, він лежав кроків за п’ятдесят від неї.

— Тепер, докторе Мортімер, будьте ласкаві відповісти мені на одне дуже важливе запитання: ви помітили сліди, але вони були не на траві, а на стежці?

— На траві слідів зазвичай не видно.

— Вони були по той бік стежки, що й хвіртка?

— Так, на самому краї, ближче до хвіртки.

— Надзвичайно цікаво! Ще одне запитання: хвіртка була зачинена?

— Не тільки зачинена, але й замкнена на навісний замок.

— Яка вона заввишки?

— Приблизно футів з чотири.

— Виходить, через неї можна перелізти?

— Так.

— А біля самої хвіртки що-небудь знайшли?

— Ні, нічого особливого.

— Боже мій! Невже там не подивилися?

— Чому ж? Я сам дивився.

— І нічого не знайшли?

— Там важко було що-небудь розібрати. Сер Чарльз, очевидно, простояв біля хвіртки хвилин п’ять-десять.

— Чому ви так вважаєте?

— Тому що попіл двічі впав з його сигари.

— Чудово! Оце помічник! Чи не так, Ватсоне? Ну, а сліди?

— Гравій було поцятковано його слідами. Інших я не помітив.

Шерлок Холмс нетерпляче ляснув себе долонею по коліну.

— Ех, якби я сам там був! — вигукнув він. — Це, певно, надзвичайно цікава справа. Які багаті можливості для серйозного наукового розслідування! Гравій — це така сторінка, на якій я міг би стільки всього прочитати! А тепер вона розмита дощем, затоптана черевиками допитливих фермерів… Ех, докторе Мортімер, докторе Мортімер! Чому ж ви одразу мене не покликали? Який гріх на вашій совісті!

— Я не міг звернутися до вас, містере Холмс: адже тоді мені довелося оприлюднити всі ці факти, а я вже пояснив, що мене втримувало від такого кроку. До того ж, до того…

— Чому ж ви вагаєтеся?

— Є певна царина, де безсилий навіть найпроникливіший і найдосвідченіший детектив.

— Ви натякаєте, що ми маємо справу з надприродною силою?

— Я цього не кажу.

— Не "кажу", але "думаю"?

— Відтоді як сталося це нещастя, містере Холмс, мені розповіли про кілька випадків, які важко пов’язати з природним плином справ.

— Наприклад?

— Я з’ясував, що дехто з місцевих жителів ще до трагічної смерті сера Чарльза бачив на болотах дивну істоту, яка достоту відповідає описам Баскервільського демона й не схожа на жодну іншу тварину, відому науці. Усі, хто її бачив, стверджували в один голос: це страшна, неймовірно велика примара, що світиться. Я опитав цих людей. Їх було троє: наш сусід, людина досить тверезих поглядів на речі, місцевий коваль і один фермер. Усі розповідають про дивовижу, майже слово в слово повторюючи опис того пса, про якого згадується в легенді. Повірте мені, містере Холмс: у всій нашій окрузі панує жах, виходити на болото вночі не наважується ніхто, хіба що найсміливіші відчайдухи.

— І ви, людина науки, вірите, що це явище — надприродне?

— Я сам не знаю, чому вірити.

Холмс знизав плечима.

— Досі моя діяльність не витікала за межі цього світу, — сказав він. — Я борюся зі злом у міру своїх скромних сил і можливостей, але повстати

проти самого прабатька зла буде, мабуть, надто самовпевнено з мого боку. Однак ви не заперечуватимете, що сліди на гравії — річ досить реальна?

— Собаці, про якого мовиться в легенді, не можна відмовити в реальності, якщо він зміг загризти людину. І все-таки в ньому було щось демонічне.

— Я бачу, ви остаточно перейшли на бік містиків, докторе Мортімер. Тоді скажіть мені от що. Якщо ви маєте такі погляди, для чого тоді вам знадобився я? Ви кажете мені, що марно розслідувати обставини смерті сера Чарльза, і водночас просите мене взятися за це.

— Ні про що таке я вас не просив.

— Тоді чим я можу вам допомогти?

— Порадою. Скажіть мені, як мені слід поводитися з сером Генрі Баскервілем, який приїде на вокзал Ватерлоо, — доктор Мортімер подивився на годинника, — рівно за годину з чвертю.

— Це і є спадкоємець?

— Так. Після смерті сера Чарльза ми з’ясували, що він господарює у себе на фермі, в Канаді. З огляду на відгуки, це чудовий молодий чоловік. Я зараз кажу не як лікар, а як довірена особа й виконавець духівниці сера Чарльза.

— Інших претендентів на спадщину немає?

— Ні. Єдиний інший родич, про якого нам удалося дещо дізнатися, це Роджер Баскервіль — молодший брат нещасного сера Чарльза. Всього братів було троє. Середульший (це й був батько Генрі) помер замолоду.

Молодший, Роджер, уважався в родині паршивою вівцею. Він успадкував Баскервілівську деспотичність і був як дві краплі води схожий на фамільний портрет того самого Гуго Баскервіля. В Англії Роджер не прижився і змушений був тікати до Центральної Америки, де й помер у 1876 році від жовтої лихоманки. Генрі — останній нащадок роду Баскервілів. За годину і п’ять хвилин я маю зустріти його на вокзалі Ватерлоо. Він сповістив мене телеграмою, що сьогодні вранці приїжджає до Саутґемптона. Отже, містере Холмс, порадьте, як мені з ним учинити?

— А чом би йому одразу не поїхати до свого родового маєтку?

— Так, це рішення напрошується саме собою. Але згадайте, що всі Баскервілі, які жили там, трагічно гинули. Я певен, якби сер Чарльз мав можливість із мною поговорити перед смертю, він заборонив би мені привозити останнього нащадка давнього роду в це страшне місце. І водночас не можна заперечувати, що спокій усієї нашої бідолашної округи залежить від того, погодиться сер Генрі жити у своєму маєтку чи ні. Якщо Баскервіль-Хол стоятиме пусткою, всі починання сера Чарльза зведуться нанівець. Я боюся, що моя особиста зацікавленість у наших місцевих справах візьме гору над здоровим глуздом, і тому звертаюся до вас по пораду.

Холмс замислився.

— Двома словами, справа така, — сказав він нарешті. — Ви вважаєте, що якась зла сила робить Дартмур небезпечним для Баскервілів. Чи правильно я вас зрозумів?

— У всякому разі, є підстави думати саме так.

— Так. Але якщо ваша теорія про надприродні сили правильна, то вони здатні згубити цього молодого чоловіка не тільки в Девонширі, але й у Лондоні. Важко уявити собі диявола з територіально обмеженою владою. Адже це не якийсь там член парафіяльного управління.

— Якби вам довелося стикнутися з усім цим самому, містере Холмс, ви б так не жартували. Виходить, по-вашому, серові Генрі байдуже, де бути — у Лондоні чи Девонширі? Він приїде через п’ятдесят хвилин. Порадьте, що мені робити?

— Я раджу вам, сер, викликати кеб, узяти з собою свого спанієля, який шкребеться біля вхідних дверей, і їхати на вокзал по сера Генрі Баскервіля.

— А потім?

— Потім ви почекаєте, поки я обміркую план подальших дій, а доти нічого йому не розповідайте.

— Скільки часу вам знадобиться на це?

— Доба. Я буду вам дуже вдячний, докторе Мортімер, якщо ви з’явитеся тут завтра о десятій годині ранку й приведете з собою сера Генрі Баскервіля. Мені потрібно познайомитися з ним.

— Гаразд, містере Холмс.

Доктор Мортімер записав дату й годину побачення на манжеті й, так само розгублено озираючись навсібіч, швидко вийшов із кімнати.

Холмс гукнув його зі сходового майданчика:

— Ще одне запитання, докторе Мортімер. Ви стверджуєте, що примару й раніше зустрічали на болотах?

— Так, про це свідчать троє.

— А після смерті сера Чарльза нічого такого не було?

— Не знаю. Не чув.

— Дякую вам. На все добре.

Холмс сів на улюблене місце в кутку дивана й усміхнувся тією спокійною, задоволеною усмішкою, що завжди з’являлася в нього на обличчі, коли перед ним поставало завдання, варте його уваги.

— Ідете, Ватсоне?

— Так, якщо я нічим не можу часу вам допомогти.

— Ні, друже мій, я звертаюся до вас по допомогу, коли треба діяти. Але яка чудова справа! З різних поглядів просто надзвичайна. Коли будете проходити повз Бредлі, зайдіть до нього і попросіть надіслати мені фунт найміцнішого тютюну. Заздалегідь вам вдячний.

Постарайтеся до вечора не повертатися. А тоді я з радістю обміняюся з вами враженнями з приводу надзвичайно цікавого завдання, яке ми отримали сьогодні вранці.

Під час напруженої розумової роботи мій друг потребував самоти і спокою, коли він зважував усі, навіть найдрібніші деталі справи, будував одну за одною кілька гіпотез, порівнював їх між собою і вирішував, які відомості вагомі, а якими можна зневажити. Тому я увесь день провів у клубі й повернувся на Бейкер-Стріт тільки увечері, близько дев’ятої години.

Я прочинив двері до вітальні й перелякався — чи не пожежа в нас? У кімнаті стояв такий дим, що крізь нього ледве світився вогонь лампи. Але мої побоювання були даремними: я відчув їдкий запах найміцнішого дешевого тютюну, від чого у мене одразу ж задряпало в горлі. Крізь димову завісу я ледве роздивився Холмса, який зручно вмостився у

кріслі. Він був у халаті й тримав у зубах свою темну глиняну люльку. Навколо нього лежали якісь паперові сувої.

— Застудилися, Ватсоне? — запитав він.

— Ні, просто перехопило дух від цих отруйних фіміамів.

— Так, здається, ви праві: тут трохи накурено.

— Яке там "трохи"?! Дихати нічим!

— Тоді прочиняйте вікно. Я бачу, ви цілісінький день просиділи у клубі?

— Холмсе, любий мій!

— Правильно?

— Безсумнівно, але як ви…

Він засміявся, дивлячись на мою розгублену фізіономію.

— Ваша простодушність, Ватсоне, воістину дивовижна! Якби ви знали, як мені приємно перевіряти на вас свої скромні сили! Джентльмен іде з дому в мерзенну, дощову погоду. Увечері він повертається чистенький, без єдиної плямочки на одязі. Циліндр і черевики на ньому блищать як і раніше.

Отже, він увесь день десь сиднем сидів. Близьких друзів у нього немає. Тоді де він був? Хіба це не очевидно?

— Так, цілком очевидно.

— Світ сповнений таких очевидностей, але їх ніхто не помічає. Як ви думаєте, де був я?

— Теж весь день просиділи сиднем?

— От і ні, я встиг побувати в Девонширі.

— Подумки?

— Цілком правильно. Моє тіло залишалося тут, у кріслі й, як це не сумно, встигло випити за день два великих кавники й викурити неймовірну кількість тютюну. Тільки-но ви пішли, я послав мій дух до Стенфорда за картою дартмурських боліт, і блукав ними весь день. Тішу себе надією, що я тепер як слід освоївся з цими місцями.

— Мапа великого масштабу?

— Так, дуже великого. — Він розгорнув один сектор цієї карти і поклав на коліна. — Ось та сама ділянка, що нас цікавить. Посередині неї — Баскервіль-Хол.

— Оточений лісом?

— Цілком правильно. Тисова алея тут не позначена, але я думаю, що вона йде праворуч, паралельно до боліт. Ось ця маленька група будівель — те саме сільце Ґрімпен, де розташована штаб-квартира нашого друга, доктора Мортімера. Як бачите, у радіусі п’яти миль житло трапляється дуже рідко. Ось це Лефтер-Хол, про який згадував доктор.

Тут, очевидно, стоїть будинок натураліста Степлтона, якщо я правильно запам’ятав його прізвище. Ось це — дві ферми: "Кам’яні стовпи" і "Гниле болото". За чотирнадцять миль від них — прінстаунська каторжна в’язниця. А між цими окремими точками й навколо них розстеляються сумні, позбавлені ознак життя болота. От вам сцена, на

якій розігралася ця трагедія і, можливо, розігрується ще одна у нас на очах.

— Так, місця дикі.

— Сцена обставлена надзвичайно вдало. Якщо диявол справді захотів втрутитися в людські справи…

— Виходить, ви теж схиляєтеся до версії про щось надприродне?

— А хіба дияволові посіпаки не можуть бути з плоті та крові?

Спочатку нам доведеться вирішити два питання. Перше: чи й справді тут було скоєно саме злочин? Друге: в чому цей злочин полягає і як його було скоєно? Зрозуміло, якщо доктор Мортімер має рацію у своїх здогадках і ми маємо тут справу з силами, які перебувають поза законами природи, тоді нам доведеться скласти зброю. Але перш ніж зупинитися на цьому, треба остаточно перевірити всі інші гіпотези. Зачинімо вікно, якщо ви не заперечуєте. Як це не дивно, але я вважаю, що концентрація тютюнового диму сприяє концентрації думки. Я ще не дійшов до того, щоб лізти в труну під час своїх міркувань, але логічний висновок з моєї теорії саме такий. Ну як, ви встигли подумати над цією справою?

— Вона не виходила в мене з голови увесь день.

— І якого висновку ви дійшли?

— Заплутана історія.

— Так, досить своєрідна. Особливо в окремих деталях. Наприклад, змінився характер слідів. Як ви це пояснюєте?

— Мортімер говорив, нібито сер Чарльз пройшов цю частину алеї навшпиньки.

— Він тільки повторив слова якогось ідіота, сказані під час слідства. Навіщо людині може знадобитися йти алеєю навшпиньки?

— Тоді в чому тут річ?

— Він біг, Ватсоне. Біг щодуху — рятувався. Так біг, що серце в нього не витримало і він упав мертвим.

— Рятувався? Але від кого?

— У тому-то й заковика. За деякими свідченнями, Чарльз Баскервіль збожеволів від страху, перш ніж кинутися навтьоки.

— Чому ви так думаєте?

— Те, що його так налякало, рухалося до нього з боліт. Якщо я не помиляюся — а очевидно, все так і було, як я припускаю, — то бігти не до будинку, а від будинку міг тільки божевільний. Циган посвідчив на слідстві, що сер Чарльз кликав на допомогу, але біг він у тому напрямку, де найменше можна було на неї розраховувати. Потім ще одна загадка: кого він чекав у той вечір і чому побачення мало відбутися у тисовій алеї, а не в будинку?

— Ви думаєте, що він когось чекав?

— Поміркуйте самі: хвора літня людина вирушила ввечері на прогулянку — нічого дивного в цьому немає. Але того дня було вогко, холодно. Навіщо тоді серові Чарльзу знадобилося марнувати біля хвіртки п’ять, а то й десять хвилин, як запевняє доктор Мортімер, який звернув увагу на сигарний попіл? Між іншим, як це не дивно, але в спостережливості йому не відмовиш.

— Сер Чарльз робив такі прогулянки щовечора.

— І щовечора зупинявся біля хвіртки? Навряд чи. Навпаки, є відомості, що сер Чарльз намагався триматися від боліт подалі. А тієї ночі він когось там чекав. І це було напередодні його запланованого від'їзду до Лондона. Бачите, Ватсоне, як усе складається — ланка до ланки! А тепер, будь ласка, подайте мені скрипку, і ми відкладемо будь-які турботи з приводу цієї справи в надії на те, що завтрашній візит доктора Мортімера й сера Генрі Баскервіля дасть нам нову поживу для міркувань.

## Розділ IV

### Сер Генрі Баскервіль

Ми поснідали рано, і Холмс, одягнений у халат, приготувався до прийому відвідувачів. Наші клієнти не спізнилися й на секунду — щойно годинник пробив десяту, доктор Мортімер зайшов до кабінету в супроводі молодого баронета. Останньому було років тридцять. Невисокий, кремезний, міцний, він справляв враження досить жвавої, здорової людини. Вираз його обличчя видався мені впертим; карі очі сміливо дивилися на нас з-під густих темних брів. Коричневий костюм спортивного покрою і смаглява обвітрена шкіра свідчили про те, що ця людина аж ніяк не сидень і не білоручка, і водночас спокійна, впевнена постава виказувала в ньому щирого джентльмена.

— Сер Генрі Баскервіль, — представив нам його доктор Мортімер.

— Так, це я, — сказав баронет. — І найцікавіше те, містере Холмс, що якби мій друг не запропонував мені вас відвідати, я прийшов би до вас із власної ініціативи. Ви, кажуть, умієте розгадувати різні ребуси, а я сьогодні вранці зіткнувся з таким, який мені не до снаги.

— Сідайте, сер Генрі. Якщо я правильно вас зрозумів, то після приїзду до Лондона з вами сталося щось не зовсім звичайне?

— Я не надаю цьому особливого значення, містере Холмс. Очевидно, хтось трохи пожартував наді мною. Але сьогодні вранці я одержав ось цього листа, якщо тільки він заслуговує на увагу.

Він поклав на стіл конверта, і ми почали розглядати його. Конверт виявився звичайнісіньким, із сірого паперу. Адресу — "Готель "Нортумберленд", серові Генрі Баскервілю" — було написано великими друкованими літерами; на поштовому штемпелі стояло: "Черінґ-Кросс" і час відправлення — вечір попереднього дня.

— Хтось знав, що ви зупинитеся в готелі "Нортумберленд"? — запитав Холмс, кинувши допитливий погляд на гостя.

— Ніхто не знав. Я вирішив, де зупинитися, тільки після зустрічі з доктором Мортімером.

— Але доктор Мортімер, мабуть, сам там зупинився?

— Ні, я живу в знайомих, — сказав доктор. — Ніхто не міг знати, що ми поїдемо саме в цей готель.

— Гм! Виходить, вашим пересуванням хтось дуже цікавиться.

Холмс вийняв із конверта складений учетверо аркуш паперу, розгорнув його і поклав на стіл. Посередині сторінки була одна-єдина фраза, складена з наклеєних друкованих слів: "Якщо вам дорогі здоровий глузд і життя, тримайтеся якнайдалі від торф’яних боліт". Слова "торф’яних боліт" були написані від руки, чорнилом.

— Отже, містере Холмс, — сказав сер Генрі Баскервіль, — можливо, ви розтлумачите мені, що все це означає і хто проявляє такий інтерес до моїх справ?

— А що скажете ви, докторе Мортімер? Цього разу тут начебто немає нічого надприродного?

— Так, сер, але, можливо, листа надіслала людина, переконана у надприродності цієї історії.

— Що за історія? — різко запитав сер Генрі. — Ви, джентльмени, очевидно, інформовані про мої справи значно краще, ніж я сам!

— Ми вас втаємничимо, сер Генрі. Без цього ви звідси не підете, повірте моєму слову, — сказав Шерлок Холмс. — А зараз візьмімося вивчати цей вельми цікавий документ, якого склали і опустили в поштову скриньку вчора ввечері. Ватсоне, чи є в нас учорашня "Таймс"?

— Он там, у кутку.

— Будьте ласкаві, прошу, дайте сторінку з передовицею. — Він швидко пробіг її очима. — "Свобода торгівлі"… Чудова передовиця! Дозвольте мені прочитати вголос один абзац. "Якщо хто-небудь намагатиметься навіяти вам, що та галузь промисловості, в якій зацікавлені ви особисто, перебуває під захистом протекційних тарифів, тримайтеся якнайдалі від таких людей, бо здоровий глузд має вам підказати, що така система зрештою підірве наш імпорт і порушить нормальне життя нашого острова, інтереси якого дорогі усім нам". Що ви про це скажете, Ватсоне? — вигукнув Холмс, радісно потираючи руки. — Блискуча думка, еге ж?

Доктор Мортімер подивився на Холмса, як дивляться турботливі лікарі на тяжкохворих пацієнтів, а сер Генрі Баскервіль спрямував на мене здивований погляд карих очей.

— Я не великий знавець у таких питаннях, як тарифна політика, — сказав він, — але мені здається, що ми трохи відхилилися від нашої теми.

— Аж ніяк! Ми йдемо гарячими слідами, сер Генрі. Ватсон знайомий з моєю методикою краще за вас, але боюся, що зміст прочитаного уривка вислизнув навіть від нього.

— Так, зізнаюся, я не бачу ніякого зв’язку між ним і листом.

— А зв’язок, любий мій Ватсоне, такий тісний, що, по суті, одне випливає з іншого. "Якщо", "вам", "тримайтеся якнайдалі від", "здоровий глузд", "життя", "дорогі". Невже ви не здогадуєтеся, звідки було взято ці слова?

— Дідько забирай! Звичайно, ви маєте рацію! Який блискучий здогад! — вигукнув сер Генрі.

— Якщо ви досі сумніваєтеся, то погляньте на слова "тримайтеся якнайдалі від" — вони вирізані одне за одним. — Ну ж бо… Так, справді!

— Знаєте, містере Холмс, я навіть не уявляв собі, що такі речі можливі! — сказав доктор Мортімер, здивовано дивлячись на мого друга. — Здогадатися, що слова вирізано з газетного тексту, це ще дрібниці. Але безпомилково назвати газету, ба навіть більше — вказати статтю, з якої їх узято — це перевершує будь-яку уяву! Як ви здогадалися?

— Я думаю, докторе, що ви можете відрізнити череп негра від черепа ескімоса, чи не так?

— Звісно, можу.

— Як?

— Та це взагалі мій коник! Різниця між ними очевидна. Надбрівні дуги, лицьовий кут, будова щелепи…

— А в мене теж є свій коник. На мій погляд, різниця між боргесом на шпонах[6], яким набираються передовиці "Таймс", і сліпим шрифтом дешевеньких вечірніх аркушів не менш очевидна, ніж різниця між вашими неграми й ескімосами. Знання шрифтів — одна з найелементарніших вимог до детектива, хоча мушу зізнатися, що в дні своєї юності я якось сплутав "Лідського Меркурія" з "Ранковими вістями". Але передовицю "Таймс" не сплутаєш ні з чим, і ці слова могли бути вирізані тільки звідти. А оскільки лист відправили вчора, усе свідчить про те, що нам варто було насамперед зазирнути у вчорашній номер.

— Виходить, містере Холмс, — сказав сер Генрі Баскервіль, — хтось склав цього листа, вирізавши ножицями...

— Манікюрними ножицями, — перебив його Холмс. — Ви звернули увагу, які в них короткі кінці? Для того щоб вирізати слова "тримайтеся якнайдалі від", довелося зробити два надрізи.

— Цілком правильно. Хтось вирізав ці слова ножицями з короткими кінцями і наклеїв їх...

— Гуміарабіком, — підказав Холмс.

— ...і наклеїв їх гуміарабіком на папір. Але чому тоді слова "торф’яних боліт" написані від руки?

— Автор листа не знайшов їх у газеті. Всі інші слова досить звичайні, їх можна зустріти в будь-якому тексті, а ці трапляються порівняно рідко.

— Досить правдоподібне пояснення. А що ще вам удалося тут вичитати, містере Холмс?

— Дещо вдалося, хоча автор доклав усіх зусиль для того, щоб знищити найменші докази. Як ви самі можете переконатися, адресу написано великими друкованими літерами. Але така газета, як "Таймс",

рідко потрапляє до рук простих людей. Отже, можемо зробити висновок, що листа склала людина освічена, яка намагалася видати себе за неосвічену і навмисно змінила почерк, очевидно, побоюючись, що ви можете її викрити — якщо не зараз, то згодом. Окрім того, зверніть увагу на те, що слова наклеєні нерівно, деякі з них виступають над рядком. Наприклад, слово "життя" сидить зовсім не на місці. Це вказує на недбалість автора листа, а можливо, і на хвилювання або поспіх. Я, мабуть, схильний думати, що причина саме у хвилюванні й поспіхові, адже навряд чи ця людина виявила б недбалість у такій серйозній для неї справі. Якщо вона справді квапилася, то чому? Адже листа відправили вчора, і сер Генрі так чи інакше мав отримати його ще в готелі. Можливо, автор листа боявся якихось перешкод. Але з чийого боку?

— Здається, ми вступили в царину здогадів, — зауважив доктор Мортімер.

— Скажіть краще — в царину, де зважуються всі можливості для того, аби вибрати з них найбільш правдоподібну. Це наукове використання сили уяви, що у фахівців завжди працює на твердій матеріальній основі. Ви, звичайно, назвете це чистим здогадом, але я майже певен, що адресу писали в якомусь готелі.

— Чому ви так думаєте?

— Огляньте уважніше конверт, і ви побачите, що автору листа не пощастило з письмовим приладдям. Перо двічі перечепилося на одному слові, і його довелося тричі вмочити в чорнильницю, щоб написати таку коротку адресу. Отже чорнила було мало, лише на самісінькому дні. Власне перо й чорнильницю рідко доводять до такого стану, а щоб і те, й інше відмовлялося служити — це випадок непересічний. Але, як ви знаєте, в готелях інших пер та інших чорнильниць майже не буває. Так, я майже без вагань скажу, що якби нам удалося обстежити всі кошики для паперів у всіх готелях поблизу від Черінґ-Кросса й виявити там залишки порізаної передовиці "Таймс", ми одразу знайшли б автора цього дивного послання… Стривайте! Стривайте! Що це?

Він почав уважно вдивлятися в аркуш, на який було наклеєно слова, тримаючи його на відстані одного-двох дюймів від очей.

— Ну що?

— Ні, нічого, — сказав Холмс і поклав листа на стіл. — Папір зовсім гладенький, навіть без водяних знаків. Ні, ми вичавили з цього цікавого листа все, що можна було. А тепер, сер Генрі, розповідайте: чи не трапилося з вами чогось неймовірного відтоді, як ви приїхали до Лондона?

— Та ні, містере Холмс, начебто нічого такого не трапилося.

— Ніхто вас не підстерігав, не вистежував?

— Я, здається, потрапив у якийсь детективний роман, — сказав наш гість. — Кому може спасти на думку встановлювати за мною стеження?

— Трохи згодом ми поговоримо й про це. А поки подумайте: невже вам і справді нема чого нам розповісти?

— Це вже залежить від того, що ви вважаєте гідним вашої уваги.

— Усе, що так чи так виходить за рамки звичайного плину життя.

Сер Генрі всміхнувся:

— Майже все моє дитинство і юність минули в Сполучених Штатах і в Канаді, тому англійський спосіб життя для мене поки що незвичний. Але навряд чи у вас вважається нормальним, якщо в людини раптом зникає черевик.

— Ви втратили одного черевика?

— Друже мій, — вигукнув доктор Мортімер, — то вашого черевика просто кудись заховали! Він знайдеться. Чи варто турбувати містера Холмса через такі дрібниці!

— Але ж він запитує, чи не трапилося зі мною чогось незвичайного.

— Цілком резонно, — сказав Холмс. — Мене цікавить кожна подробиця, якою безглуздою ви б її не вважали. То у вас зник черевик?

— Так, але, можливо, його справді кудись заховали. Учора ввечері я виставив черевики за двері, а вранці там виявився лише один. Від коридорного мені так і не вдалося домогтися чіткої відповіді. А найприкріше те, що цю пару я придбав недавно, на Стренді, і навіть не встиг обновити її.

— Ви віддали чистити нові черевики? Навіщо?

— Вони світло-коричневі. Тому я велів почистити їх темною ваксою.

— То після приїзду до Лондона ви одразу ж вирушили купувати черевики?

— Я взагалі ходив по крамницях. Доктор Мортімер склав мені компанію. Річ у тім, що коли вже людині випадає стати власником великого маєтку, то слід відповідно і вдягатися, а я, живучи на Заході, дещо занедбав свій гардероб. Поміж іншим я купив і ці черевики — вартістю шість доларів! — а от узутися в них так і не встиг.

— Якщо це крадіжка, то досить безглузда, — сказав Шерлок Холмс. — Зізнаюсь, я згоден з доктором Мортімером: ваш черевик незабаром знайдеться.

— А тепер, джентльмени, — рішуче заговорив баронет, — годі мені міркувати над тим, що мені невідомо. Час вам дотриматися свого слова і пояснити мені, до чого ви ведете.

— Законна вимога, — погодився Холмс. — Докторе Мортімер, мені здається, ви самі маєте розповісти серові Генрі про все, про що розповідали нам.

Підбадьорений цим проханням, наш учений друг вийняв із кишені рукопис і газету й слово в слово повторив свою вчорашню розповідь. Сер Генрі слухав дуже уважно, іноді перериваючи доктора здивованими вигуками.

— Та-ак, чудова ж мені дісталася спадщина! — сказав він, коли тривале оповідання скінчилося. — Про собаку я, звичайно, ще з дитинства чув. Легенду розповідали в нашій родині, хоча досі я не надавав їй ніякого значення. Що ж до дядькової смерті, то в мене так усе переплуталося в голові, що я нічого не можу зрозуміти. Як на мене, ви самі не знаєте, до кого тут треба було звертатися — до священика чи до полісмена.

— Істинна правда.

— А тепер ще цей лист, якого я отримав. Він, вочевидь, якось пов’язаний із загальним перебігом подій.

— Так, судячи з нього, хтось набагато краще за нас знає про те, що відбувається на торф’яних болотах, — сказав доктор Мортімер.

— І цей "хтось", очевидно, прихильний до вас, — сказав Холмс, — якщо попереджає про небезпеку.

— А може навпаки — комусь вигідно віджахнути мене від Баскервіль-Холу?

— Це теж цілком імовірно… Я вам дуже вдячний, докторе Мортімер, що ви запропонували мені таке цікаве, складне завдання. Але тепер, сер Генрі, треба вирішувати, можна вам їхати до Баскервіль-Холу чи ні.

— А чому б мені туди не поїхати?

— Очевидно, це небезпечно.

— Звідки ж ця небезпека — від нашого сімейного страховиська чи від людей?

— Це нам і слід з’ясувати.

— Хай там що, але моя відповідь буде такою: ні пекельні сили, ні людська підступність мене тут не втримають. Я поїду до будинку своїх прародичів. Це остаточне рішення. — Його темні брови зійшлися в одну лінію, по смаглявому обличчю розлилася фарба. Баскервілівська неприборканість явно давала про себе знати й у цьому останньому нащадкові їхнього роду. — Я ще не встиг обміркувати те, що мені довелося від вас почути. Не так-то просто одразу все засвоїти й вирішити, що робити далі. Мені хотілося б годинку побути на самоті й усе обміркувати. Знаєте що, містере Холмс? Зараз пів на дванадцяту, і я вирушаю до себе в готель. Що, коли ви й ваш друг доктор Ватсон прийдете до нас на обід години о другій? На той час я щось надумаю.

— Вас це влаштовує, Ватсоне?

— Цілком.

— Тоді ми приїдемо. Викликати для вас кеб?

— Ні, я краще прогуляюся, трохи прийду до тями після наших розмов.

— Я залюбки до вас приєднаюся, — сказав його супутник.

— То побачимося о другій. До зустрічі, щасти вам.

Ми чули, як наші відвідувачі спустилися сходами і зачинили за собою вхідні двері. Холмс миттєво змінився — від його млявості не залишилося й сліду, він знову став людиною дії.

— Одягайтеся, Ватсоне, швидше. Не можна втрачати ані секунди.

Знімаючи на ходу халат, він швидко пішов до себе і за дві-три хвилини повернувся вже в сюртуку.

Ми помчали на вулицю. Докторів Мортімера і Баскервіля ще можна було побачити приблизно за двісті кроків від нас. Вони йшли в напрямку до Оксфорд-Стріт.

— Наздогнати їх?

— В жодному разі, друже мій! Якщо ви зі мною не сумуватимете, то я з вами й поготів. Наші друзі таки праві: прогулятися в такий ранок — справжнє задоволення.

Він пришвидшив ходу, і відстань між нами й нашими недавніми відвідувачами потроху скоротилася наполовину. Зберігаючи цю дистанцію, ми звернули за ними на Оксфорд-Стріт, потім — на Ріджент-Стріт.

Біля однієї з крамниць сер Генрі й доктор Мортімер зупинилися, роздивляючись вітрину, і Холмс зупинився також. За секунду він раптом задоволено мугикнув і, простеживши напрямок його пильного погляду, я побачив, що на протилежному боці вулиці стоїть кеб, у вікні якого було видно людину. Кеб повільно рушив.

— От його нам і треба, Ватсоне! Ходімо. Постараємося хоча б роздивитися цю людину.

Тієї ж хвилини переді мною в бічному вікні кеба майнула густа чорна борода, і чиїсь очі зміряли нас пронизливим поглядом. Одразу прочинилося верхнє віконечко, пасажир щось гукнув кебменові, і кеб стрімко помчав по Ріджент-Стріт. Холмс озирнувся, шукаючи вільний екіпаж, але марно — вільних не було. Тоді він кинувся в самісіньку гущавину вуличного руху за кебом, що швидко зникав удалині.

— Дідько! — блідий від розчарування, ледве вимовив він, випірнувши з вуличного потоку. — От не пощастило! Та я сам у всьому винен. Ватсоне! Ватсоне! Якщо ви маєте хоч краплю порядності, ви занесете до своїх анналів цю мою прикру помилку нарівні з моїми успіхами.

— Хто це?

— І гадки не маю.

— Спостерігач?

— Так, очевидно, за Баскервілем хтось стежить від самого його приїзду до Лондона. А інакше звідки стало відомо, що він зупинився в готелі "Нортумберленд"? Я подумав: якщо його вистежували першого дня, то вистежуватимуть і надалі. Ви, напевне, звернули увагу, що я двічі підходив до вікна, поки доктор Мортімер читав свою легенду?

— Так, пам’ятаю.

— Мені було цікаво, чи не вештається хтось біля будинку, але ніяких підозрілих осіб я не помітив. Ми маємо справу з розумною людиною, Ватсоне. Це все дуже серйозно, і хоча мені ще й досі незрозуміло, які тут діють сили — добрі або злі, — проте я постійно відчуваю чиєсь втручання, чийсь точний розрахунок.

Коли наші нові друзі пішли, я одразу ж кинувся за ними, сподіваючись, що от-от я натраплю на їхню невловиму тінь. А цей хитрун не наважився йти пішки і найняв кеба, щоб за потреби тягнутися позаду або ж обганяти їх, залишаючись непомітним. Його прийом має ще одну вигоду: якби вони також сіли в кеб, він би все одно не загубив їх із поля зору.

Та все-таки одне вразливе місце в цьому прийомі є.

— Кебмен?

— Саме так.

— Яка прикрість, що ми не помітили його номера!

— Любий мій Ватсоне! Мені, звісно, цього разу нема чим хизуватися, але невже ви припускаєте бодай на одну мить, що я не помітив номера? Будь ласка: дві тисячі сімсот чотири. Втім, зараз це нам ні до чого.

— Не знаю, що ви могли ще зробити.

— Побачивши його, я мав негайно повернути в протилежний бік, не кваплячись узяти кеб і на достатній відстані прямувати за першим. А ще краще було б поїхати просто до готелю й чекати там розвитку подій. Цей таємничий незнайомець провів би Баскервіля до дверей, і ми за допомогою його ж власного прийому могли б простежити, куди він потім подінеться. А тепер наш супротивник неймовірно спритно скористався моєю недоречною квапливістю, що видала нас із головою і збила мене зі сліду.

Під час цієї розмови ми повільно йшли по Ріджент-Стріт. Доктора Мортімера і його супутника вже не було видно.

— Тепер немає ніякого сенсу стежити за ними, — сказав Холмс. — Їхня тінь зникла й більше не з’явиться. Треба подивитися, які козирі в нас на руках, і сміливо ними бити. Ви добре роздивилися обличчя цієї людини в кебі?

— Обличчя ні, а бороду роздивився.

— Я теж… А звідси випливає, що борода, мабуть, була фальшивою. Коли розумна людина йде на таку ризиковану справу, яка потребує особливої обережності, їй потрібна борода для маскування. Ходімо сюди, Ватсоне.

Холмс завернув у одну з розсильних контор цього району, начальник якої зустрів його з розкритими обіймами.

— О, Вілсоне, я бачу, ви не забули, як мені пощастило допомогти вам у тій маленькій справі!

— Що ви, сер, хіба це забудеш? Я зобов’язаний вам своїм чесним ім’ям, а може, й життям.

— Ви перебільшуєте, друже мій! До речі, Вілсоне, пам’ятаю, у вас був один хлопчина на ім’я Картрайт, який виявив неабияку кмітливість під час розслідування вашої справи.

— Так, сер, він і зараз у мене працює.

— Чи не можна його викликати? Дякую вам. І ще будьте люб’язні розміняти мені ось ці п’ять фунтів.

На поклик начальника з’явився чотирнадцятилітній підліток зі жвавим, розумним обличчям. Він став перед нами, з благоговінням дивлячись на уславленого детектива.

— Дайте мені "Путівник по готелях", — сказав Холмс. — Дякую. Дивися, Картрайте, ось це — назви двадцяти трьох готелів у районі Черінґ-Кросса. Бачиш?

— Так, сер.

— Ти обійдеш їх усі по черзі.

— Слухаюся, сер.

— І спершу даватимеш швейцарам по шилінгу. Ось тобі двадцять три шилінги.

— Слухаюся, сер.

— Ти скажеш, що тобі потрібно подивитися сміття, викинуте вчора з кошиків. Поясниш це так: одну дуже важливу телеграму помилково доправили не на ту адресу, і тобі звеліли її розшукати. Зрозуміло?

— Так, сер.

— Але насправді ти шукатимеш сторінку газети "Таймс", у кількох місцях порізану ножицями. Ось номер "Таймс", а сторінка потрібна ось ця. Ти зможеш відрізнити її від інших?

— Так, сер.

— Швейцари, звичайно, будуть відсилати тебе до коридорних, і їм теж ти даси по шилінгу. Ось тобі ще двадцять три шилінги. У двадцяти випадках з двадцяти трьох, імовірно, виявиться, що сміття з кошиків викинули або спалили. Але в трьох інших готелях тобі покажуть купу паперів, серед яких ти і пошукаєш цю сторінку. Шансів на удачу дуже мало. Про всяк випадок даю тобі ще десять шилінгів. До вечора

телеграфуй мені про свої справи на Бейкер-Стріт... А тепер, Ватсоне, нам з вами залишилося тільки дати запит по телеграфу про кебмена номер дві тисячі сімсот чотири, після чого ми зазирнемо в якусь картинну галерею на Бонд-Стріт і решту часу, що залишився до обіду, проведемо там.

## Розділ V

### Три обірвані нитки

Шерлок Холмс мав дивовижну здатність звільнятися від думок про справи. Він увесь поринув у споглядання полотен сучасних бельгійських художників і за дві години, вочевидь, жодного разу не згадав про дивну історію, в яку силою обставин затягнуло й нас. Усю дорогу від картинної галереї до готелю "Нортумберленд" він говорив тільки про живопис, незважаючи на те, що його знання в цій галузі вирізнялися крайньою примітивністю.

— Сер Генрі Баскервіль очікує вас нагорі, — сказав нам черговий по вестибюлю. — Він просив одразу ж провести до нього гостей.

— Чи не дозволите мені подивитися списки ваших постояльців? — запитав Холмс.

— Будь ласка, сер.

Після прізвища "Баскервіль" у книзі були ще два записи: "Теофіліус Джонсон з родиною, з Ньюкасла" і "місіс Олдмор з покоївкою, з Елтона".

— Чи не той це Джонсон, якого я колись знав? — запитав Холмс чергового. — Він адвокат, сивий і трохи накульгує?

— Ні, сер, містер Джонсон — власник вугільних копалень, ще не старий джентльмен, вашого віку.

— Ви впевнені, що він не адвокат?

— Упевнений, сер. Містер Джонсон наш частий гість, ми його знаємо не перший рік.

— Справді? Ну, не буду сперечатися. Місіс Олдмор… Я десь чув це прізвище. Даруйте мені за цікавість, але так буває, що шукаєш одного знайомого, а знаходиш іншого.

— Місіс Олдмор має слабке здоров’я, сер. Її чоловік був колись мером Глостера. Коли вона приїжджає в місто, то зупиняється лише в нас.

— Дякую вам. Імовірно, я сплутав її з іншою леді… Ці питання допомогли нам установити один дуже важливий факт, Ватсоне, — вів далі Холмс упівголоса, поки ми піднімалися сходами. — Тепер нам зрозуміло, що люди, які так цікавляться нашим другом, зупинились не тут. Це означає, що старанно спостерігаючи за кожним його кроком, у чому ми вже переконалися, вони так само старанно уникають потикатися йому на очі. А це багато про що свідчить.

— Наприклад, про що?

— Ну, хоча б про те… Овва! Друже мій, що трапилося?

Ми вийшли на верхній поверх і зіштовхнулися там із сером Генрі Баскервілем. Він вибіг на сходи весь червоний від гніву, тримаючи в руках старого, запилюженого черевика. У сера Генрі навіть язик заплітався з люті, і коли до нього нарешті повернувся дар мовлення, то одразу збився на явний американський акцент, якого вранці ми не помітили.

— За кого мене мають у цьому готелі — за дурника, чи що? — закричав сер Генрі. — Не дозволю над собою жартувати! Якщо цей дурень не знайде мого черевика, я влаштую скандал! У мене також є

почуття гумору, містере Холмс, але цього разу місцеві жартівники трохи переборщили.

— Усе ще розшукуєте свою пропажу?

— Так, розшукую! І не заспокоюся, доки не знайду!

— Але мені здається, ви говорили про новий світло-коричневий черевик?

— Так, сер. А тепер та сама історія з чорним.

— Як! Невже ви хотіли взутися й…

— Саме так! Я маю всього-на-всього три пари взуття — нові світло-коричневі, старі чорні й лаковані туфлі, які зараз на мені. Учора ввечері зник один коричневий черевик, а сьогодні поцупили й чорного… Ну, знайшли? Відповідайте ж! Що ви на мене так витріщилися?

На сходах з’явився схвильований коридорний-німець:

— Ні, сер. Я всіх розпитував, ніхто нічого не знає.

— Отож слухайте: або ви відшукаєте до вечора мого черевика, або я піду до управителя і заявлю йому, що негайно виїжджаю звідси.

— Черевик знайдеться, сер… Обіцяю вам, що знайдеться… Хвилинку терпіння, сер.

— Майте на увазі, це востаннє. Я більше не допущу, щоб мене обкрадали у вашому злочинницькому кублі!.. Містере Холмс, даруйте, будь ласка, що я турбую вас такими дрібницями…

— Ці дрібниці заслуговують на те, щоб через них хвилюватися.

— Ви дуже серйозно до них ставитеся!

— А як ви самі це можете пояснити?

— Я навіть і не намагаюся. Зі мною ще ніколи в житті не траплялося чогось більш безглуздого і дивного.

— Справді?.. Так, це, мабуть, так, — задумливо промовив Холмс.

— А що ви самі про це скажете?

— Я, власне, ще нічого не розумію. Історія дуже заплутана, сер Генрі. Якщо її пов’язати зі смертю вашого дядька, то з тих п’ятисот вельми серйозних справ, які мені доводилося розплутувати, ця буде, мабуть, найскладнішою. Але в мене в руках є деякі нитки, і одна з них неодмінно має привести нас до розгадки. Ми можемо витратити зайвий час, ухопившись не за ту нитку, за яку потрібно, але рано чи пізно знайдемо й потрібну.

Ми дуже приємно провели час за обідом, лише мимохідь зачепивши ті питання, що звели разом нас чотирьох. І Холмс довідався про подальші плани Баскервіля тільки тоді, коли вся наша компанія перейшла до нього в номер.

— Я поїду до Баскервіль-Холу.

— Коли?

— У кінці тижня.

— Я вважаю ваше рішення правильним, — сказав Холмс. — Тепер я нітрохи не сумніваюся у тому, що в Лондоні за вами встановлено стеження.

Але в такому великому місті важко з’ясувати, що це за люди і що їм від вас потрібно. Якщо вони діють з лихими намірами, вам загрожує небезпека, якій ми неспроможні запобігти… Докторе Мортімер, ви знаєте, що сьогодні вранці, коли ви від мене вийшли, за вами стежили?

Доктор Мортімер аж підскочив на місці:

— Стежили? Хто?

— От цього я, на жаль, не можу сказати. Серед ваших сусідів або знайомих у Дартмурі є хтось із густою чорною бородою?

— Ні… Втім, чекайте… Ну звичайно… У дворецького сера Чарльза, Беррімора, густа чорна борода.

— Гм! А де він зараз?

— У Баскервіль-Холі. Будинок залишений на нього.

— Треба перевірити, чи справді він там, а не в Лондоні.

— Як же це зробити?

— Дайте мені телеграфний бланк. "Чи готові приїзду сера Генрі".

Адресуємо так: "Баскервіль-Хол, містерові Беррімору". Де у вас там найближчий телеграф? У Ґрімпені? Чудово! Другу телеграму пошлемо в Ґрімпен на ім’я начальника контори: "Телеграму адресовану Беррімору прохання передати руки. Разі відсутності направте назад готель

"Нортумберленд" серові Генрі Баскервілю". Ось так. До вечора ми знатимемо, перебуває Беррімор на своєму посту в Девонширі чи ні.

— Чудово, — сказав Баскервіль. — До речі, докторе Мортімер, який він, цей Беррімор?

— Він син покійного управителя маєтку. Це вже четверте покоління Берріморів, що живе в Баскервіль-Холі. Наскільки я знаю, він і його дружина цілком поважні люди.

— Проте, — сказав сер Генрі, — я розумію, що поки Баскервіль-Хол залишається без хазяїна, ці люди живуть там у розкошах, без клопотів, без турбот.

— Так, правильно.

— Чи отримав Беррімор що-небудь за заповітом сера Чарльза? — запитав Холмс.

— Йому та його дружині було відписано по п’ятсот фунтів.

— Гм! А вони знали про це раніше?

— Так. Сер Чарльз любив говорити про свої розпорядження на випадок смерті.

— Цікавий факт.

— Я сподіваюся, — сказав доктор Мортімер, — що ви не підозрюватимете всіх, хто щось одержав за заповітом сера Чарльза? Мені він також залишив тисячу фунтів.

— Он як! А ще кому?

— У заповіті було зазначено багато дрібних сум різним особам і великі пожертвування на доброчинність. Уся ж спадщина відійшла серові Генрі.

— А яку суму вона становить?

— Сімсот сорок тисяч фунтів.

Холмс здивовано підняв брови.

— Я й не підозрював, що йдеться про такий величезний капітал, — сказав він.

— Сер Чарльз зажив слави багатої людини, але справжні розміри його капіталу з’ясувалися тільки після того, як ми ознайомилися з цінними паперами. Загальна сума спадщини досягає майже мільйона.

— Боже мій! Справді, заради такого величезного куша можна затівати ризиковану гру. Ще одне запитання, докторе Мортімер. Припустімо, що з нашим сером Генрі щось станеться… Гіпотеза не з приємних, але ви вже мені даруйте. Хто тоді успадковує маєток?

— Оскільки молодший брат сера Чарльза, сер Роджер, помер неодруженим, Баскервіль-Хол перейде до віддалених родичів — до Десмондів. Джеймс Десмонд — уже літня людина, він священик і живе у Вестморленді.

— Дякую вам. Усі ці подробиці надзвичайно цікаві. А вам доводилося зустрічатися з містером Джеймсом Десмондом?

— Так, він якось приїжджав до сера Чарльза. Це людина дуже поважна на вигляд і веде бездоганний спосіб життя. Я пам’ятаю, що сер Чарльз хотів забезпечити його, але той категорично від цього відмовився.

— І така скромна людина могла б успадкувати весь статок сера Чарльза?

— До нього перейшов би тільки маєток, адже він вважається родовим, а гроші він одержав би лише в тому разі, якби теперішній їхній власник не розпорядився ними інакше, що цілком можливо, адже сер Генрі вільний розпоряджатися спадщиною на власний розсуд.

— А ви вже склали заповіт, сер Генрі?

— Ні, містере Холмс, мені було не до цього: адже я тільки вчора довідався про все. Проте я вважаю, що відривати гроші від маєтку й титулу не можна. Таких поглядів дотримувався і мій бідолашний дядько. Хіба хазяїн Баскервіль-Холу зможе відновити колишню славу свого роду, якщо в нього не буде на це коштів? Ні, де будинок і земля, там мають бути й гроші.

— Цілком резонно. Отже, сер Генрі, я також вважаю, що вам треба без зволікань їхати до Девоншира, але з одним застереженням: вас ні в якому разі не можна відпускати туди самого.

— Доктор Мортімер повертається разом зі мною.

— Але в доктора Мортімера багато часу забирає практика, та й жити він буде за кілька миль від Баскервіль-Холу. Ні, доктор при всьому своєму бажанні не зможе вам допомогти. Вам слід узяти з собою вірну людину, сер Генрі, яка весь час перебуватиме біля вас.

— Містере Холмс, невже ви погодитеся поїхати самі?

— Якщо справа стане кризовою, я як-небудь вирвуся до вас, але, ви самі розумієте, моя велика практика й постійні запити, які зусібіч сиплються на мене, не дають мені змоги їхати з Лондона на невизначений час. Зараз, наприклад, одна з найшанованіших осіб в Англії

перебуває під владою шантажиста, і відвернути можливу катастрофу можу тільки я. Ні, мені їхати до Дартмура ніяк не можна.

— Кого ж ви порадите замість себе?

Холмс поклав руку мені на плече:

— Якщо за це візьметься мій друг, то ось вам людина, на яку можна покластися у скрутну мить. У цьому я переконався на власному досвіді.

Ця пропозиція звалилася на мене як сніг на голову, але Баскервіль, не чекаючи моєї відповіді, вже гаряче тиснув мені руку.

— Докторе Ватсон, як це люб’язно з вашого боку! — вигукнув він. — Ви ж бачите, в якому я становищі, а обставини справи відомі вам не гірше, ніж мені. Якщо ви поїдете до Баскервіль-Холу і поживете там зі мною, я цього ніколи не забуду!

Пригоди завжди криють у собі якусь особливу принадність для мене, а слова Холмса й жвавість, з якою баронет відгукнувся на його пропозицію, надзвичайно мені лестили.

— Я охоче поїду в Баскервіль-Хол, — відповів я, — і не пошкодую витраченого часу.

— Ви надсилатимете мені детальні звіти, — сказав Холмс. — У найкритичніший момент — а він неминуче настане — я керуватиму вашими діями. Думаю, що від’їзд можна призначити на суботу.

— Вас це влаштовує, докторе Ватсон?

— Цілком.

— Виходить, якщо все буде гаразд, ми виїжджаємо в суботу поїздом о десятій тридцять з Паддінгтонського вокзалу.

Ми підвелися, збираючись відкланятися, аж раптом Баскервіль зойкнув і урочисто витяг з-під шафи, що стояла в кутку, світло-коричневого черевика.

— Ось вона, моя пропажа!

— Нехай інші загадки розв’яжуться так само просто! — сказав Шерлок Холмс.

— Але все-таки це дуже дивно, — відзначив доктор Мортімер. — Я ще перед сніданком обшукав усю кімнату.

— І я також, — сказав Баскервіль. — Обнишпорив усі закутки. Черевика ніде не було.

— Виходить, коридорний поклав його туди, поки ми обідали.

Послали за німцем, але він нічого не зміг сказати, і подальші розпитування не дали результатів. Таким чином, до серії явно безглуздих загадок додалася ще одна. Вже не згадуючи про трагічну смерть сера Чарльза, перед нами простягнувся ланцюг подій, які не мають пояснення, і відбулися тільки за два дні: лист, складений з газетних вирізок, бородатий незнайомець у кебі, зникнення спочатку нового коричневого черевика, потім старого чорного й тепер з’ява коричневого.

Дорогою на Бейкер-Стріт Холмс сидів у кебі мовчки й, судячи з його нахмурених брів та напруженого погляду, як і я намагався привести в єдину систему всі ці дивні й, здавалося б, не пов’язані між собою факти. Весь наступний день і вечір він провів у себе в кабінеті, огорнутий густими клубами тютюнового диму й занурений у розмірковування.

Перед самим обідом нам подали дві телеграми. Перша говорила:

"Щойно повідомив Беррімор будинку Баскервіль".

Друга:

"Обійшов двадцять три готелі жаль порізаної сторінки "Таймс" не знайшов. Картрайт".

— От і обірвалися дві нитки одразу, Ватсоне. Немає нічого краще за такі справи, де всі немов вступили проти тебе у змову. От тоді й починаєш входити в азарт. Ну що ж, підемо третім слідом.

— У вас у запасі ще є кебмен, який віз цього незнайомця.

— Цілком правильно. Я зробив запит про його прізвище й адресу в Реєстраційній конторі й не здивуюся, якщо зараз ми отримаємо відповідь на моє запитання.

Деренчання дзвінка сповістило про те, що навіть перевершило всі очікування Холмса, адже в дверях кабінету з’явився довготелесий здоровань — очевидно, сам кебмен.

— Мені сказали в конторі, що ось за цією адресою запитували про номер дві тисячі сімсот чотири, — почав він. — Я вже сьомий рік їжджу і ніколи не було жодних нарікань. Дай, думаю, сам зайду, нехай мені в очі скажуть, у чому такому я завинив.

— Ви ні в чому не завинили, шановний, — сказав Холмс. — Навпаки, я заплачу вам півсоверена, тільки прямо відповідайте на мої запитання.

— От не знаєш, де знайдеш, де втратиш! — усміхнувся кебмен. — А що вам потрібно, сер?

— Насамперед ваше прізвище й адресу на випадок, якщо ви мені знову будете потрібні.

— Джон Клейтон, проживаю в Бороу, Тарпі-Стріт, номер три. Кеб стоїть у Шіплі-Ярд, біля вокзалу Ватерлоо.

Шерлок Холмс усе це записав.

— А тепер, Клейтоне, розповідайте мені про вашого пасажира, який стежив за цим будинком сьогодні о десятій ранку, а потім слідкував за двома джентльменами на Ріджент-Стріт.

Кебмен з подивом втупився у Холмса і, вочевидь, трохи оторопів.

— Що ж вам розповісти, якщо ви самі все знаєте не гірше за мене! — відповів він. — Мій пасажир сказав мені, що він детектив, і велів не базікати про це.

— Так от, шановний, тут справа серйозна, і якщо ви приховуватимете щось від мене, то можете опинитися в дуже неприємному становищі. Виходить, він назвався детективом?

— Так, сер.

— А коли він заявив вам про це?

— Коли розплачувався.

— А ще він що-небудь говорив?

— Сказав своє прізвище.

Холмс кинув на мене переможний погляд.

— Своє прізвище? Досить необережно з його боку! Тож як його звуть?

— Його звати, — сказав кебмен, — містер Шерлок Холмс.

Відповідь кебмена буквально вбила мого друга. Я в житті не бачив у нього такого приголомшеного виразу обличчя. Хвилини зо дві він не міг вимовити жодного слова, потім голосно розреготався.

— Удар, Ватсоне! Влучний удар! — сказав він. — Рапіра в руках супротивника, що не поступається мені ні у швидкості, ні в точності. Цього разу він обвів мене навколо пальця. Виходить, його звуть Шерлок Холмс, так?

— Він сам так сказав, сер.

— Блискуче! Тепер розповідайте мені, де ви взяли цього пасажира й що було далі.

— Він гукнув мене о пів на десяту ранку на Трафальгар-Сквер. Каже: "Я детектив", і пообіцяв мені дві гінеї, якщо я точно виконуватиму його накази й ні про що не розпитуватиму. Ну що ж, від таких грошей не відмовляються. Я підвіз його до готелю "Нортумберленд" і зупинився там. Потім звідти вийшли двоє джентльменів, викликали кеб з біржі й поїхали кудись сюди, на вашу вулицю.

— Ось до цього самого будинку, — сказав Холмс.

— Можливо. Це вже мого пасажира треба запитувати, йому краще знати. Він велів мені зупинитися приблизно посередині кварталу, і ми почекали там ще з півтори години. Потім ті двоє джентльменів пройшли повз нас, і ми рушили за ними по Бейкер-Стріт, завернули на…

— Це я знаю, — сказав Холмс.

— А коли виїхали на Ріджент-Стріт, він підняв верхнє віконечко й крикнув: "Женіть до вокзалу Ватерлоо!" Я стьобнув свою кобилу, і за десять хвилин ми були на місці. Тут він дав мені дві гінеї — не ошукав! — і пішов до вокзалу. А наостанок озирнувся й каже: "Вам, певне, цікаво знати, кого ви возили? Шерлока Холмса". От як це все було.

— Так, розумію. І більше ви його не бачили?

— Ні, більше не бачив.

— А тепер опишіть мені зовнішність цього містера Шерлока Холмса.

Кебмен почухав потилицю:

— Це не так і легко. Років йому буде приблизно під сорок, середній на зріст, нижчий за вас дюймів на два, сер. Одягнений чисто, борода чорна, лопатою, а обличчя бліде. Більше, мабуть, нічого не зможу вам сказати.

— Колір очей який?

— Не звернув уваги…

— Більше нічого не запам’ятали?

— Нічого, сер.

— Ну гаразд. Ось ваші півсоверена. А другу половину отримаєте, якщо дізнаєтеся про цю людину більше. Усього найкращого.

— На все добре, сер. Дякую вам.

Джон Клейтон вийшов, посміюючись, а Холмс, знизавши плечима, із розчарованою усмішкою повернувся до мене.

— Третя нитка теж не витримала, — сказав він. — Тепер мусимо починати все з самого початку. От хитра бестія! Довідався номер нашого будинку, довідався, що сер Генрі Баскервіль поїхав сюди за порадою, побачив мене на Ріджент-Стріт, зметикував, що номер кеба взяли на замітку й що кебмена розшукають, і вирішив із мене познущатися. Згадаєте моє слово, Ватсоне, цього разу ми маємо справу з гідним супротивником. Я зазнав поразки в Лондоні. Будемо сподіватися, що ви відіграєтеся в Девонширі. І все-таки мене дуже непокоїть та ваша поїздка. Справа дуже неприємна, Ватсоне. Неприємна та небезпечна. І що більше я про неї думаю, то менше вона мені подобається. Смійтеся, друже мій, смійтеся, але я буду дуже радий, якщо ви повернетеся на Бейкер-Стріт здоровим і неушкодженим.

## Розділ VI

## Баскервіль-Хол

Сер Генрі Баскервіль і доктор Мортімер на призначений день завершили всі свої справи, тож ми вирушили до Девоншира, як і домовлялися.

Проводжаючи мене на вокзал, Шерлок Холмс усю дорогу напучував мене і давав різні поради.

— Я не говоритиму вам, кого я підозрюю і які маю здогади, Ватсоне, аби у вас не виникли упереджені думки, — сказав він. — Мені потрібні факти у найдрібніших деталях, а зіставлятиму їх я сам.

— Що ж вас цікавить? — запитав я.

— Усе, що так чи інакше пов’язане з цією справою, особливо стосунки між молодим Баскервілем і його сусідами. Якщо довідаєтеся щось нове про смерть сера Чарльза, то зазначте й це. За останні дні я дещо з’ясував, але, на жаль, результатами похвалитися не можу. Мені

вдалося з’ясувати лише одне: найближчий спадкоємець, містер Джеймс Десмонд, справді чудова людина досить поважного віку, отже, це не його витівки. Гадаю, ми сміливо можемо не відволікатися на нього надалі.

Це означає, що залишаються тільки ті люди, які увійдуть у безпосереднє оточення сера Генрі Баскервіля.

— А чи не краще одразу ж відкинути варіант із подружжям Берріморів?

— Ні в якому разі! Важко припуститись грубішої помилки. Якщо вони ні в чому не винні, це буде жорстокою несправедливістю, а якщо винні, тоді їх буде годі шукати. Ні, ні! Нехай так і залишаються під підозрою. А ще, якщо не помиляюся, там є конюх, двоє фермерів, наш друг доктор Мортімер, очевидно, людина бездоганно чесна, і його дружина, про яку нам нічого не відомо. Не забудьте й про натураліста Степлтона з сестрою — дуже привабливою молодою особою, як кажуть. Далі йдуть містер Френкленд із Лефтер-Холу — про нього ми теж нічого не знаємо, і кілька інших сусідів. Ось люди, які мають перебувати під вашим пильним наглядом.

— Старатимуся вас не підвести.

— Ви взяли зброю?

— Так, гадаю, це не буде зайвим.

— Безумовно. Тримайте револьвер при собі вдень і вночі, навіть на мить не втрачайте пильності.

Наші друзі вже встигли придбати квитки першого класу й чекали нас на платформі.

— Ні, нічого нового, — сказав доктор Мортімер, відповідаючи на запитання мого друга. — Можу тільки заприсягтися, що останні два дні за нами не стежили. Ми весь час про це пам’ятали, і ніхто б не вислизнув від нашої уваги.

— Сподіваюся, цими днями ви не розлучались?

— Так, за винятком учорашнього. Я маю таку звичку — після приїзду в місто присвячую один день розвагам, і вчора я був у музеї Хірургічного коледжу.

— А я пішов у парк подивитися на відпочивальників, — сказав Баскервіль. — І все було досить спокійно.

— Проте з вашого боку це було нерозсудливо, — сказав Холмс, насупившись, і похитав головою. — Я вас прошу, сер Генрі, не виходьте без супроводу, інакше не оминути вам лиха. Ви знайшли іншого черевика?

— Ні, сер, він зник.

— Он як? Цікаво! Ну, на все добре, — додав він, коли поїзд рушив. — Сер Генрі! Пам’ятайте настанову з дивної легенди, яку нам читав доктор Мортімер, і остерігайтеся виходити на торф’яні болота вночі, коли безроздільно панують сили зла.

Я визирнув з вікна і побачив удалині високу, сухорляву фігуру Холмса, який нерухомо стояв на платформі й дивився вслід поїзду, що віддаляється.

Ми рухалися швидко, і я почувався неймовірно добре. Я придивлявся до моїх супутників і бавився зі спанієлем доктора Мортімера.

За якихось дві-три години земля уздовж полотна з бурої змінилась на червону, цегла поступилася місцем граніту, а розгороджені пишні луги, на яких руді корови поскубували соковиту траву, свідчили про те, що клімат у цих місцях, попри велику вологість повітря, значно ліпший, ніж на сході.

Молодий Баскервіль не відходив від вікна й радісно скрикував, побачивши рідні Девонширські пейзажі.

— Де тільки мені не довелося побувати відтоді, як я виїхав звідси, докторе Ватсон! — сказав він. — І все-таки ці місця ні з чим не порівняєш.

— Покажіть нам такого девонширця, який не захоплювався б своїм Девонширом.

— Тут справа не лише в самому Девонширі, але й у людях, які тут мешкають, — сказав доктор Мортімер. — Одного погляду на круглий череп нашого друга достатньо, щоб виявити в ньому представника кельтської[7] раси, з її захопленістю, з її схильністю до сильних почуттів. Покійний сер Чарльз мав рідкісну будову черепа — наполовину галльську, наполовину іберійську. Сер Генрі, але ж ви, здається, з дитинства не бачили Баскервіль-Холу?

— Я його ніколи не бачив, бо ми жили в маленькому котеджі на південному узбережжі. Коли помер батько, мені було дванадцять років, і я одразу ж виїхав до наших друзів в Америку. Ці місця для мене майже так само нові, як і для доктора Ватсона, і я просто не дочекаюся, коли нарешті з’являться торф’яні болота.

— Он як? Отже, ваше бажання здійснилося — можете милуватися ними, — сказав доктор Мортімер, показуючи у вікно.

Удалині за зеленими квадратами пасовищ і хвилястим краєм лісу, немов фантастичне марево, що виникло уві сні, показався сумний сірий

пагорб з зазубреною вершиною. Баскервіль дивився туди не відриваючись, і ці жадібні погляди свідчили про те, як багато для нього означає перше знайомство із суворим краєм, де люди, близькі йому по крові, володарювали так довго й залишили після себе такий глибокий слід. Цей молодий чоловік у спортивному костюмі, з явним американським акцентом, сидів поруч зі мною у прозаїчному вагоні і, дивлячись на його смагляве виразне обличчя, я все-таки відчував у ньому справжнього нащадка тих неприборканих і владних людей. Густі брови, тонкі ніздрі й великі карі очі указували на гордість, відвагу та силу. Якщо непривітні торф’яні болота поставлять нас обличчям до обличчя зі складним і небезпечним завданням, то заради такої людини можна піти на все, тому що вона сміливо розділить з тобою будь-який ризик.

Поїзд зупинився на маленькій станції, і ми вийшли з вагона. За низьким білим парканом стояв візок, запряжений парою невисоких, міцних конячок. Наш приїзд, мабуть, був тут великою подією, адже й сам начальник станції, і носії — всі оточили нас, пропонуючи свою допомогу. Це була мила сільська місцина, але, на свій подив, біля виходу з платформи я побачив двох солдатів у темних мундирах, які стояли, спираючись на карабіни, і пильно дивилися на нас. Кучер, незграбний чолов’яга з вилицюватим обличчям, зняв шапку, вітаючи сера Генрі Баскервіля, і за кілька хвилин ми вже швидко котили широкою білою дорогою. Обабіч неї здіймалися зелені схили пасовищ, будиночки з гостроверхими дахами визирали з густого листя, але попереду, за межами цього мирного, залитого сонцем краю, на обрії вечірнього неба вимальовувалася похмура лінія торф’яних боліт, яка переривалася гострими вершинами лиховісних пагорбів.

Наш візок завернув на бічну дорогу, і ми стали підніматися глибокими коліями, прокладеними сторіччя тому між високими насипами, на яких росли м’ясисті хвощі й вологі мохи. Папороть з бронзовим відтінком і листя ожини поблискували в променях призахідного сонця. Далі на підйомі ми проїхали вузьким кам’яним мостом через бурхливу річку, що стрімко бігла між сірими валунами, бризкаючи на них піною. І дорога, й річка звивалися долиною, яка густо заросла дубняком і соснами.

На кожному повороті Баскервіль захоплено скрикував, з цікавістю роззирався навсібіч, і закидав нас незліченними запитаннями. На його погляд, тут усе було прекрасно, але я не міг позбутися смутку, який навіювали на мене ці пасовища й узгір’я з явними слідами осені. Жовте листя злітало на землю й, кружляючи, килимом устеляло стежки.

Стукіт коліс нашого екіпажа поступово стих, потонув у густому шарі запорошеної трави. "Сумні дарунки кидає природа під ноги новому власникові Баскервіль-Холу!" — подумав я.

— Погляньте! — раптом вигукнув доктор Мортімер. — Що це?

Перед нами піднімався крутий схил, порослий вересом, — перший провісник близькості торф’яних боліт. На вершині цього схилу, немов кінна статуя на п’єдесталі, чітко вимальовувався вершник з гвинтівкою напоготові. Він спостерігав за дорогою, якою ми їхали.

— Перкінсе, що це означає? — запитав доктор Мортімер.

Наш візник повернувся на козлах:

— З прінстаунської в’язниці втік арештант, сер. Ось уже третій день, як його розшукують. Виставили вартових на всіх дорогах, на всіх станціях, та поки намарно. Тутешній народ вельми цим незадоволений, сер.

— Чому? Адже тому, хто наведе на слід, виплатять п’ять фунтів.

— Так-то воно так, сер, так тільки на п’ять фунтів надії мало, правдоподібніше, що він тобі переріже горло. Така людина ні перед чим не зупиниться, це не якийсь дрібний злодюжка.

— Хто ж він?

— Селден, який скоїв убивство в Ноттінґ-Хіллі.

Я добре пам’ятав справу Селдена, оскільки свого часу Шерлок Холмс розслідував її, зацікавившись жорстокістю, з якою було скоєно вбивство, і печаткою безцільного звірства, яким вирізнялися дії цього нелюда. Злочин був настільки дивовижним, що в суддів зародилися сумніви в осудності Селдена, і тому його страту замінили ув’язненням. Візок піднявся на пагорб, і перед нами розкинулися величезні простори торф’яних боліт. Подекуди на них виднілися дольмени[8] з уламків скель і кам’яних стовпів. Холодний вітер, що налетів звідти, пронизував нас до кісток. Десь там, на сумній гладіні цих боліт, диявол у людській подобі, наче дикий звір, відлежувався в норі, плекаючи в серці ненависть до людей, які вигнали його зі свого товариства. Ще цього бракувало, щоб примножити те похмуре, що причаїлося в голій пустелі, яка розстелилася перед нами, у рвучкому вітрі й сірому небосхилі. Навіть Баскервіль замовк і щільніше загорнувся в пальто.

Родючі місця залишилися під нами. Ми озирнулися — промені призахідного сонця перетворювали дзюркотливі струмочки на золоті стрічки, горіли на спушеній плугом землі й густих чагарниках. Дорога, що перетинає червонясто-оливкові перевали з величезними валунами, ставала дедалі занедбанішою й суворішою. Час від часу перед нами виростали обнесені кам’яними огорожами котеджі, скупі обриси яких не були прикрашені навіть плющем. А потім перед нами постала схожа на глибоку чашу долина з хирлявими дубами й соснами, покрученими й погнутими вітром, який нуртує тут споконвіків. Над деревами височіли дві високі, стрункі вежі. Наш візник указав на них батогом.

— Баскервіль-Хол, — сказав він.

Господар маєтку звівся у візку на повен зріст — щоки в нього розпашіли, очі спалахнули вогнем. За кілька хвилин ми під’їхали до візерунчастих чавунних воріт з двома колонами, вкритих мохом та увінчаних кабанячими головами — гербом Баскервілів. Кам’яний будиночок брамника був старий, з оголеними кроквами, але перед ним

стояла нова, ще не закінчена будівля — перший плід, принесений південноафриканським золотом сера Чарльза.

За воротами йшли два ряди високих старих дерев; їхнє гілля утворювало в нас над головами похмуре склепіння. Стукіт коліс знову потонув у шурхоті листя. Баскервіль здригнувся, вдивляючись у довгу, темну алею, в кінці якої виднілися примарні обриси будинку.

— Це сталося тут? — тихо запитав він.

— Ні, з іншого боку, у тисовій алеї.

Молодий спадкоємець похмуро озирнувся.

— Мене анітрохи не дивує, що дядько, живучи тут, постійно чекав якогось лиха, — сказав він. — Тут кого завгодно пройме страх. Зачекайте, не мине й півроку, як я проведу сюди електрику, і ви не впізнаєте цих місць! Біля входу горітимуть ліхтарі Едісона й Свана[9] по тисячі свічок кожний.

За алеєю відкривався широкий газон і, оминувши його, ми під’їхали до будинку. В сутінках я міг роздивитися лише масивний фасад і терасу. Все було оповите суцільним плющем, який залишав відкритими тільки віконні амбразури та овали гербів. Дві стародавні зубчасті вежі з бійницями здіймалися над цією частиною будинку. Праворуч і ліворуч до них прилягали два крила з чорного граніту, прибудовані пізніше. Крізь вікна з густими рамами на газон лилося неяскраве світло, над крутим гострим дахом з високими трубами здіймався стовп темного диму.

— Ласкаво просимо, сер Генрі! Ласкаво просимо до Баскервіль-Холу!

Високий чоловік виступив з тіні, що падала від тераси, і відчинив дверцята візка. В освітлених дверях холу з’явився силует жінки. Вона теж підійшла до нас і допомогла чоловікові зняти наші валізи.

— Сер Генрі, ви не заперечуватимете, якщо я поїду додому? — сказав доктор Мортімер. — На мене чекає дружина.

— Зостаньтеся, повечеряйте з нами!

— Ні. На жаль, не можу. Справ, мабуть, чимало назбиралося. Я б залюбки сам показав вам будинок, але Беррімор зробить це ліпше за мене — він чудовий гід. Бувайте здорові! І пам’ятайте: коли б я вам не знадобився, вдень або вночі, не соромтеся посилати за мною.

Стукіт коліс поступово завмер у глибині алеї; важкі двері зачинилися за нами.

Хол, у якому ми опинилися, був дуже гарний — просторий, високий, з масивними кроквами з потемнілого від часу дуба. У старовинному комині з чавунними ґратами для дров потріскували й шипіли дрова.

Після тривалої поїздки ми з сером Генрі змерзли, тож простягнули руки до вогню. Потім узялися розглядати дубову обшивку холу, високі, вузькі вікна з кольоровими скельцями, оленячу голову й герби, які було непросто роздивитися на стінах при тьмяному світлі люстри.

— Саме так я собі все це і уявляв, — сказав сер Генрі. — Справжнє родове гніздо, чи не так? Лиш подумати — мої предки жили в цьому самому будинку упродовж п’яти століть! Тільки-но подумаєш про це, мимоволі налаштовуєшся на урочистий лад.

Його смагляве обличчя палало дитячим захватом. Він стояв у колі світла, що падало від люстри, а довгі тіні лягали по стінах і чорним вельйоном згущувалися над ним.

Беррімор порозносив наші валізи по кімнатах і, повернувшись, шанобливо схилився перед нами, як і годилося добре вимуштруваному

слузі. Зовнішність у нього була неординарна — високий, показний, із густою чорною бородою, що відтіняла бліде благовидне обличчя.

— Накажете подавати вечерю, сер?

— А що, готова?

— За кілька хвилин буде, сер. Гаряча вода у вас у кімнатах. Ми з дружиною будемо щасливі, сер Генрі, залишитися тут на перших порах, адже за нових порядків вам буде потрібен великий штат.

— За яких нових порядків?

— Я хочу сказати, що сер Чарльз жив усамітнено, і ми вдвох цілком могли обслуговувати його, а ви, сер, імовірно, житимете на широку ногу, і вам доведеться підлаштовувати усе під себе.

— Виходить, ви з дружиною хочете отримати розрахунок?

— Якщо тільки це не завдасть вам незручностей, сер.

— Але ж кілька поколінь ваших предків жили у Баскервіль-Холі! Мені б дуже не хотілося з перших хвилин тут поривати давні родинні зв’язки.

Я помітив сліди хвилювання на блідому обличчі дворецького.

— Нам з дружиною це також нелегко, сер. Але, сказати вам правду, ми були дуже прив’язані до сера Чарльза і досі ніяк не отямимось після його смерті. Нам важко тут залишатися. Ми вже не зможемо почуватись у Баскервіль-Холі, як колись.

— Що ж ви збираєтеся робити?

— Я сподіваюся, сер, що ми зможемо налагодити якусь справу. Адже сер Чарльз не обділив нас своєю щедрістю… А тепер дозвольте показати вам ваші кімнати.

Верх холу був обведений галереєю з перилами, на яку вели двопрогінні сходи. Звідти через увесь будинок проходили два довгих коридори, куди виходили всі спальні. Моя була в одному крилі зі спальнею Баскервіля, майже двері в двері. Ці кімнати виявилися сучаснішими за центральну частину будинку, а світлі шпалери й безліч запалених свічок одразу ж пом’якшили гнітюче враження, що виникло у мене по приїзді в Баскервіль-Хол.

Однак їдальня на нижньому поверсі своїм похмурим виглядом нас просто вразила. Це була довга кімната з помостом для стола господаря, відділеним однією сходинкою від тієї частини, де мали сидіти особи нижчого рангу. В далекому кінці були хори для менестрелів. Високо в нас над головами чорніли величезні балки, за якими виднілася закіптюжена стеля. Можливо, вогні смолоскипів, барвистість і буйні веселощі стародавніх бенкетів пом’якшували похмурість цієї кімнати, але зараз, коли в ній під єдиною лампою з абажуром сиділи два джентльмени, одягнені в усе чорне, їхні голоси звучали приглушено, і настрій у них був трохи пригнічений. Довга вервечка предків у найрізноманітніших костюмах — від вельможі епохи королеви Єлизавети й до чепуруна часів Регентства — дивилися на нас зі стін, пригнічуючи своїм мовчанням. Розмова за столом якось не клеїлася, тож я відчув полегшення, коли по вечері ми перейшли курити до досить сучасної більярдної кімнати.

— Що й говорити, ситуація не з веселих, — сказав сер Генрі. — До всього, звісно, можна звикнути, але зараз я почуваюся не в своїй тарілці. Не дивно, що мій дядько нервував, живучи самотньо в такому будинку. Ну що ж, мабуть, розійдімося. Можливо, вранці нам тут здасться не так уже й похмуро.

Перш ніж лягти спати, я розшторив вікно. Воно виходило на газон перед парадними дверима. За газоном, розгойдуючись від вітру,

стогнали високі дерева. У проміжку між швидкоплинними хмарами вигулькнув місяць. У його холодному сяйві за деревами виднілося нерівне пасмо скель і довга лінія похмурих боліт. Я засмикнув штору, переконавшись, що останнє моє враження від Баскервіль-Холу нітрохи не спростовує першого.

Але воно виявилося не останнім. Незважаючи на втому, я все-таки не зміг заснути й, перевертаючись з боку на бік, марно закликав до себе сон. Десь далеко годинник відбивав кожні п’ятнадцять хвилин, і більше ніщо не порушувало мертвої тиші, яка панувала в будинку. І раптом глухої півночі до мого слуху долинув виразний звук, у природі якого сумніватися не доводилося. Це були ридання, приглушені, судомні схлипування жінки, чиє серце розривається від горя. Я звівся на ліжку і напружено прислухався. Плач лунав десь близько, в самому будинку. Я почекав із півгодини, нашорошившись усім тілом, але не почув більше нічого, крім ударів годинника і шурхоту плюща, що оповивав стіни.

## Розділ VII

## Степлтони з Мерріпіт-Хаус

Свіжа чарівність ранку стерла з нашої пам’яті гнітюче враження, яке залишилося в нас обох після першого знайомства з Баскервіль-Холом.

Коли ми з сером Генрі сіли снідати, яскраве сонячне світло вже лилося у вузькі вікна з кольоровими гербами на скельцях, розкидаючи по підлозі різнобарвні відблиски. Темна дубова обшивка світилася бронзою в золотих променях, і тепер нам важко було уявити, що напередодні ввечері ця кімната навіювала на нас таку зневіру.

— Будинок тут ні до чого. Можливо, ми самі в усьому винні, — сказав баронет. — Стомилися з дороги, промерзли, от нам усе і видалося таким похмурим. А за ніч ми відпочили, чудово почуваємось, і навколо теж повеселішало.

— Однак не можна все списувати тільки на настрій, — відповів я. — Скажіть мені, наприклад, невже ви не чули серед ночі чийогось плачу, здається, жіночого?

— А знаєте, мені також вчувалося щось подібне крізь дрімоту. Я довго прислухався, а потім вирішив, що це було уві сні.

— Ні, я все ясно чув і впевнений, що плакала жінка.

— Треба негайно поговорити з Беррімором.

Він викликав дворецького дзвінком і звернувся до нього за роз’ясненнями. Мені здалося, що бліде обличчя Беррімора сполотніло ще більше, коли той почув питання господаря.

— У будинку всього дві жінки, сер Генрі, — відповів Беррімор. — Одна з них посудомийка, яка спить в іншому крилі, друга — моя дружина, але я запевняю вас, що вона не плакала.

І все-таки він збрехав нам, бо після сніданку я випадково наштовхнувся у коридорі на місіс Беррімор. При яскравому освітленні я побачив високу, дуже спокійну жінку з виразними рисами обличчя й зі строгими стиснутими губами. Але очі — червоні, з припухлими повіками. Значить, вона уночі таки плакала, а якщо так, чоловік про це не знати не міг. Проте він запевняв нас у протилежному, навіть попри те, що його можуть викрити в нещирості. Навіщо? І чому вона так гірко ридала?

Чимось таємничим і похмурим віяло від цього блідого благовидного чоловіка з чорною бородою. Він перший побачив тіло сера Чарльза, і обставини смерті старого Баскервіля були відомі нам тільки з його слів. Невже у кебі на Ріджент-Стріт ми бачили Беррімора? В усякому разі, борода була достоту такою. Кебмен говорив про людину середнього зросту, але це враження могло бути помилковим. Як мені тепер встановити істину?

Насамперед, звичайно, треба побачити начальника поштової контори в Ґрімпені й довідатися в нього, чи передали нашу телеграму Беррімору в руки. Принаймні, мені буде що повідомити Шерлокові Холмсу.

Сер Генрі після сніданку почав переглядати ділові папери, тож у мене з’явився вільний час. Пройшовши чотири милі зручною дорогою вздовж боліт, я вийшов до маленького, непоказного села, в якому передусім мені впали в око дві величезні солідні будівлі — готель і будинок доктора Мортімера. Начальник поштової контори, який виявився також і місцевим крамарем, запам’ятав нашу телеграму.

— Звичайно, сер, — сказав він, — я доправив її містерові Беррімору, як і було зазначено.

— А хто її відносив?

— Мій син. Джеймсе, ти ж доставив телеграму до Баскервіль-Холу, містерові Беррімору?

— Так, тату.

— І вручив йому в руки? — запитав я.

— Ні, містер Беррімор був десь на горищі, і я віддав телеграму його дружині, а вона обіцяла негайно передати йому.

— А самого містера Беррімора ти бачив?

— Ні, сер, я ж кажу, що він був на горищі.

— Звідки ти знаєш, де він був, якщо сам його не бачив?

— Ну, дружина мала б знати, де він, — роздратовано сказав поштмейстер. — Адже телеграму доставлено? А якщо сталася якась помилка, нехай містер Беррімор поскаржиться сам.

Розпитувати було безглуздо, але мені стало зрозуміло, що хитрий виверт Холмса ні до чого не призвів і ми не довідаємося, їздив Беррімор у Лондон чи ні. Припустімо, що їздив. Припустімо, що він — останній, хто бачив сера Чарльза живим, — перший вистежив його спадкоємця, щойно той приїхав до Англії. Що з цього? Беррімор діє за чиїмось вказівками чи має власні підступні задуми? Який сенс йому переслідувати Баскервілів? Я згадав про дивне застереження, складене з газетних вирізок. Невже це справа рук Беррімора? Може, його надіслав хтось інший, хто намагається перешкодити йому? Єдине вірогідне пояснення усьому дав сер Генрі, сказавши, що коли Баскервілів удасться відлякати від родового маєтку, то Беррімори забезпечать собі безтурботне існування до кінця своїх днів. Але хіба це хоч якоюсь мірою виправдує ту глибоку й тонку інтригу, яка невидимою павутиною обплітає молодого баронета? Навіть сам Холмс визнав, що серед усіх його сенсаційних розслідувань ця справа — найзаплутаніша й найскладніша.

Повертаючись безлюдною, похмурою дорогою, я молив Бога, щоб мій друг звільнився якомога швидше, приїхав і зняв із мене тягар відповідальності.

Мої міркування були раптово перервані звуком швидких кроків позаду. Чийсь голос покликав мене на ім’я. Я озирнувся, очікуючи побачити доктора Мортімера, але, на мій подив, за мною поспішав якийсь невисокий, худорлявий блондин років тридцяти п’яти — сорока, з чисто виголеною, трохи пісною фізіономією й вузьким довгим підборіддям. На ньому був сірий костюм і солом’яний капелюх. Через плече в нього висіла бляшана ботанічна коробка, а в руках він тримав зеленого сачка, щоб ловити метеликів.

— Даруйте мені мою сміливість, докторе Ватсон, — мовив незнайомець, ще не віддихавшись як слід. — Ми тут народ нецеремонний

і не чекаємо офіційних знайомств. Можливо, ви чули про мене від нашого спільного друга, Мортімера. Я Степлтон із Мерріпіт-Хаус.

— Вас неважко впізнати за коробкою й сачком, — сказав я, адже мені було відомо, що містер Степлтон натураліст. — Але як ви здогадалися, хто я такий?

— Я сидів у Мортімера, і він показав мені вас із вікна своєї приймальні, коли ви проходили повз його будинок. Нам з вами по дорозі, тож я вирішив наздогнати вас і відрекомендуватися вам особисто. Сподіваюся, сер Генрі не дуже стомився після тривалої подорожі?

— Ні, він почувається добре, дякую вам.

— Ми все боялися, що після сумної загибелі сера Чарльза новий баронет не захоче тут жити. Важко вимагати від заможного чоловіка, щоб він заживо поховав себе в такій глушині, адже ви самі розумієте, як багато означатиме його присутність для всієї нашої округи. Сподіваюся, ця історія не вселила серові Генрі марновірного страху?

— Ні, не думаю.

— Ви, звичайно, знаєте легенду про дивовижного собаку, який нібито переслідує рід Баскервілів?

— Так, знаю.

— Ох і забобонні тутешні фермери! Просто неймовірно! Адже вони чи не всі готові заприсягтися, що бачили на болотах це чудовисько. — Степлтон говорив з посмішкою, але я прочитав у його очах, що він ставиться до своїх слів набагато серйозніше. — Легенда цілковито заполонила уяву сера Чарльза, вона ж і призвела до його трагічного кінця.

— Яким чином?

— Коли в когось до краю напружені нерви, поява будь-якого собаки може виявитися фатальною для хворого серця. Я вважаю, що того вечора сер Чарльз в тисовій алеї побачив щось подібне. Я дуже любив старого і, знаючи про його хворобу, так і чекав якогось лиха.

— Звідки ви знали про його хворе серце?

— Від мого друга, Мортімера.

— Отже, ви вважаєте, що на сера Чарльза кинувся якийсь собака і він помер від страху?

— А ви маєте достовірніші відомості?

— Ні, я ще не встиг дійти якихось висновків.

— А містер Шерлок Холмс?

На мить у мене перехопило подих від цих слів, але спокійне обличчя і впевнений погляд мого співрозмовника свідчили про те, що він своїм запитанням і не думав захоплювати мене зненацька.

— Докторе Ватсон, навіщо нам прикидатися, начебто ми вас не знаємо? — сказав він. — Чутки про знаного детектива просочилися й у наші краї, а хіба ви можете прославляти його, самі залишаючись у тіні? Мортімер не став заперечувати, що ви і є той самий доктор Ватсон. А якщо ви з’явилися тут, це означає, що містер Шерлок Холмс зацікавився цією справою, і мені, природно, цікаво знати, що він про це думає.

— На жаль, відповісти на ваше питання я не можу.

— Тоді дозвольте запитати: чи не зробить він нам честь своїми відвідинами?

— Зараз він не може виїхати з Лондона. У нього є інші справи.

— Шкода! Він міг би пролити світло на те, що криється в пітьмі від усіх нас. Але ви також ведете розслідування, докторе Ватсон, і якщо я можу вам бодай якось допомогти, можете на мене розраховувати.

Мені достатньо лише натяку: кого підозрюєте, як маєте взятися до справи, і, можливо, я одразу щось би вам порадив або підказав.

— Запевняю вас, я просто приїхав погостювати у свого друга, сера Генрі, і жодної допомоги мені не потрібно.

— Чудово! — вигукнув Степлтон. — Усе правильно: обережність передусім! Я заслужив на таку відповідь за свою надокучливість і обіцяю вам цього питання більше не порушувати.

Ми дійшли до того місця, де праворуч від дороги починалася заросла стежка, яка звивалася серед боліт вузькою стрічкою. Лівіше стояв крутий, усіяний валунами пагорб, на якому в давнину видобували граніт.

З того боку, який було видно нам, пагорб густо заріс папороттю та ожиною. Вдалині, за обрієм, здіймалися сірі хмари диму.

— Від цієї стежки звідси недалеко до Мерріпіт-Хаус, — сказав Степлтон. — Пожертвуйте годиною часу, і дозвольте мені представити вас своїй сестрі.

Спершу я подумав, що мені варто бути біля сера Генрі, але потім згадав про рахунки й папери, що купою лежали на його столі. І тут я нічим йому зарадити не міг. А Холмс просив мене познайомитися з

людьми, які живуть по сусідству з Баскервіль-Холом. Я прийняв запрошення, і ми звернули праворуч.

— Чудові тут місця! — сказав Степлтон, дивлячись на хвилясту лінію зелених пагорбів, над якими морськими валами височіло гранітне пасмо з фантастичними обрисами. — Ці болота ніколи не набридають. А скільки таємниць вони криють — безкраї, пустельні, загадкові!

— Ви добре їх знаєте?

— Я тут лише другий рік. Місцеві старожили, мабуть, назвуть мене новачком. Ми перебралися сюди незабаром після приїзду сера Чарльза, але я завдяки своєму покликанню вже встиг обстежити тут кожний куточок. Насмілюся думати, що тепер мало хто знає торф’яні болота краще за мене.

— А хіба це так нелегко?

— Нелегко. От, наприклад, придивіться до тієї рівнини з чудернацькими горбочками. Чим вона, по-вашому, славна?

— Нею добре скакати галопом.

— На вашому місці будь-хто сказав би так, а тим часом ця помилка багатьом вартувала життя. Бачите, скільки на ній яскраво-зелених галявин?

— Це, ймовірно, місця з кращим ґрунтом?

Степлтон розсміявся.

— Перед вами величезна Ґрімпенська твань, — сказав він. — Варто людині або тварині потрапити в цю драговину, один необережний крок —

і все. Я вчора бачив, як там заблукав чийсь поні й, зрозуміло, загинув. Його голова довго виднілася над трясовиною. Він усе витягав шию, намагався вибратися, але бідолашку врешті-решт таки засмоктало. Там навіть у засуху небезпечно ходити, а після осінніх дощів це зовсім згубне місце. А проте я не раз пробирався в саме серце Ґрімпенської твані й повертався звідти живим. Погляньте, ще один нещасний поні!

У зеленій осоці вовтузилося й борсалося щось темне. Потім над заростями майнула болісно витягнута шия, й над болотом пролунав страшний крик. Я похолонув від жаху, але в мого супутника нерви, вочевидь, були міцніші.

— Все! — сказав він. — Засмоктало. Другий за два дні — і це лише в мене на очах. А скільки ще їх тут загинуло! Вони як унадяться туди в посуху, так і ходять до самої осені. І часто гинуть. Так, Ґрімпенська твань — страшне місце.

— І все-таки ви пробираєтеся туди?

— Так, там є дві-три стежки, якими спритна людина може пройти. Я знайшов їх.

— Але навіщо вам ходити в таке небезпечне місце?

— А бачите он ті пагорби вдалині? Це справжні острівці серед непролазної драговини, що помалу оточила їх зусібіч. Варто туди дістатися — і які там рідкісні рослини, які метелики!

— Що ж, коли-небудь спробую.

Степлтон з подивом глянув на мене.

— Заради Бога, викиньте цю думку з голови! — сказав він. — Ваша загибель буде на моїй совісті. Назад вам не повернутися, повірте мені. Я

сам тільки тому й насмілююся туди ходити, що в мене є складна система прикмет.

— Чекайте! — крикнув я. — Що це?

Неголосне, протяжне й невимовно тужливе завивання пролунало над болотами. Повітря наповнилося ним, але визначити, звідки воно линуло, було неможливо. З невиразного стогону цей звук поступово перейшов на глухе ревіння й знову стих до стогону, від якого аж щеміло серце. Степлтон якось дивно подивився на мене.

— Таємничі місця ці болота, — сказав він.

— Що це таке?

— Фермери подейкують, що так виє собака Баскервілів, коли шукає свою жертву. Мені й раніше доводилося її чути, але сьогодні щось надто вже голосно.

Похололий від страху, я оглянув широку рівнину, вкриту зеленими заростями осоки. На ній ні шелесту, ні найменших ознак життя — тільки голосно каркали два круки, сидячи на кам’яному стовпі за нами.

— Ви ж освічена людина, вас такою нісенітницею не налякаєш, — сказав я. — Як ви пояснюєте це виття?

— Драговина іноді видає дуже дивні звуки. Чи то мул осідає, чи то вода піднімається на поверхню, чи ще хтозна-що…

— Ні, ні! Це був голос живої істоти.

— Можливо. Вам ніколи не доводилося чути, як кричить водяний бугай?

— Ні, не доводилося.

— В Англії ця пташка трапляється дуже рідко, власне, вона майже вимерла, але на таких болотах можливо все. Я б анітрохи не здивувався, якби виявилося, що ми чули голос однієї з останніх представниць цього виду.

— У житті не чув більш дивних і моторошних звуків!

— Що й казати, таємничі місця. Погляньте на той пагорб. Що це таке, по-вашому?

Крутий схил був укритий ніби кільцями з сірого каменю. Я нарахував їх близько двадцяти.

— Що це? Кошари?

— Ні, це житла наших поважних пращурів. Доісторичні люди густо заселяли торф’яні болота, і через те, що після них тут ніхто не жив, увесь цей домашній комфорт залишився цілим і неушкодженим. Тільки дахи не збереглися. За бажання можна піти туди й побачити домівку та ложе.

— Та це ж ціле містечко! Ким же воно було населене?

— Неолітична людина[10] — точний період не встановлений.

— А чим ці люди займалися?

— Пасли череди на схилах, а коли кам’яна сокира почала поступатися першістю бронзовій, навчилися добувати олово. Бачите он той рів на протилежному пагорбі? Це сліди їхньої роботи. Так, докторе Ватсон, ви знайдете багато цікавого на наших болотах. О, пробачте, будь ласка! Це, напевно, Cyclopides!

Повз нас пролетів маленький метелик, і Степлтон із приголомшливою спритністю кинувся за ним навздогін. Я з жахом побачив, що метелик понісся прямо до твані, але мій новий знайомий легко стрибав з купини на купину й розмахував зеленим сачком. Сірий костюм і рвучкі рухи його самого уподібнювали до величезного метелика. Я стояв, дивлячись на нього із дивним поєднанням замилування і страху, — мені все здавалося, що він от-от оступиться й зануриться у зрадницьку драговину. Раптом за спиною я почув чиїсь кроки. Я озирнувся й побачив майже поруч із собою жінку. Вона з’явилася звідти, звідки виднівся дим, який вказував на близькість Мерріпіт-Хаус, але раніше її помітити я не міг, бо стежка, якою вона йшла, звертала під узбіччя.

Я не сумнівався, що це і є міс Степлтон, бо навряд чи в цих місцях можна було розраховувати на зустріч з іншими жінками. Окрім того, мені про неї говорили як про красуню, а жінка, що йшла стежкою, вражала своєю красою не зовсім звичного типу.

Більшу різницю між сестрою й братом важко було собі уявити. Він — непоказний сіроокий блондин, вона — витончена, струнка, висока, яскрава брюнетка — таких я в Англії ще не зустрічав.

Її тонкі, гордовиті риси були настільки правильні, що обличчя могло б здатися неживим, якби не виразний рот і швидкий погляд прекрасних темних очей. Ідеальна фігура, ошатна сукня — як дивно було бачити таке створіння на безлюдній стежці, що в’ється серед торф’яних боліт! Коли я озирнувся, вона дивилася на Степлтона, але відразу прискорила ходу й підійшла до мене. Я зняв капелюха, приготувавшись пояснити свою присутність тут, аж раптом її слова спрямували мої думки в інше русло.

— Їдьте звідси! — сказала вона. — Негайно їдьте до Лондона!

Замість відповіді я міг тільки приголомшено поглянути на неї.

Вона блиснула очима й нетерпляче тупнула ногою.

— Навіщо мені їхати? — запитав я.

— Не просіть пояснень. — Вона говорила тихо, швидко й трішечки гаркавила. — Заради Бога, дослухайтеся моєї поради! Їдьте, щоб і ноги вашої більше не було на цих болотах!

— Але я щойно приїхав!

— Боже мій! — вигукнула вона, — Невже ви не розумієте, що я бажаю вам добра? Їдьте до Лондона! Сьогодні ж! Вам не можна тут залишатися. Тс-с! Мій брат іде! Не кажіть йому ані слова… Будьте ласкаві, зірвіть мені он ту орхідею. У нас тут дуже багато орхідей, але ви трохи спізнилися: до осені вони вже починають відцвітати, і тутешня природа трохи втрачає свою красу.

Степлтон облишив погоню за метеликом і підійшов до нас, увесь червоний і захеканий.

— А, це ти, Беріл! — сказав він, і я не відчув у цьому привітанні особливої сердечності.

— Джеку, ти такий розпашілий!

— Так, я погнався за чудовим екземпляром Cyclopides. Їх тут нечасто побачиш пізньої осені. І подумай, яка прикрість — не впіймав!

Він говорив спокійно-недбалим тоном, а сам увесь час переводив свої маленькі сірі очиці з сестри на мене.

— Ви, здається, встигли познайомитися?

— Так. Я говорила серові Генрі, що зараз уже пізно милуватися красою наших боліт — орхідеї відцвітають.

— Що? Як ти думаєш, хто перед тобою?

— Сер Генрі Баскервіль.

— Ні, ні, — сказав я, — не нагороджуйте мене чужим титулом. Я лише друг сера Генрі, доктор Ватсон.

Барва досади розлилася по її виразному обличчю.

— То ми говорили, не розуміючи одне одного, — сказала вона.

— Ви мали не так-то й багато часу на розмови, — зауважив Степлтон, допитливо дивлячись на сестру.

— Я подумала, що доктор Ватсон — це наш сусід, — сказала вона. — А йому, мабуть, байдуже, цвітуть зараз орхідеї чи ні. Але ж ви зайдете до нас у Мерріпіт-Хаус, чи не так?

За кілька хвилин ми підійшли до похмурої на вигляд ферми, яка, ймовірно, колись була житлом якогось заможного скотаря, а потім була перебудована на сучасніший лад. Ферму оточував садок; дерева в ньому, як і всюди на болотах, були низькорослі та хирляві. Злиднями й смутком віяло від цього місця. Слуга, який відчинив нам двері, був під стать будинку — старий, увесь зморщений, у поруділому сурдуті.

Але самі кімнати здивували мене своїми розмірами й елегантністю оздоблення; останнє, імовірно, слід було приписувати смаку господині. Я подивився у вікно на безкрає, всіяні гранітними валунами болота, які тягнулися аж до ледь помітної вдалині лінії обрію, і не міг не подумати: "Що привело в таку глухомань цього освіченого чоловіка і його сестру-красуню?"

— Дивну місцину ми обрали для життя, чи не так? — сказав Степлтон, начебто відповідаючи на мої думки. — І все-таки нам тут добре. Правда, Беріл?

— Так, дуже добре, — відповіла вона, але її слова пролунали якось непереконливо.

— Я мав школу в одному з північних графств, — сказав Степлтон. — Для людини з моїм темпераментом така робота сухувата, нецікава, але що мене в ній приваблювало, то це тісна співпраця з молоддю. Яке щастя передавати їм щось від себе самого, від своїх ідей, бачити, як на твоїх очах формуються юні таланти! Але доля обернулася проти нас. У школі спалахнула епідемія, троє хлопчиків померли. Нам так і не вдалося налагодити роботу після такого удару, я втратив більшу частку свого капіталу. І все-таки, якби не розлука з моїми дорогими хлопчиками, я б тішився з цієї невдачі, тому що для мене з моєю пристрастю до ботаніки й зоології тут для досліджень — неорана нива, та й сестра моя закохана у природу. Ці думки, докторе Ватсон, вам навіяли сумні болота за вікном!

— Не заперечуватиму, мені здається, що тут нудно жити не так вам, як вашій сестрі.

— Ні, я не нудьгую, — жваво відповіла вона.

— Ми проводимо наукову роботу, в нас велика бібліотека й дуже цікаві сусіди. Доктор Мортімер — досить начитана людина у своїй галузі. Нещасний сер Чарльз теж був чудовим співрозмовником. Ми з ним були дуже близькі, і я навіть не можу вам висловити, наскільки тяжка для нас ця втрата. А що ви скажете, якщо я відвідаю сьогодні сера Генрі? Це йому не зашкодить?

— Я впевнений, що він буде дуже радий познайомитися з вами.

— Тоді будьте ласкаві попередити його. Можливо, нам удасться допомогти, поки він ще не освоївся на новому місці… А тепер, докторе Ватсон, ходімо нагору, я покажу вам свою колекцію лускокрилих. Насмілюсь вас запевнити, що повнішої колекції у цій частині Англії ви не знайдете. А коли ми закінчимо, сніданок уже буде готовий.

Але я поспішав до свого підопічного, сера Генрі. Похмурі болота, загибель нещасного поні, загадкове виття, якому приписували зв’язок з моторошною легендою роду Баскервілів, — усе це навіювало тривожні думки. А до цих непевних вражень додалися ще й цілком недвозначні слова міс Степлтон, які були сказані з такою силою переконання, що мені не доводилося сумніватися в серйозності й глибині причин, які їх викликали. Я відхилив наполегливі запрошення до сніданку і пішов додому тією самою стежкою.

Але, окрім цієї стежки, тут був, мабуть, ще й інший, коротший, шлях, адже не встиг я вийти на дорогу, як побачив перед собою міс Степлтон. Із рум’янцем, що палав у неї на щоках, вона була ще привабливішою. Молода жінка сиділа на камені край дороги, важко дихаючи й притискаючи руку до грудей.

— Мені хотілося випередити вас, докторе Ватсон, і я всю дорогу бігла, — промовила вона. — Навіть капелюха не встигла надягти. Я не буду затримуватися, аби брат не помітив моєї відсутності. Мені тільки хочеться перепросити вас за свою прикру помилку: адже я подумала, що ви — сер Генрі. Прошу, забудьте все, що я говорила, вас це ніяк не обходить.

— Як же я можу це забути, міс Степлтон! Мені небайдужа доля мого друга, сера Генрі. Скажіть мені, чому ви так наполягали на його від’їзді до Лондона?

— Жіноча примха, докторе Ватсон! Коли ми з вами познайомимося ближче, ви переконаєтеся, що я не завжди можу пояснити свої слова та вчинки.

— Ні, ні! Я пам’ятаю, який у вас був схвильований голос, я пам’ятаю ваші очі. Міс Степлтон, будьте відверті зі мною, прошу вас! Щойно я тут опинився, як відразу відчув, що навколо мене скупчуються якісь примари. Ходиш немов по Ґрімпенській твані: ось-ось загрузнеш з головою на одній з цих зелених галявин, і ніхто не допоможе тобі звідти вибратися. Поясніть, на що ви натякали, і я передам ваше застереження серові Генрі.

Тінь нерішучості майнула на обличчі міс Степлтон, але не минуло й секунди, як її погляд став знову суворим, і вона відповіла мені:

— Ви надаєте занадто великої ваги моїм словам, докторе Ватсон. Смерть сера Чарльза приголомшила нас із братом. Ми часто зустрічалися з покійним, оскільки найбільше він полюбляв прогулюватися цією стежкою, що веде до нашого будинку. Легенда про прокляття, яке тяжіє над родом Баскервілів, пригнічувала сера Чарльза, і коли сталася катастрофа, я зрозуміла, що його побоювання не були безпідставними. Тепер мене дуже турбує приїзд спадкоємця сера Чарльза, і я вважаю за потрібне попередити його про небезпеку, що йому загрожує. От і все, нічого іншого я не хотіла сказати.

— Але в чому полягає ця небезпека?

— Ви знаєте легенду про собаку?

— Я не вірю в такі нісенітниці!

— А я вірю. Якщо ви маєте хоч якийсь вплив на сера Генрі, відвезіть його звідси. Це фатальне місце для Баскервілів. Світ великий. Чому серові Генрі треба жити саме тут, де йому загрожує небезпека?

— Ось тому він і вирішив тут жити. Такий характер має ця людина, і якщо ви не висловитеся чіткіше, навряд чи мені вдасться його звідси забрати.

— Не можу дати вам докладніших відомостей з тієї простої причини, що я їх не маю.

— Тоді, міс Степлтон, дозвольте поставити вам ще одне питання. Якщо це все, що ви мали сказати мені, чому ж ви боялися, що вас почує брат? Як на мене, тут немає нічого такого, що могло б не сподобатися йому або будь-кому іншому.

— Мій брат дуже не хоче, щоб Баскервіль-Хол стояв пусткою: це зашкодить бідному люду, що живе тут на болотах. Він би страшенно розсердився на мене, якби знав, що я намагаюся якось вплинути на сера Генрі. Але я виконала свій обов’язок і більше нічого не скажу. А тепер мені час іти, бо він шукатиме мене й запідозрить, що я говорила з вами. Прощавайте!

Вона повернулася й незабаром зникла серед валунів, а я, сповнений якихось примарних страхів, попрямував до Баскервіль-Холу.

## Розділ VIII

### Перший звіт доктора Ватсона

Від сьогодні я викладатиму хід подій за своїми листами до містера Шерлока Холмса, які лежать зараз переді мною на столі. Вони збереглися повністю, якщо не враховувати одного загубленого аркуша, і передадуть усі мої думки й підозри точніше, ніж я міг би це зробити, покладаючись лише на свою пам’ять, хоча з неї ще й досі не вивітрилися події тих днів.

Баскервіль-Хол, 13 жовтня.

Любий Холмсе!

З моїх попередніх листів і телеграм ви знаєте про все, що сталося останнім часом у цій найбільшій глушині в світі. Що довше тут живеш, то більше в’їдається в душу болотяний сум цих неосяжних просторів, втім, не позбавлених навіть певної похмурої принадності. Варто мені лише вийти на пагорб, і я відчуваю, що сучасна Англія залишається десь там, а замість неї бачиш навколо тільки залишки житла та праці доісторичної людини. Це давно зникле плем’я нагадує про себе всюди: ось його печери, ось могили, ось величезні кам’яні брили, що залишилися там, де, очевидно, були його капища.[11]

Дивлячись на висічені примітивним знаряддям схили пагорбів, на яких темніють ці печери, забуваєш, у якому столітті живеш. Аж ось ніби під низькою аркою однієї з них з’явилася одягнена у звірину шкіру волохата істота і вклала у лук стрілу з крем’яним наконечником. Тоді ви відчули б, що її присутність тут доречніша, ніж ваша. Але найдивніше, що ці люди так густо заселяли тутешні неродючі місця. Я не археолог, але, як на мене, це було аж ніяк не войовниче, а радше пригноблене плем’я, яке задовольнялося тим, від чого відмовлялися інші.

Однак усе це зовсім не стосується мого перебування тут і, ймовірно, анітрохи не цікаве такій суто практичній людині, як ви. Я досі не можу забути вашої байдужості до питання про те, чи рухається Сонце навколо Землі, чи Земля навколо Сонця. Тож перейдімо до фактів, безпосередньо пов’язаних з Генрі Баскервілем.

Останні кілька днів ви не отримували від мене ніяких відомостей з тієї простої причини, що мені не було про що розповідати. Але відтоді сталася одна дивна подія, про яку я згодом вам доповім, а поки що розберемося в інших обставинах, вельми суттєвих у нашій справі.

Одна з цих обставин досить істотна, хоча я майже не згадував про неї у своїх листах, — це каторжник, який переховується на болотах. Є всі

підстави припускати, що він утік з цих місць, на превелику радість мешканців віддалених ферм. Із часу його втечі минуло два тижні, відтоді про нього не чути. Важко собі уявити, щоб людина могла проіснувати на болотах увесь цей час. Щоправда, там є де ховатися.

Кожна з кам’яних печер могла б служити йому притулком. Але ж без їжі не проживеш. Хіба, може, він ловить і вбиває овець… Ні, каторжник, безумовно, кудись перейшов, а тому жителі віддалених ферм сплять тепер спокійно.

Ми, четверо здорових, сильних чоловіків з Баскервіль-Холу, в крайньому разі зможемо захистити себе, але зізнаюся вам: мене непокоїть думка про Степлтонів. Близьких сусідів вони не мають, тож їм важко розраховувати на чиюсь допомогу. Покоївка, старий лакей, сестра й брат — останній, очевидно, аж ніяк не силач, — от і всі мешканці Мерріпіт-Хаус. Вони виявляться абсолютно безпорадними в руках цього ноттінґхіллського вбивці, якщо той залізе до них у будинок. Ми з сером Генрі дуже хвилювалися за них і навіть пропонували, аби конюх Перкінс ночував у Мерріпіт-Хаус, але Степлтон навіть чути про це не хотів.

Річ у тім, що наш друг баронет починає виявляти неабияку зацікавленість своєю чарівною сусідкою. Та це й не дивно, тому що він жвава, активна людина, йому нудно в такій глушині, а вона, зізнаюся, надзвичайно приваблива жінка. У ній є якась екзотична жага, на противагу її холоднокровному й зовсім безпристрасному братові. І водночас у ньому відчувається прихований вогонь. Зважаючи на все, він має на сестру великий вплив; мені не раз доводилося ловити погляди, які вона кидає на нього під час розмови, немов очікуючи схвалення своїх слів. Хочу сподіватися, що вони живуть у злагоді. Такий сухий блиск в очах і такі тонкі, стиснуті губи часто свідчать про твердий, а можливо, й суворий характер. У всякому разі, цей натураліст — цікавий тип і неодмінно викликав би у вас інтерес.

Того самого дня він прийшов з візитом до сера Генрі, а наступного ранку повів нас туди, де сталася подія, пов’язана з легендою про

розпусника Гуго. Ми пройшли кілька миль углиб боліт і опинилися в невеликій долині, такій похмурій, що вона сама по собі могла сприяти народженню подібної легенди. Вузький прохід між вищербленими кам’яними стовпами вивів нас на відкриту, поросту болотяною травою галявину.

Посеред неї лежать два величезних камені, що звужуються догори й схожі на гігантські гнилі ікла якогось чудовиська. Усе тут достоту відповідає опису сцени, на якій розігралася давня трагедія. Сер Генрі з цікавістю роззирався навсібіч і все запитував Степлтона, невже той вірить у можливість втручання надприродних сил у людські справи. Тон у нього був байдужий, але він, очевидно, ставиться до всього дуже серйозно. Степлтон відповідав стримано, багато недоговорював і явно оберігав почуття молодого баронета. Він розповів нам про кілька випадків, коли цілі покоління родин відчували на собі вплив якихось недобрих сил, і після всіх цих розповідей у нас склалося враження, що Степлтон разом із багатьма іншими місцевими мешканцями вірить у легенду про собаку Баскервілів.

Дорогою назад ми зайшли в Мерріпіт-Хаус поснідати. Ось тоді сер Генрі й познайомився з міс Степлтон. Він захопився нею з першої ж зустрічі, і навряд чи я помилюся, якщо скажу, що це почуття взаємне. Коли ми поверталися додому, він щоразу заводив мову про неї, і відтоді майже не минає дня, щоб ми не бачилися зі Степлтонами. Сьогодні вони в нас обідають, а сер Генрі вже говорить про візит до них наступного тижня.

Здавалося б, кращого чоловіка для сестри Степлтона годі бажати, однак я не раз помічав, як він похмурніє, коли сер Генрі звертає на неї увагу. Степлтон, очевидно, дуже прив’язаний до сестри, і йому буде сумно самому, але ж це вершина егоїзму — ставати на заваді такій блискучій партії! Проте факт залишається фактом: Степлтон явно не хоче, щоб ця дружба переросла в кохання і, за моїми спостереженнями, він усіляко намагається не залишати їх наодинці. До речі, якщо вся справа ускладниться ще й романом, то ваше напучування не зводити

очей із сера Генрі виявиться майже нездійсненним. Якщо ж я суворо дотримуватимуся даної мені вказівки, подумайте, як це похитне мою репутацію тут!

Нещодавно, точніше, в четвер, у нас снідав доктор Мортімер. Він побував на розкопках кургану в Довгій Низовині й знайшов там череп доісторичної людини, від чого був просто у захваті. Іншого такого ентузіаста своєї справи, мабуть, годі шукати. Після сніданку з'явилися Степлтони і, на прохання сера Генрі, найдобріший доктор повів нас усіх у тисову алею показати, як усе було тієї фатальної ночі. Алея ця довга, похмура, по обидва боки суцільною стіною йдуть підстрижені тиси і вузенькі смужки дерну.

У далекому її кінці стоїть напівзруйнована альтанка. Посередині — хвіртка, що веде на болота, біля якої старий Баскервіль струшував попіл із сигари. Хвіртка дерев'яна, пофарбована в біле і замкнена на засув. За нею розстеляються неосяжні болота. Я згадав вашу теорію з приводу подій, що сталися тут, і спробував уявити, як усе це відбулося. Стоячи біля хвіртки, Баскервіль побачив, як щось наближається до нього з боліт, і так злякався побаченого, що збожеволів, кинувся тікати й біг доти, доки не впав мертвим від знесилення й жаху. Він біг довгою, темною алеєю. Але хто змусив його тікати?

Якась вівчарка з боліт? Або примарний собака — величезний, чорний, мовчазний? А можливо, це справа людських рук? Можливо, блідий, насторожений Беррімор знає більше, ніж говорить? Туман і цілковита невизначеність — і все-таки за всім цим невідступно стоїть злочин.

Відтоді, як я востаннє вам писав, мені вдалося познайомитися ще з одним із наших сусідів — містером Френклендом з Лефтер-Холу, який живе за чотири милі південніше від нас. Цей старий сивий, рум'янолиций і досить жовчний. Містер Френкленд аж нетямиться від британського законодавства і витратив неймовірну кількість грошей на всілякі позови. Він судиться виключно заради задоволення, виступаючи то як позивач, то як відповідач, а такі розваги, як ви розумієте, обходяться недешево.

Йому раптом стукне в голову заборонити проїзд біля своїх володінь — і нехай парафіяльна рада доводить, що це неправильно. Потім власноруч розламає чиюсь хвіртку й заявить, що тут споконвіку був проїжджий шлях — і нехай власник подає на нього позов до суду за порушення кордонів чужого землеволодіння. Він назубок знає стародавнє общинне право і то застосовує свої знання в інтересах сусіднього сільця Фернворсі, то всупереч йому, тому мешканці села то проносять його з тріумфом вулицями, то символічно спалюють.

Подейкують, начебто зараз на руках у містера Френкленда сім позовів, які, ймовірно, з’їдять залишки його статків, і він, у такий спосіб позбавлений жала, стане цілком безпечним, мирним дідком. З усіх поглядів це людина м’яка, добродушна, і я згадую про нього тільки тому, що ви вимагали від мене описів усіх наших сусідів.

Зараз містер Френкленд знайшов собі дуже дивне заняття. Він — астроном-аматор і має чудову підзорну трубу, тож цілісінькими днями лежить на даху свого будинку й розглядає болота, сподіваючись виявити каторжника. Якби містер Френкленд використовував свою нерозтрачену енергію тільки на це, все було б чудово, але ходять чутки, начебто він збирається притягнути до відповідальності доктора Мортімера за те, що той розкопав якусь могилу, не попросивши згоди найближчих родичів похованого. Як ви здогадуєтеся, йдеться про череп неолітичної людини, виявлений під час розкопок кургану в Довгій Низовині. Так, містер Френкленд вносить певне різноманіття у наше життя, а зараз нам це аж ніяк не завадить.

Тепер, повідомивши вам про все, що було можна, про каторжника-втікача, Степлтонів, доктора Мортімера та містера Френкленда з Лефтер-Холу, я перейду до найважливішого пункту й розповім про Берріморів, зокрема про ті дивні події, які відбулися сьогодні вночі.

Почну з телеграми, надісланої вами з Лондона для того, щоб упевнитися, чи був Беррімор на місці того дня. Ви вже знаєте про мою бесіду з поштмейстером, з якої з’ясувалося, що наша перевірка не дала

результатів і ми так і не отримали потрібних нам відомостей. Я розповів серові Генрі про свою невдачу, і він з притаманною йому безпосередністю негайно викликав Беррімора й запитав його про телеграму. Беррімор сказав, що телеграму він отримав.

— Хлопчик передав її вам у руки? — спитав сер Генрі.

Беррімор здивовано подивився на нього й хвилину подумав.

— Ні, — сказав він. — Тоді я був на горищі, і телеграму принесла мені дружина.

— А відповідь ви написали самі?

— Ні, я сказав дружині, як відповісти, вона спустилася вниз і написала.

Увечері Беррімор знову повернувся до цієї теми за власною ініціативою.

— Сер Генрі, я не зовсім зрозумів, чому ви розпитували мене про ту телеграму, — сказав він. — Невже я в чомусь завинив і втратив вашу довіру?

Сер Генрі постарався запевнити Беррімора, що це не так, і щоб остаточно заспокоїти його, подарував йому досить багато зі своїх старих речей, бо покупки, зроблені ним у Лондоні, вже було доставлено до Баскервіль-Холу.

Мене дуже цікавить місіс Беррімор. Це досить солідна, поважна жінка, схильна до пуританства і, очевидно, позбавлена гнучкого розуму.

Здавалося б, важко уявити собі незворушнішу людину. Але ви вже знаєте, що в першу ніч тут я чув її гіркі ридання, і відтоді мені не раз доводилося помічати сліди сліз у неї на обличчі. Цю жінку доймає якесь тяжке горе. Вряди-годи я думаю, а чи не муки це нечистої совісті? А ще я починаю підозрювати в Берріморові домашнього тирана. Мені завжди здавалося, що він — сумнівна особистість, дивна, а події минулої ночі ще більше підсилили мої підозри.

Втім, сама по собі ця подія не така вже й значна. Ви, ймовірно, пам’ятаєте, що я сплю не надто міцно, а тут, у Баскервіль-Холі, коли постійно доводиться бути насторожі, мій сон особливо чутливий. Учора вночі, близько другої години, я почув скрадливі кроки біля своєї кімнати. Я встав, відчинив двері й виглянув у коридор. По ньому ковзала чиясь довга чорна тінь. Вона падала від чоловіка, що ледь чутно ступав коридором зі свічкою в руці. Він був у спідній сорочці, у штанях, босоніж. Я розрізнив тільки його нечіткі обриси, але за зростом припустив, що це Беррімор. Він ішов повільно, тихо, і в кожному його русі було щось злодійкувате, нашорошене.

Ви вже знаєте з моїх листів, що обидва коридори перетинає галерея, яка оточує хол. Я почекав, поки Беррімор зникне в мене з очей, і рушив слідом за ним. Коли я вийшов на галерею, він був уже в самому кінці віддаленого коридору, потім крізь відчинені двері однієї кімнати блиснуло світло — значить, він туди ввійшов. Треба сказати, що ці кімнати нежилі, у них навіть немає меблів, отже, поведінка Беррімора була досить дивною. Він стояв там, очевидно, нерухомо, бо вогник свічки не коливався. Намагаючись ступати якомога тихше, я пройшов увесь коридор і зазирнув крізь одвірок у відчинені двері.

Беррімор підніс свічку до самісінького скла і стояв, причаївшись, біля вікна.

Я бачив його в профіль — застигле напружене обличчя, погляд, спрямований у непроглядну пітьму боліт. Кілька хвилин він пильно вдивлявся у вікно, потім тихо застогнав і швидко загасив свічку. Я

негайно повернувся до себе в кімнату й незабаром почув за дверима ті самі скрадливі кроки. Через тривалий час, крізь легкий сон до мене донеслося, як десь повернули ключ у замку, але звідки долинав цей звук, визначити було важко.

Я не розумію, що все це означає, але в цьому похмурому будинку відбуваються якісь таємні справи, до суті яких ми рано чи пізно докопаємося. Не хочу турбувати вас викладом власних теорій щодо цього, адже ви просили повідомляти вам лише факти. Сьогодні вранці я довго розмовляв з сером Генрі, ми спільно розробили план кампанії, спираючись на мої нічні спостереження. Але про це я промовчу до наступного листа, який від цього тільки виграє.

## Розділ IX

### Другий звіт доктора Ватсона

Любий Холмсе!

Якщо відразу по приїзді сюди ваш посланець не тішив вас новинами, то зізнайтеся, що тепер він надолужує втрачене, адже події блискавично змінюють одна одну. Свій останній звіт я закінчив драматичним описом Беррімора біля вікна порожньої кімнати. Відтоді в мене накопичилася купа новин, які, без сумніву, страшенно вас здивують. Я ніяк не міг припустити, що справи повернуться саме так. За останні дві доби становище, з одного боку, значно прояснилося, з іншого боку — стало складнішим. Але розповім вам усе по черзі, так, щоб ви могли уявити все самі.

Наступного ранку після моєї нічної пригоди я ще перед сніданком обдивився ту кімнату, куди заходив Беррімор. Вікно, крізь яке він так пильно дивився, порівняно з усіма іншими вікнами будинку має одну перевагу: з нього відкривається найкращий краєвид на болота.

В просвіті між двома деревами вони лежать як на долоні, а з інших вікон їх майже не видно. Отже, Беррімор обрав це вікно, щоб виглядати когось або щось на просторах торф’яних боліт. Утім, ніч була темна, і я не знаю, на що він розраховував. Потім мені спало на думку: можливо, це якась любовна інтрижка? Тоді все стало б на свої місця — і обережність, з якою він діяв, і страждання його дружини. Людина з його зовнішністю має все, щоб причарувати серце якоїсь сільської дівчини, тож це припущення не таке вже й безпідставне. Повернувшись до себе в кімнату, я чув, як десь відчинили двері. Мабуть, Беррімор ходив на таємне побачення. Такі думки заполонили мене наступного ранку. Надалі мої підозри можуть видатися вам непереконливими, і все-таки, незважаючи на це, я вважаю за потрібне вам їх повідомити.

Я відчував, що візьму на себе завелику відповідальність, якщо пропущу події цієї ночі, очікуючи на прояснення Берріморових мотивів. Після сніданку ми з баронетом пішли до його кабінету, і там я розповів йому про все. Попри мої очікування, він поставився до цього досить спокійно.

— Я знаю, що Беррімор розгулює ночами, і давно збираюся поговорити з ним, — сказав він. — Я кілька разів чув його кроки в коридорі приблизно о тій порі, що й ви.

— Може, він щоночі ходить до того вікна?

— Можливо. А якщо так, треба його вистежити й подивитися, що він там робить. Цікаво, як би вчинив ваш друг Холмс?

— Упевнений, що він зробив би те саме, — сказав я. — Прокрався б за Беррімором і довідався, що йому там знадобилося.

— Тоді давайте зробимо це разом.

— Але він нас почує!

— Ні. Беррімор глухуватий. В усякому разі, треба ризикнути.

— Що ж, почекаємо на нього у моїй кімнаті.

Сер Генрі задоволено потер руки, мабуть, тішачись найменшій можливості внести хоч якесь розмаїття в одноманітний плин життя, яке йому доводилося тут вести.

Баронет уже встиг зблизитися з архітектором, який готував для сера Чарльза плани перебудови, і запросив підрядника з Лондона, тому вже незабаром тут слід очікувати великих змін. Із Плімута приїхали декоратори й меблювальники. Зважаючи на все, наш друг розмахнувся дуже широко і не пошкодує ані зусиль, ані грошей, щоб відновити колишню велич свого роду. Коли будинок буде заново оздоблений і умебльований, задля довершення картини баронетові бракуватиме тільки дружини. Відверто кажучи, є всі підстави припускати, що за цим справа не стане, адже він до нестями захоплений своєю чарівною сусідкою, міс Степлтон. Однак роман протікає не так гладко, як мав би за таких обставин. Сьогодні, наприклад, на його поверхні з’явилися маленькі брижі, що дуже здивувало й спантеличило нашого друга.

Після розмови про Беррімора сер Генрі надягнув капелюха і зібрався кудись іти. Я, зрозуміло, зробив те саме.

— Ви зі мною, Ватсоне? — запитав він і якось дивно подивився на мене.

— Це залежить від того, куди ви йдете. Якщо на болота, то так, — відповів я.

— На болота.

— Ви знаєте про ті розпорядження, які я отримав. Я не хочу заважати вам, але Холмс не велів залишати вас на самоті, особливо на болотах. Ви самі це чули.

Сер Генрі з милою усмішкою поплескав мене по плечу.

— Любий друже, — сказав він, — незважаючи на всю свою далекоглядність, Холмс не міг в усіх подробицях передбачити, як складеться моє життя в Баскервіль-Холі. Ви мене розумієте? Уже кому-кому, а вам точно не захочеться ставати мені на заваді. Ні, пустіть мене самого.

Можете тільки здогадатися, в якому я був становищі. Я розгубився, не знаючи, що й сказати, як учинити, а тим часом сер Генрі взяв свого ціпка й пішов.

Але варто було трохи поміркувати, і мене почала мучити совість — навіщо я дозволив йому залишитись без мого нагляду? А що, коли, повернувшись до Лондона, я буду змушений зізнатися вам, що моє потурання призвело до лиха? Мене кинуло в жар від самої лише думки про це. Ще не пізно, його можна наздогнати. І я відразу ж вирушив до Мерріпіт-Хаус.

Я швидко йшов дорогою, не бачачи сера Генрі, й за кілька хвилин наблизився до того місця, де починається стежка, що веде вглиб боліт. Засумнівавшись у правильності обраного шляху, я піднявся на пагорб, з якого відкривається широкий краєвид на болота, — той самий пагорб, де колись була каменярня. Звідти я відразу побачив баронета. Він ішов стежкою приблизно на відстані чверті милі від мене, а поруч з ним ішла жінка — міс Степлтон. Зрозуміло, що ці двоє давно про все домовилися і сьогоднішня зустріч не випадкова. Заглиблені в розмову, вони йшли дуже повільно і, судячи з жестикуляції міс Степлтон, вона намагалася в чомусь переконати сера Генрі, який уважно її слухав та час від часу заперечно

хитав головою. Я стояв посеред валунів, не знаючи, що вдіяти. Наздогнати їх і порушити цю інтимну бесіду було неможливо.

Але в чому полягає моє завдання? У тому, щоб ні на мить не зводити очей із сера Генрі. Вистежувати друга — вкрай неприємне заняття. І все-таки я не бачив іншого виходу й вирішив і далі спостерігати з вершини пагорба, а потім для очищення совісті в усьому зізнатися баронетові.

Щоправда, якби він раптом опинився у небезпеці, я б не зміг йому допомогти, тому що був занадто далеко, але, погодьтеся, вибирати не доводилося.

Пройшовши кілька кроків, наш сер Генрі та дівчина зупинилися, захоплені розмовою, і я раптом зрозумів, що я не єдиний свідок їхньої зустрічі. Серед валунів промайнуло щось зелене.

Придивившись пильніше, я побачив, що це зелений клапоть на ціпку, а ціпок несе людина, яка прямує до стежки. Виявилося, що це Степлтон зі своїм сачком для лову метеликів. Він був значно ближче до нашої парочки, аніж я, і йшов прямо на неї. У цю мить сер Генрі обійняв міс Степлтон, але вона відвернулася, намагаючись вивільнитися з його обіймів. Він нагнувся до неї, вона затулилась від нього долонею… А потім вони відскочили один від одного й озирнулися. Причиною цього був Степлтон, який щодуху біг до них, нестямно розмахуючи сачком. Він палко жестикулював і, порівнявшись із закоханими, у страшному хвилюванні заметався перед ними. Я не міг зрозуміти, що все це означає, але Степлтон, очевидно, у чомусь звинувачував сера Генрі, а той виправдовувався й потроху починав сатаніти. Дівчина стояла поруч і вперто мовчала. Нарешті Степлтон круто повернувся, наказово махнув сестрі рукою, і та, кинувши оком на сера Генрі, пішла за братом. Рвучкі жести натураліста свідчили про те, що він розгнівався й на дівчину. Баронет провів їх поглядом, опустив голову і повільно рушив назад.

Я так нічого й не втямив із цієї сцени і відчував глибокий сором, адже став її свідком потай від свого друга.

Мені більше нічого не залишалося, як утекти з пагорба й зустріти баронета внизу. Його обличчя розчервонілося від гніву, брови були насуплені — він явно не знав, що робити.

— О, Ватсоне! Звідки вас принесло? Невже ви все-таки пішли слідом за мною?

Довелося йому все пояснити: як я відчув, що не можу відпустити його самого, як ішов слідом за ним і став свідком їхньої зустрічі й усіх наступних подій. Сер Генрі блиснув на мене очима, але моя відвертість обеззброїла його, і він розсміявся — правда, невесело:

— Здавалося б, серед такої пустки можна було сподіватися на самоту, але ж ні! Всі ніби змовились і вийшли помилуватися, як я упадаю за дівчиною! А залицяння вийшло досить невдале. Де ви забронювали собі місце?

— Он на тому пагорбі.

— Виходить, на гальорці. А її братик улаштувався в перших рядах. Ви бачили, як він на нас налетів?

— Так, бачив.

— Вам ніколи не спадало на думку, що цей суб’єкт несповна розуму?

— Ні.

— Мені також. До сьогодні я вважав Степлтона звичайнісінькою нормальною людиною, а тепер мені здається, що на нього треба надягти

гамівну сорочку, а може, й на мене. Невже я такий поганий? Ви живете зі мною не перший тиждень, Ватсоне. Будьте відверті. Що мені заважає стати хорошим чоловіком жінки, яку я кохаю?

— Як на мене, нічого не заважає.

— До мого становища в суспільстві він причепитися не може, виходить, справа в мені самому. Що він має проти мене? Я в житті нікому не заподіяв зла. А цей тип навіть близько не хоче підпускати мене до неї.

— Він так і сказав?

— Так, і навіть дещо додав. Знаєте, Ватсоне, я познайомився з нею лише кілька тижнів тому, але з першої зустрічі зрозумів, що ця жінка створена для мене. І вона… Вона теж… Їй було добре зі мною, я готовий заприсягтися в цьому! Жіночі очі красномовніші за слова. Але він ставав на заваді нашому зближенню, і я тільки сьогодні знайшов можливість поговорити з нею наодинці. Вона з радістю погодилася на це побачення, але, як ви думаєте, навіщо? Щоб говорити про наше кохання? Аж ніяк, була б її воля, вона й мене змусила б замовкнути. У неї одне на язиці: тут небезпечно, і вона не заспокоїться доти, доки я не виїду з Баскервіль-Холу. Я сказав, що після зустрічі з нею нікуди звідси не виїду, а якщо це справді так потрібно, нехай їде разом зі мною. Словом, я їй освідчився, але вона навіть не встигла відповісти мені, тому що цієї хвилини її любий брат налетів на нас, як навіжений.

Він був увесь білий з люті, а його безбарвні очиці буквально метали іскри. Що я, мовляв, собі дозволяю?! Як я смію чіплятися до жінки зі своїми залицяннями, які нічого не викликають у неї, крім відрази?! Чи я думаю, що баронетові все дозволено?! Аби він не був її братом, я знав би, як йому відповісти! Довелося сказати тільки, що нічого ганебного в моїх почуттях немає і що я сподіваюся колись мати честь назвати міс Степлтон своєю дружиною. Але марно, і наостанок я не стримався й погарячкував, а не варто було, зважаючи на те, що вона стояла поруч.

Після цього він забрав її, як ви самі бачили, а я залишився сам вкрай здивований. Тепер, Ватсоне, поясніть мені, що все це означає, і я довіку пам’ятатиму цю вашу послугу!

Я поміркував так і сяк, але, правду кажучи, вся ця історія мене самого здивувала не менше. Титул нашого друга, його багатство, молодість, характер, зовнішність — усе свідчило на його користь, і я не знав про нього нічого кепського, крім, мабуть, темного фатуму, що тяжіє над його родиною.

Так, дивно, що пропозицію сера Генрі відкинули так різко й навіть без усякої уваги до бажання самої дівчини. Дивно й те, що вона поставилася до всього настільки байдуже. Втім, наші сумніви того дня розв’язав сам Степлтон. Він з’явився з вибаченнями за брутальність, довго розмовляв із сером Генрі в його кабінеті, — і сутички ніби й не було, натомість нам зробили честь запрошенням пообідати у Мерріпіт-Хаус наступної п’ятниці.

— І все-таки я не перестав сумніватися в нормальності цієї людини, — сказав сер Генрі, — у мене й тепер перед очима стоїть його обличчя, коли він накинувся на нас сьогодні вранці, але треба віддати йому належне, вибачення були ґрунтовні, до них не причепишся.

— І як він пояснив свій спалах?

— Сестра для нього все. Це зрозуміло, і я дуже радий, що він знає їй ціну. Вони все життя прожили разом і, якщо вірити його словам, інших близьких людей у нього немає, тож можливість розлуки з нею викликає у нього жах.

Він нібито не здогадувався про мої почуття, а переконавшись у них на власні очі, зрозумів, що сестру в нього можуть забрати, і від самої думки про це він втратив над собою контроль. Він дуже шкодує про те, що сталось, і визнає, що егоїстично й нерозумно з його боку думати, начебто

можна втримати біля себе таку гарну жінку, як міс Степлтон. Якщо розлука з нею неминуча, хай уже розлучником буду я, їхній сусід. Так чи інакше, це для нього великий удар, і навряд чи йому вдасться незабаром із цим примиритися. Але він не перешкоджатиме нам, якщо я пообіцяю мовчати про своє кохання протягом найближчих трьох місяців і задовольнятися тільки дружбою його сестри. Я пообіцяв, і на тому крапка.

Як бачите, одна з наших маленьких таємниць роз’яснилася. А намацати ногами дно у драговині, в якій ми борсаємося, неабияка справа. Тепер нам відомо, чому Степлтон так осудливо ставився до залицяльника своєї сестри — тим паче такого привабливого, як сер Генрі.

А тепер я потягну за іншу ниточку, яку мені вдалося визволити з цього заплутаного клубка. Перейдімо до таємничих нічних ридань, до заплаканого обличчя місіс Беррімор і загадкових подорожей дворецького до вікна, що виходить на болота. Привітайте мене, любий Холмсе, і скажіть, що ви не розчарувались у своєму помічникові. Довіра, яку ви мені висловили, пославши сюди, цілком виправдана. Щоб з’ясувати цю чергову загадку, знадобилася одна ніч.

Я говорю "одна ніч", але правильніше буде сказати "дві ночі", тому що в першу ми нічого не довідалися. Ми з сером Генрі сиділи в його кімнаті чи не до третьої ранку, але так нічого й не почули, крім бою годинника на сходах. Це млосне стеження закінчилося тим, що й сер Генрі, й ваш покірний слуга заснули, сидячи в кріслах. Утім, не збентежені цією невдачею, ми вирішили спробувати ще раз. Наступної ночі ми прикрутили ґніт до лампи й сиділи, курячи цигарку за цигаркою, у цілковитій тиші. Час плинув неймовірно повільно, але нас підбадьорював азарт мисливця, який терпляче підстерігає здобич у засідці.

Пробило годину, другу, і ми вже готові були зневіритися, аж раптом нашу втому ніби рукою зняло — і я, й сер Генрі мимоволі випросталися. В коридорі почувся скрип мостин. Скрадливі кроки порівнялися з нашою

кімнатою і помалу стихли вдалині. Баронет безшумно відімкнув двері. Ми пішли слідом за нашою дичиною. Вона вже встигла пройти галерею, а в коридорі була цілковита темрява. Дуже обережно ми дійшли до віддаленого крила, і там перед нами промайнула фігура високого чоловіка з чорною бородою, що навшпиньки, зсутуливши плечі, ступав коридором.

Ось він щезнув за дверима, свічка на мить освітила їх, а потім у темний коридор потягнувся тоненький жовтий промінь. Ми рухалися до цього променя, намацуючи кожну мостину, перш ніж ступити на неї. Ми були босоніж, та стара підлога стогнала й поскрипувала від кожного нашого кроку. Мені здавалося, що цих звуків не можна не почути, але, на щастя, Беррімор справді був глухуватий, до того ж його занадто поглинула таємнича справа.

Діставшись нарешті до дверей, ми заглянули до кімнати. Дворецький стояв зі свічкою біля вікна, майже притиснувшись до скла обличчям, тобто в тій позі, у який я його бачив дві ночі тому. У нас не було заздалегідь розробленого плану дій, але баронет належить до тієї когорти людей, для яких рішучі вчинки здаються найприроднішими. Він сміливо ввійшов до кімнати. Беррімор відскочив від вікна, переривчасто відсапуючись, і блідий, наче смерть, тремтячи всім тілом, став перед нами. У його темних очах, що палали на білій масці обличчя, читався жах. Він розгублено переводив погляд з мене на сера Генрі.

— Берріморе, що ви тут робите?

— Нічого, сер. — Від хвилювання він ледь ворушив язиком; свічка тремтіла в його руці, відкидаючи на стіни та стелю нерівні тіні. — Вікно, сер… Я перевіряю ночами, чи всі замкнені.

— Навіть на другому поверсі?

— Так, сер, у всьому будинку.

— Слухайте, Берріморе, — суворо мовив сер Генрі, — ми вирішили домогтися від вас правди, тож буде ліпше, якщо ви якнайскоріше в усьому зізнаєтеся. Ну, годі викручуватися! Що вам тут знадобилося?

Дворецький кинув на нас безпорадний погляд і схвильовано стиснув руки:

— Я нічого поганого не робив, сер! Я тільки посвітив свічкою у вікно.

— А навіщо ви світили свічкою у вікно?

— Не запитуйте мене, сер Генрі… Не запитуйте! Клянуся вам, сер, це не моя таємниця, я не можу її видати. Якби вона стосувалася тільки мене, я нічого від вас не приховував би.

Раптом мене осяяла несподівана думка, і я взяв свічку, що стояла на підвіконні.

— Це, ймовірно, умовний знак. Зараз подивимося, чи буде на нього відповідь.

Я підніс свічку до самісінького скла, так само, як робив Беррімор, і вдивився в непроглядний морок ночі. Місяць сховався за хмари, і в першу хвилину мені вдалося розглянути тільки пасмо дерев, що відтіняло каламутну широчінь боліт. І раптом я тріумфально скрикнув, побачивши в чорному квадраті вікна малесеньку жовту цятку, що прорізала нічну пітьму.

— Он, погляньте!

— Ні, ні, сер!.. — забурмотів дворецький. — Запевняю вас, сер…

— Пересуньте свічку вправо, Ватсоне! — крикнув баронет. — Бачите? Там вогонь теж пересунувся… Ну, негіднику, ви ще опиратиметесь? Адже це сигнал! Кажіть: хто ваш спільник? Що ви замислили?

Дворецький кинув на нього відверто зухвалий погляд:

— Це моя справа, вас вона не стосується. Я нічого не скажу.

— Тоді можете вважати, що вас звільнено.

— Слухаюся, сер. Мабуть, нічого не вдієш.

— Я вижену вас із ганьбою! Сором! Наші предки більше ста років жили разом під одним дахом, а ви замислили проти мене якусь змову!

— Ні, ні, сер! Не проти вас!

Ці слова вимовив жіночий голос і, озирнувшись, ми побачили біля дверей до смерті перелякану місіс Беррімор, яка своєю блідістю могла позмагатися з чоловіком. Ця огрядна жінка в спідньому й у шалі могла б справити досить комічне враження, якби не вираз жаху на її обличчі.

— Нас звільнили, Елізо. Ось чим усе скінчилося!.. Піди склади речі, — сказав Беррімор.

— Джоне, Джоне! До чого я тебе довела!.. Це я в усьому винна, сер Генрі. Він тільки заради мене на це пішов… Тільки заради мене!

— Та кажіть уже! В чому тут річ?

— Мій нещасний брат гине від голоду на болотах. Не можемо ж ми дозволити, щоб він помер біля самісіньких наших дверей! Джон подає йому знак, що їжу приготовано, а він показує, куди її принести.

— Виходить, ваш брат і є той…

— …каторжник-утікач, сер… Убивця Селден.

— Це правда, сер, — підтвердив Беррімор. — Я вам сказав, що не можу відкрити чужої таємниці, а тепер ви самі все почули і знаєте, що проти вас ми нічого не замислили.

От як розкрилися ці загадкові нічні подорожі зі свічкою!

Ми з сером Генрі здивовано дивилися на місіс Беррімор. Невже ця поважна, флегматична жінка має одну кров із одним із найстрашніших злочинців, яких знає наша країна?

— Так, сер, моє дівоче прізвище Селден, він мій молодший брат. Ми розпестили його з дитинства, в усьому потурали йому, от він і втовкмачив собі в голову, начебто йому все дозволено, начебто світ існує тільки для його задоволення.

Потім підріс, потрапив у погану компанію, і немов біс вселився в нашого хлопчика. Він розбив материнське серце й змішав наше ім’я з брудом. Що далі, то гірше — від одного злочину до іншого. Що його врятувало від шибениці? Тільки милість Божа. Але для мене, сер, він залишається тим самим маленьким кучерявим хлоп’ям, з яким я бавилась, якого пестила як старша сестра. Тому він і втік із в’язниці — знав, що я тут і що ми не відмовимо йому в допомозі. Коли він приплентався сюди вночі, втомлений, голодний, а за ним гналися, що нам було робити? Ми впустили його, нагодували, допомогли всім, чим можна. Потім приїхали ви, сер, і він вирішив, що краще перечекати на болотах, поки метушня не вщухне, і відтоді там переховується. А ми перевіряємо через ніч, чи не пішов, світимо йому у вікно, і якщо він відповідає, мій чоловік відносить на домовлене місце трохи хліба та м’яса.

Щодня сподіваємося — може, пішов? Але поки він тут, ми його не кинемо. Я жінка віруюча, брехати вам не буду. Якщо тут є що погане, то чоловік ні в чому не винен: він пішов на це тільки заради мене.

Вона говорила так щиро, що не повірити їй було неможливо.

— Це правда, Берріморе?

— Так, сер Генрі. До останнього слова.

— Ну що ж, я не засуджуватиму вас за відданість дружині. Забудьте про те, що я вам говорив. Ідіть обоє до себе, а вранці ми все спокійно обговоримо.

Коли Беррімори пішли, ми знову подивились у вікно. Сер Генрі відчинив його навстіж, і нам в обличчя війнуло холодним нічним вітром. Далеко в непроглядному мороці все ще мерехтів малесенький жовтий вогник.

— Дивуюся, як він не боїться! — сказав сер Генрі.

— Вогонь, імовірно, тільки звідси й видно.

— Можливо. Як по-вашому, де це?

— Десь біля гранітних стовпів.

— Милі дві, не більше?

— Та навіть менше.

— Так, якщо Беррімор носив туди їжу, значить, недалеко. І він чекає зараз, що до нього прийдуть на його вогник. Ні, Ватсоне, я піду і впіймаю цього нелюда!

Така сама думка майнула і в мене. Адже Беррімори не зробили нас співучасниками — ми змусили їх видати свою таємницю. Ця людина небезпечна для суспільства. Такого, як він, не можна жаліти й виправдовувати. Ми повинні скористатися нагодою і повернути його туди, де він уже нікому не зашкодить. Інакше за нашу помилку поплатяться інші — наприклад, Степлтони, на яких він може напасти будь-якої ночі. Я вважаю, що саме ця думка надихала сера Генрі на такий сміливий учинок.

— Я піду з вами.

— Тоді візьміть револьвер і взуйтеся в черевики. Треба поспішати, бо він може загасити вогонь і зникнути.

Не минуло й п’яти хвилин, як ми вже швидко йшли темною алеєю, прислухаючись до монотонного виття осіннього вітру й шерхоту опалого листя. У повітрі стояв пряний трунок гнилизни й вогкості. Місяць лише зрідка визирав крізь хмари, що тяглися небом, а щойно ми вийшли на болото, замрячив дрібний дощ. Жовтий вогник ще мерехтів попереду.

— А ви щось прихопили з собою? — запитав я.

— Так, батога.

— Нам треба діяти швидко, щоб не дати йому змоги чинити опір, — адже він, кажуть, відчайдух. Захопимо його зненацька.

— Слухайте, Ватсоне! — раптом сказав баронет. — А що б сказав про це Холмс? Пам’ятаєте? "Нічної пори, коли безроздільно панують сили зла…"

І немов у відповідь на його слова десь удалині, на похмурих просторах болiт, пролунав той дивний звук, який так уразив мене кілька днів тому біля Ґрімпенської твані. Вітер доніс до нас спочатку глухе гарчання, а потім ревіння, що помалу перейшло в тужливе виття. Ці дикі, грізні звуки повторювалися в такій послідовності раз у раз, наповнюючи собою повітря. Баронет схопив мене за рукав. Я навіть у темряві помітив, як мертвотно зблідло його обличчя.

— Боже мій, Ватсоне, що це?

— Не знаю. Кажуть, що такі звуки на болотах не рідкість. Я вже чув їх.

Виття знову стихло, все стихло. Ми стояли, напружено прислухаючись, але більше ніщо не порушувало тиші навколо нас.

— Ватсоне, — сказав баронет, — це завивав собака.

Кров застигла у мене в жилах, тому що голос сера Генрі леденів від жаху.

— Як вони пояснюють цей звук? — запитав він.

— Хто?

— Тутешні мешканці.

— Але ж це зовсім неосвічені люди! Чи вам не все одно, як вони його пояснюють?

— Ватсоне, скажіть мені, що вони говорять про це?

Хвилину я вагався, але запитання було поставлено так, що відмовчатися мені не вдалося.

— Вони кажуть, що це виє собака Баскервілів.

Сер Генрі застогнав.

— Так, так може вити тільки собака, — сказав він після тривалої паузи, — Але він десь далеко, он там.

— Я не можу визначити, звідки лине це виття.

— Його принесло вітром. А де Ґрімпенська твань? Там?

— Так.

— Так, звідти воно і йшло. Облиште, Ватсоне! Ви й самі думаєте, що це вив собака. Я не дитина. Не бійтеся сказати мені правду.

— Того разу зі мною був Степлтон. Він каже, що так кричать якісь птахи.

— Ні, це собака. Боже мій! Невже в усіх цих небилицях є хоч частка правди? Невже мені загрожує якась невідома небезпека? Ви не вірите в це, Ватсоне?

— Ні, ні!

— А все-таки одна річ — глузувати з таких дурниць у Лондоні й зовсім інша — чути це, стоячи в темряві на болотах. А мій дядько? Адже біля його тіла знайшли собачі сліди. Усе сходиться. Я не боягуз, Ватсоне, але в мене кров стигне в жилах від цих звуків. Торкніться моєї руки.

Вона була холодна, ніби мармур.

— Нічого, завтра все минеться.

— Ні, цього виття мені ніколи не забути. Що нам тепер робити?

— Повернемо додому?

— Нізащо! Ловити цього негідника, то ловити. Ми з вами полюємо за каторжником, а дивовижний собака, напевно, полює за нами. Ходімо, Ватсоне! Нехай усі виплодки пекла збіжаться сюди на болота — відступати все одно не можна.

Спотикаючись на кожному кроці, ми повільно рушили далі. І праворуч, і ліворуч над нами нависали невиразні в темряві обриси скелястих пагорбів.

Попереду, як і раніше, маячив маленький жовтий вогник. Немає нічого оманливішого за відстань у цілковитій пітьмі. Вогник мерехтів то біля самого обрію, то лише за кілька кроків від нас. Але нарешті ми розглянули джерело світла і зрозуміли, що тепер до нього недалеко. Це була свічка, вставлена в ущелину між каменями, які захищали її від вітру та від стороннього ока, залишаючи відкритою тільки з боку Баскервіль-Холу.

Наше наближення приховував великий гранітний валун. Ми причаїлися за ним і обережно визирнули назовні. Дивно було бачити цю самотню свічку серед боліт! Жовтий язичок полум’я, що відсвічував на каменях, — і жодної ознаки життя довкола.

— Що робити тепер? — прошепотів сер Генрі.

— Почекаємо тут. Він, імовірно, десь поблизу. Можливо, зараз здасться.

Та не встиг я цього проказати, як ми побачили його. В ущелині, де горіла свічка, з’явилося страшне, поборознене слідами згубних пристрастей обличчя, в якому не було нічого людського. Таке обличчя,

обліплене брудом, заросле щетиною, усе в ковтунах, цілком могло належати одному з тих дикунів, які жили колись на схилах цих пагорбів.

Вогник свічки віддзеркалювався в хитрих маленьких очицях, які злобливо бігали в різні боки, ніби очі звіра, що зачув у темряві кроки мисливців.

Щось, імовірно, викликало його підозру. Чи то в них із Беррімором був якийсь умовний знак, невідомий нам, чи то він відчув, що справи негаразд, але я відразу помітив сліди страху на його огидній фізіономії. Він міг щосекунди загасити свічку й зникнути в темряві. Я вибіг уперед, сер Генрі за мною. Каторжник із криком жбурнув камінь, що розлетівся на шматки, ударившись об валун поруч із нами. Я встиг тільки побачити, що він приосадкуватий, широкоплечий. На щастя, цієї хвилини крізь хмари вигулькнув місяць. Ми кинулися вгору пагорбом, а каторжник мчав іншим його схилом, стрибаючи по каменях зі спритністю гірського цапа.

Вдалий постріл міг би поранити його, але я захопив із собою револьвер тільки для захисту, а не для того, щоб стріляти в спину неозброєній людині.

І я, і сер Генрі бігали непогано, однак незабаром ми зрозуміли, що нам його не наздогнати. Селдена, освітленого яскравим місячним світлом, ми ще довго бачили попереду, поки нарешті він майже зник, перетворившись на маленьку цятку, що швидко рухалася схилом віддаленого пагорба. Відстань між нами дедалі зростала. Нарешті ми остаточно знесилилися й присіли на камені, дивлячись вслід його фігурі.

Аж раптом сталося щось дивне й справді несподіване. Ми вже підвелися, вирішивши припинити марну погоню. Місяць був праворуч від нас; нерівна вершина гранітного стовпа чітко вимальовувалася на тлі його срібного диска. І на цьому стовпі я побачив людську фігуру, яка стояла нерухомо, немов статуя з чорного дерева. Не подумайте, Холмсе, що це була галюцинація. Я, як ніколи, міг покластися на свій зір!

Наскільки мені вдалося роздивитися, це був високий, худий чоловік. Він стояв, трохи розставивши ноги, схрестивши руки на грудях, опустивши голову, і, немов розмірковуючи, дивився на царство торфу й граніту, що пролягало перед ним. Ось таким і уявляється мені дух тутешніх боліт! Це був не каторжник. Він стояв далеко від місця, де той зник, та й на зріст він був вищим. Скрикнувши від несподіванки, я повернувся до баронета і схопив його за руку. Секунди, що знадобилася мені на це, було досить — людина зникла. Гостра вершина гранітного стовпа врізалася у місячний диск, але нерухомої, мовчазної фігури на ній уже не було.

Я відразу вирішив, що треба піти туди й оглянути цього стовпа, але він стояв від нас досить далеко, а баронетові було не до пригод — він усе ще не міг заспокоїтися після страшного виття, яке нагадало йому про похмурий сімейний переказ. До того ж сам він нічого не бачив, отже, його не могло схвилювати "те дивне видовище".

— Напевно, вартовий. Із часу втечі каторжника болота так і кишать ними, — сказав він.

Можливо, що сер Генрі мав рацію, але мені так кортіло остаточно переконатися в цьому! Сьогодні ми сповістимо прінстаунській владі, де переховується каторжник-утікач. Але все-таки шкода, що нам не вдалося самим його впіймати і з тріумфом повернути до в’язниці!

Такі події останньої ночі, і ви, любий Холмсе, маєте визнати, що вам надано вичерпний звіт про них. Більша частина моїх розповідей, звичайно, нашої справи ніяк не стосується, але я вважаю за потрібне повідомляти у своїх листах про всі факти — вибирайте з них ті, які вам послужать. Деякі успіхи ми все-таки маємо. Ми знаємо, чому так поводились Беррімори, а це значно прояснило ситуацію. Але таємниця торф’яних боліт, таємниця їхніх дивних мешканців і досі залишається нерозгаданою. Можливо, в наступному листі мені вдасться відхилити завісу над нею. А найкраще було б, якби ви самі сюди приїхали.

## Розділ X

### Уривки зі щоденника доктора Ватсона

Дотепер я цілком обходився у своєму оповіданні звітами, які Шерлок Холмс отримував від мене в перші дні після мого приїзду до Баскервіль-Холу. Нині ж ми підійшли до такого моменту, коли я змушений залишити цей прийом і знову покластися на свою пам’ять, підкріпивши її виписками з власного щоденника. Ці два уривки впритул підведуть нас до тих подій, які навіки закарбувались у мене в мозку.

Я зупинився на описі нашої невдалої погоні за каторжником і на тому, що було після того. Поведу свою розповідь з наступного ранку.

16 жовтня. Похмурий сірий день, мрячить дощ. Над Баскервіль-Холом низько нависли хмари; час від часу вони рідшають, і тоді крізь прогалини вдалині прозирають похмурі простори торф’яних боліт, на яких поблискують сріблом схили пагорбів і мокрі валуни. І в будинку, і просто неба — всюди сумно. Після пережитого вночі баронет перебуває у похмурому настрої. Я сам відчуваю якийсь тягар на серці, і мене гнітить передчуття невідворотного лиха — воно стає дедалі страшнішим, бо пояснити його я неспроможний.

А хіба немає підстав для занепокоєння? Варто лише відновити ланцюг подій, і всі вони свідчать про присутність якихось темних сил, що діють тут. Смерть останнього господаря Баскервіль-Холу достоту збігається з сімейним переказом та чутками серед фермерів про дивну істоту, що раз по раз з’являється на болотах. Та і я сам двічі чув звуки, схожі на віддалений собачий гавкіт. Ну не можна ж насправді повірити, що все це — надприродні явища! Примарний собака, який залишає сліди на землі й голосно виє? Ні, це нестерпно!

Степлтон, а за ним і Мортімер могли піддатися загальному настрою, але якщо я маю хоч якусь чесноту, то це — здоровий глузд, і я ніколи не

вдаватимуся до марновірства. Для цього треба опуститися до рівня розвитку місцевих фермерів, які задовольняються розповідями про якогось лютого пса, наділяючи його здатністю вивергати полум’я з очей та пащі. Холмс не став навіть і слухати подібні нісенітниці, а я представляю тут його персону. Однак факти залишаються фактами: мені двічі довелося чути це виття. А що, якщо по болотах справді бігає якийсь величезний собака? Адже тоді все стане зрозумілим! Та де він ховається, чим живиться, звідки він узявся, чому ніхто не бачив його вдень? Треба зізнатися, що ми втрапляємо у ще більшу скруту, даючи всьому цьому правдоподібне пояснення. Але навіть якщо залишити собаку — як пояснити те, що було в Лондоні? Невідомий у кебі, лист, автор якого заклинав сера Генрі не виходити на торф’яні болота? У цьому ж немає нічого надприродного, хоча і те, й інше можна однаковою мірою приписати як дружнім, так і ворожим силам. Але де він зараз, цей друг або ворог? Залишився в Лондоні чи пішов за нами слідом? Невже… Невже це його я бачив на вершині гранітного стовпа?

Щоправда, він лише майнув у мене перед очима, однак я дещо запримітив і готовий посвідчити це під присягою. Він не з тутешніх жителів — тепер я знаю всіх сусідів сера Генрі. Він вищий за Степлтона і значно худорлявіший за Френкленда. Можна було б подумати, що це Беррімор, але той залишався вдома, і я впевнений, що йому не вдалося б прокрастися за нами непоміченим.

Отже, тут, так само як і в Лондоні, нас вистежує хтось невідомий. Ми досі не можемо відкараскатися від нього. Якби мені вдалося впіймати цю людину, тоді у нас би були відповіді на всі наші питання.

Це моя мета, і я докладу всіх зусиль, щоб її досягти.

Спершу я хотів поділитися своїми планами з сером Генрі. Але, трохи поміркувавши, вирішив вести гру самостійно й менше говорити про це. Баронет мовчазний і занурений у свої думки. Виття, яке ми чули на болотах, дуже на нього вплинуло. Я вирішив не посилювати його занепокоєння, але не складати зброї й діяти на свій страх і ризик.

Сьогодні після сніданку в нас розігралася невелика сцена. Беррімор попросив у сера Генрі дозволу поговорити з ним, і вони пішли до кабінету.

Сидячи в більярдній, я чув їхні підвищені голоси, й, звісно, здогадувався, про що йдеться. Незабаром відчинилися двері кабінету й баронет гукнув мене.

— Беррімор на нас образився, — сказав сер Генрі. — З нашого боку, бачте, нечесно було переслідувати його шваґера, таємницю якого він проти власної волі нам видав.

Дворецький стояв блідий, але тримав себе в руках.

— Можливо, я погарячкував, сер, але в такому разі прошу пробачення. Та все ж мене дуже здивувало, коли я почув ваші кроки на світанку й довідався, що ви хотіли впіймати Селдена. Нічого мені наводити людей на його слід — бідоласі й без того кепсько.

— Якби ви справді видали Селдена добровільно, це була б зовсім інша річ, — сказав баронет. — Але ж ви, точніше, ваша дружина, у всьому зізналися лише під нашим тиском. Вам більше нічого не залишалося.

— Я не думав, що ви цим скористаєтеся, сер Генрі. Ніяк не думав.

— Селден небезпечний для суспільства. Адже він ні перед чим не зупиниться, це видно з його фізіономії! Згадайте, як рідко тут трапляється житло. От хоча б містер Степлтон — у разі нападу йому нема на що сподіватися, хіба тільки на власні сили. Ні, ми не зможемо почуватися в безпеці, поки цю людину не посадять під замок!

— Селден нікого не зачепить, сер, присягаюся вам! Для місцевих він тепер не страшний. Повірте мені, сер Генрі, за кілька днів усе налагодиться, і він виїде до Південної Америки. Благаю, не повідомляйте

поліції, що Селден усе ще тут, на болотах. Його вже перестали шукати, і він може спокійно дочекатися пароплава. Якщо ви доповісте про нього, нам з дружиною буде непереливки. Прошу вас, сер, не звертайтеся в поліцію!

— Ватсоне, що ви на це скажете?

Я знизав плечима:

— Якщо ця людина забереться з Англії, платники податків зітхнуть з полегшенням.

— А раптом він накоїть лиха до від’їзду?

— Ні, сер! Він насправді не божевільний! Ми дали йому все, що потрібно. А новий злочин видасть його з головою.

— Правда, — сказав сер Генрі. — Гаразд, Берріморе…

— Нехай благословить вас Бог, сер! Який я вам вдячний! Якщо Селдена спіймають, моя дружина не переживе такого горя.

— Виходить, Ватсоне, ми з вами переховуємо кримінального злочинця. Але, здається, в мене не вистачить духу видати його. Гаразд, на цьому зупинимося. Ви можете йти, Берріморе.

Промимривши тремтливим голосом кілька слів подяки, дворецький пішов до дверей, але на порозі раптом зупинився.

— Ви так добре до мене поставилися, сер, що мені хочеться якось віддячити вам, — нерішуче почав він. — Я дещо знаю, сер Генрі… Можливо, даремно я так довго мовчав, але це з’ясувалося, коли слідство

вже завершилося. Я ще ні з ким про це не говорив… Йдеться про смерть сера Чарльза.

Ми з баронетом аж підскочили на місці.

— Вам відомі обставини його смерті?

— Ні, сер.

— Тоді що?

— Я знаю, чому він стояв біля хвіртки о такій пізній порі. У нього було побачення з жінкою.

— Побачення з жінкою? У сера Чарльза?

— Так, сер.

— Хто вона така?

— Ім’я її я вам не скажу, сер. Я знаю тільки ініціали — "Л. Л.".

— Звідки вам це відомо, Берріморе?

— Сер Генрі, того ранку ваш дядько отримав листа. На його ім’я зазвичай приходило дуже багато листів, адже він був людиною знаною і славився своєю доброзичливістю. До нього кожен звертався зі своїм горем. Але того ранку прийшов лише один лист — саме тому я його й запам’ятав. Почерк на конверті був жіночий, і на штемпелі стояло: "Кумбі-Тресі".

— Далі?

— Я б не згадав більше про цей лист, якби не дружина. Кілька тижнів тому вона прибирала в кабінеті сера Чарльза — вперше після його смерті — і знайшла в глибині комина аркуш паперу.

Більша його частина перетворилася на попіл, але один маленький клаптик — краєчок — уцілів, і слова ще можна було розібрати, хоча чорнило посіріло від вогню, а папір обвуглився. Це була, напевно, тільки приписка, і ми прочитали от що: "Благаю вас як джентльмена: спаліть цього листа і вийдіть до хвіртки о десятій годині вечора". Внизу стояли дві букви: "Л. Л.".

— Ви зберегли цього клаптика?

— Ні, сер. Він розсипався у мене в руках.

— А раніше сер Чарльз отримував листи, написані тим самим почерком?

— Не знаю, сер, не звертав уваги. Та й цей лист запам’ятався мені тільки тому, що того дня він був один.

— І ви не знаєте, хто така "Л. Л."?

— Ні, сер, і гадки не маю. Але я думаю, що, якби нам удалося розшукати цю леді, ми б дізналися деякі подробиці про смерть сера Чарльза.

— Я просто не розумію вас, Берріморе! Як можна було досі приховувати такі важливі відомості?

— Бачите, сер, одразу ж після цього на нас самих звалилося лихо. Крім того, ми з дружиною дуже любили сера Чарльза й не забували про його милість. Навіщо, думаємо, ворушити старе? Нашому нещасному

хазяїнові це вже не допоможе, а коли до справи причетна жінка, тут варто діяти обережно. Адже навіть найпристойніші люди…

— По-вашому, це може образити його пам’ять?

— Так, сер, я вирішив, що нічого доладного з цього не вийде. Але ви були такі добрі до нас… Мені не хотілося приховувати від вас те, що знаю.

— Гаразд, Берріморе, можете йти.

Коли дворецький вийшов, сер Генрі повернувся до мене:

— Ну, Ватсоне, що ви скажете про цей новий промінь світла?

— Як на мене, він ще більше згустив темряву.

— Так, справді. Та якби нам вдалося вистежити цю "Л. Л.", тоді ми змогли б усе з’ясувати. Тепер ми знаємо, що є жінка, їй багато чого відомо, а це вже серйозне досягнення! Треба тільки знайти її. Що нам робити далі?

— Негайно повідомити про все Холмсу. Можливо, це наведе його на потрібний слід. Я майже впевнений, що він одразу сюди приїде.

Я пішов до себе й написав Холмсу детальний звіт про події сьогоднішнього ранку. Мій друг, очевидно, останнім часом досить заклопотаний, адже листи з Бейкер-Стріт стають дедалі коротшими. І в них жодного слова про мої звіти, а про мету моєї поїздки сюди — лише побіжно. Справа про шантаж, імовірно, цілком поглинула Холмса. Але останні події, безумовно, привернуть його увагу і знову розбудять його інтерес до нашого розслідування. Як би мені хотілося, щоб він був тут!

17 жовтня. Сьогодні весь день періщить дощ; важкі краплі шурхотять по густому плющі, падають із карнизів. Я згадав про каторжника, який переховується в глибині похмурих торф’яних боліт просто неба. Нещасний! Які б злочини він не скоїв, теперішні його муки якоюсь мірою спокутують їх. А потім мені пригадалася й та, інша людина… Обличчя, що майнуло у вікні кеба, темна фігура, немов вирізана на місячному диску. Невже цей невловимий спостерігач, цей спільник пітьми також зараз вештається під такою зливою?

Увечері я надягнув непромокальний плащ і вирушив углиб боліт, малюючи в уяві страшні картини. Дощ шмагав мене в обличчя, у вухах свистів вітер. Нехай Господь оберігає тих, хто блукає зараз біля Ґрімпенської твані! За такої погоди навіть узгір’я тут перетворюються на суцільну драгву.

Я відшукав гранітного стовпа, на якому стояв той самотній спостерігач, і з нерівної, уступчастої вершини каменя оглянув панораму сумних боліт. Дощові потоки заливали бурі низовини, важкі, свинцево-сірі хмари низько стелилися над землею, а крізь їхні клапті проступали вигадливі обриси пагорбів. Удалині, ліворуч від мене, над деревами видолинку височіли ледь помітні в тумані вузькі вежі Баскервіль-Холу. Тільки вони й свідчили про присутність людини в цих місцях, якщо не враховувати доісторичних печер, які тулилися на схилах пагорбів.

І ніде й найменшого сліду того незнайомця, самотню фігуру якого я бачив на цій самій вершині дві ночі тому!

Дорогою назад мене наздогнав доктор Мортімер, який їхав у візку з боку Гнилої драговини. Увесь цей час доктор був до нас дуже уважний, і не минало й дня, щоб він не зазирнув до Баскервіль-Холу, аби поцікавитись, як нам ведеться. Доктор посадив мене до себе у візок і запропонував підвезти додому. Він був дуже засмучений, бо зник його спанієль. Собака втік на болота й не повернувся. Я втішав доктора як міг, а сам, згадуючи про поні, який загруз у Ґрімпенській твані, думав, що Мортімер навряд чи знову побачить свого песика.

— До речі, докторе, — сказав я, трясучись разом із ним по вибоїнах дороги, — Ви, ймовірно, знаєте тут усіх, хто перебуває в радіусі ваших роз’їздів?

— Гадаю, що всіх.

— Тоді ви, можливо, скажете мені повне ім’я й прізвище жінки, ініціали якої "Л. Л."?

Мортімер задумався, потім відповів:

— Ні. Щоправда, за циган і робітників на фермах я не можу ручатися, але серед самих фермерів і джентрі[12] таких ініціалів начебто ніхто не має. Хоча стривайте, — додав він після паузи, — є якась Лаура Лайонс — от вам "Л. Л.". Але вона живе в Кумбі-Тресі.

— Хто вона така? — запитав я.

— Дочка Френкленда.

— Цього старого дивака?

— Саме так. Вона вийшла заміж за художника на прізвище Лайонс, який приїздив сюди на етюди. Він виявився негідником і покинув її. Втім, наскільки я чув, покладати всю провину на одну сторону не можна. Батько зрікся її, бо вона вийшла заміж без його згоди, а можливо, й не лише тому. Одним словом, двоє розпусників — старий і молодий — допікали сердешну жінку, як могли.

— Чим тоді вона живе?

— Старий Френкленд, мабуть, дає їй дещо. Небагато, ясна річ, оскільки його власні справи перебувають у жалюгідному стані. Але якими

б не були її гріхи, не можна було дозволяти їй падати щораз нижче. Про цю історію довідалися тут, і сусіди — а саме Степлтон і сер Чарльз — допомогли їй, дали можливість чесно заробляти на життя. Я теж дещо пожертвував. Ми хотіли, щоб вона навчилася друкувати на машинці.

Мортімер запитав, чому це мене цікавить, і я абияк задовольнив його цікавість, намагаючись не заглиблюватися в подробиці, тому що нам зовсім не потрібно було втаємничувати зайвих людей у свої справи.

Завтра вранці я поїду до Кумбі-Тресі і, якщо мені вдасться побачити цю пані з досить сумнівною репутацією, місіс Лауру Лайонс, ми зробимо великий крок уперед до того, щоб однією загадкою в нас стало менше.

Між іншим, ваш покірний слуга потроху перетворюється на мудрого змія: коли Мортімер зайшов аж занадто далеко у своїх розпитуваннях, я поцікавився, до якого типу належить череп Френкленда, і врятував становище — решта шляху була присвячена лекції з краніології[13]. Роки, проведені в товаристві Шерлока Холмса, не пройшли даремно.

Аби покінчити з описом цього нудного дощового дня, згадаю ще про одну розмову, цього разу з Беррімором. Вона дала мені козиря в руки, з якого я й ходитиму слушної хвилини.

Мортімер залишився в нас, і після обіду вони з баронетом сіли за партію в екарте[14]. Дворецький подав мені каву до кабінету, і я скористався цим, аби поставити йому кілька запитань.

— Ну, Берріморе, як там ваш любий родич? Виїхав чи досі переховується на болотах?

— Не знаю, сер. Хоч би скоріше виїхав! Адже скільки ми з ним набралися лиха! Але відтоді, як я востаннє відніс йому їжу, про нього нічого невідомо.

— А тоді ви його бачили?

— Ні, сер, але я потім перевірив — їжі на місці не виявилося.

— Раз їжі не було, це означає, що він усе ще там.

— Начебто так, сер, якщо тільки її не взяла та, інша людина.

Моя рука з чашкою завмерла на півшляху до рота, і я втупився в Беррімора:

— То ви знаєте, що там є ще хтось?

— Так, сер. На болотах переховується ще одна людина.

— Ви її бачили?

— Ні, сер.

— Звідки ж ви про неї знаєте?

— Мені говорив про це Селден десь півтора тижні тому. Ця людина також криється, але я вважаю, що вона не з каторжан... Не подобається мені це, докторе Ватсон, зовсім не подобається! — з несподіваною силою вирвалося раптом у Беррімора.

— Слухайте, друже мій! Я тут дію виключно в інтересах вашого господаря. Я тільки для того й приїхав, аби допомогти йому. Скажіть мені відверто: що, власне, вам не до вподоби?

Хвилину Беррімор вагався, ніби жалкуючи про свою нестриманість або ж не знаходячи слів для виявлення своїх почуттів.

— Та все, що там відбувається, сер! — вигукнув він нарешті, показавши на залите дощовими потоками вікно, що виходить на болота. — Не на добро це. Там замислюють чорну справу, повірте моєму слову! Мені тепер хочеться тільки одного: щоб сер Генрі якнайшвидше виїхав звідси до Лондона.

— То що вас так налякало?

— А ви згадайте про смерть сера Чарльза! Мало чого там наплів слідчий! Прислухайтеся вночі, що робиться на болотах. Адже люди ні за які гроші не погодяться вийти туди після заходу сонця… А ця людина, що там переховується й когось вистежує, — кого вона вистежує? Що все це означає? Ні, для тих, хто носить ім’я Баскервілів, це добром не скінчиться, і я не дочекаюся того дня, коли нові слуги сера Генрі заступлять на моє місце й мені можна буде звідси виїхати!

— Розкажіть мені про цю людину, — попросив я. — Що ви про нього знаєте? Що говорив Селден? Йому відомо, де той ховається і навіщо?

— Селден бачив його разів зо два, але він обережний, хитрий. Спочатку Селден подумав, що це поліцай, а потім переконався, що тут щось зовсім інше. На вигляд він — джентльмен, але що йому там потрібно, ніяк не втямиш.

— А де він ховається?

— Селден каже, що в старих печерах на схилах пагорба — знаєте, там є кам’яні печери, де в стародавні часи жили люди.

— А чим він харчується?

— Селден вистежив, що до нього ходить якийсь хлопчисько. Він, напевно, носить йому їжу і все інше з Кумбі-Тресі.

— Гаразд, Берріморе. Про це ми з вами ще якось поговоримо іншим разом.

Коли дворецький вийшов, я зупинився біля вікна й подивився крізь тьмяне скло на хмари, що біжать по небу, і на дерева, які тріпав вітер. Якщо за такої погоди незатишно навіть у будинку, то як тоді в кам’яній печері на болотах?! Якою ненавистю треба палати, щоб улаштувати засідку в такому місці, в такий час! Що спонукало цю людину піти на таке тяжке випробування?

В одній із цих печер криється сама суть того завдання, що так мучить мене. Присягаюся, не мине й дня, як я зроблю все, на що спроможний, щоб розгадати цю таємницю!

## Розділ XI

## Людина на гранітному стовпі

Уривки з мого щоденника, що склали останній розділ, впритул підвели нас до 18 жовтня, тобто до дати, починаючи з якої всі ці неймовірні події почали блискавично наближатись до своєї страшної розв’язки.

Події останніх днів настільки врізалися у мою свідомість, що я можу розповідати про них, не звертаючись до своїх записів.

Отже, почнемо з того дня, напередодні якого я з’ясував дві вкрай важливі обставини. Перша: місіс Лаура Лайонс із Кумбі-Тресі писала серові Чарльзу Баскервілю й призначила йому побачення у тому самому місці, де він зустрів свою смерть (причому в той-таки домовлений час), і друга: людину, що переховується на болотах, слід шукати в кам’яних печерах на схилі пагорба. Я відчував, що тепер тільки брак мужності та кмітливості може зашкодити мені розгадати ці дві загадки.

Того вечора мені не вдалося розповісти баронетові про місіс Лайонс, оскільки доктор Мортімер допізна засидівся з ним за картами. Але наступного дня під час сніданку я поділився з сером Генрі своїм відкриттям і запропонував з’їздити зі мною в Кумбі-Тресі. Спочатку він охоче погодився на це, але, поміркувавши, ми вирішили, що мені краще поїхати самому. Що офіційніший вигляд матиме цей візит, то менших результатів ми доможемося. І я з докорами сумління залишив сера Генрі в будинку, а сам вирушив на ці нові розшуки.

Під’їхавши до Кумбі-Тресі, я звелів Перкінсу притримати коней і навів довідки про леді, яку мав допитати. Відшукати її будинок виявилося неважко: він стояв у самісінькому центрі села. Двері відчинила служниця і без подальших церемоній провела мене до вітальні, де за друкарською машинкою сиділа жінка. Вона з приємною усмішкою підвелася мені назустріч, але насупилася, побачивши перед собою незнайомця, і знову сіла до столу, поцікавившись метою мого візиту.

З першого погляду місіс Лайонс вразила мене своєю вродою.

Світло-карі очі, каштанове волосся, ніжний рум’янець на щоках (щоправда всипаних ластовинням) — рум’янець того чудового відтінку, що криється в самому серці білої троянди. Повторюю, перше враження було дуже сильним.

Однак придивившись, я налаштувався критичніше. У цій особі було щось неприємне, грубе — цю штучну красу псували чи то безладні зморшки біля рота, чи то твердість погляду. Але всі ці враження спали мені на думку згодом. У першу ж хвилину я просто відчув, що переді мною сидить дуже вродлива жінка і запитує, навіщо я прийшов. І тільки тоді мені стало зрозуміло, наскільки делікатна мета мого візиту.

— Я маю честь знати вашого панотця, — сказав я.

Початок був невдалим, і леді одразу дала мені зрозуміти це.

— Я не маю нічого спільного зі своїм батьком, — сказала вона. — Я нічим йому не зобов’язана і не можу вважати його друзів своїми. Він не обтяжує себе батьківськими турботами. Якби не покійний сер Чарльз Баскервіль та ще деякі чуйні люди, мені довелося б голодувати.

— А я хочу поговорити з вами саме про покійного сера Чарльза Баскервіля.

Ластовиння яскраво виступило на її зблідлому обличчі.

— Що саме вас цікавить? — запитала вона, а її пальці нервово торкалися клавішів машинки.

— Чи були ви з ним знайомі?

— Я ж кажу, що багато чим йому завдячую. Якщо мені вдалося зіп’ятися на ноги, то насамперед завдяки його увазі, яку він виявляв до моєї долі.

— Ви з ним листувалися?

Леді метнула на мене швидкий погляд, і в її світло-карих очах спалахнув злий вогник.

— Поясніть мені мету цих розпитувань, — різко сказала вона.

— Їхня мета може бути тільки одна: уникнути неприємного для вас розголосу. Поговорімо тут, інакше тоді це від нас не залежатиме і вийде гірше.

Вона сполотніла ще більше й надовго замовкла. Потім раптом подивилася на мене і мовила сміливим, навіть зухвалим тоном:

— Гаразд, я згодна. Що ви хочете знати?

— Чи листувалися ви з сером Чарльзом?

— Так, я писала йому разів зо два, дякувала за великодушність та делікатність.

— Дати цих листів ви пам’ятаєте?

— Ні.

— А ви зустрічалися з ним особисто?

— Так, кілька разів, коли він приїздив до Кумбі-Тресі. Сер Чарльз був дуже скромною людиною, не любив виставляти напоказ свої добрі вчинки.

— Ви рідко з ним листувалися, рідко зустрічалися, проте він був настільки втаємничений у ваші справи, що навіть надавав вам допомогу! Як це так?

Вона відповіла на моє каверзне запитання, не замислюючись:

— Мені допомагали спільними силами й інші джентльмени, які знали мою сумну історію. Одним із них був містер Степлтон, сусід і близький друг сера Чарльза. Він виявив до мене виняткову доброту, і через нього я познайомилася із сером Чарльзом.

Я вже знав, що сер Чарльз Баскервіль не раз доручав Степлтону вести свої доброчинні справи, тому визнав таке пояснення цілком достовірним.

— Тепер скажіть: чи не наполягали ви на особистому побаченні у своїх листах до сера Чарльза?

Вона гнівно спалахнула:

— Я вважаю таке питання некоректним, сер!

— Даруйте, пані, але я змушений його повторити.

— Гаразд, я відповім: звичайно, ні!

— Навіть у день смерті сера Чарльза?

Рум’янець миттєво зник із її щік; обличчя, що дивилося на мене, зблідло, як у мерця. Пересохлі губи здригнулися, і я швидше побачив, аніж почув ще одне "Ні".

— Вам явно зраджує пам’ять. Я можу навіть процитувати одну фразу з вашого листа. Там було сказано: "Благаю вас як джентльмена: спаліть цього листа і вийдіть до хвіртки о десятій годині вечора".

Мені здалося, що ще мить — і місіс Лайонс знепритомніє, але величезним зусиллям волі вона опанувала себе.

— Виходить, немає на світі справжніх джентльменів? — вихопилося в неї.

— Ви несправедливі до сера Чарльза: він виконав ваше прохання. Але трапляється й таке, коли можна прочитати навіть спаленого листа. Тепер ви зізнаєтеся, що писали йому того дня?

— Так, писала. Я не відмовлятимуся! — вигукнула вона, вкладаючи у свої слова всю душу. — Мені нічого соромитися цього листа. Я просила

його про допомогу. Я була впевнена: якщо мені вдасться поговорити з ним, він не відмовиться підтримати мене.

— Але чому ви призначили такий час для зустрічі?

— Я дізналася, що наступного дня він їде до Лондона, можливо, на кілька місяців. А раніше я не могла прийти. На це в мене були свої причини.

— Навіщо ж ви призначили побачення у парку? Хіба не можна було влаштувати його в будинку?

— Ви вважаєте, що пристойна жінка може з’явитися сама о такій пізній порі в будинку холостяка?

— Гаразд. А що було, коли ви прийшли на побачення?

— Я нікуди не ходила.

— Місіс Лайонс!

— Присягаюся вам усім святим для мене, я не ходила туди! Мені завадили.

— Що ж вам завадило?

— Це моя особиста справа, я не можу говорити про це.

— Отже ви призначили побачення серові Чарльзу в тому самому місці, де його спіткала смерть, навіть тієї самої години, але самі туди не пішли?

— Це свята правда.

Всі мої подальші хитрощі ні до чого не призвели, вона стояла на своєму.

— Місіс Лайонс, — сказав я, закінчуючи цей тривалий і безрезультатний допит, — ви не хочете говорити всю правду й тим самим берете на себе велику відповідальність. Ваше становище досить хистке. Якщо я звернуся до поліції по допомогу, ви переконаєтеся, наскільки все це скомпрометує вас. Припустімо, що ви ні в чому не винні, але навіщо тоді вам було одразу відмовлятися від свого листа, якого ви надіслали серові Чарльзу в день його смерті?

— Я боялася, що з цього зроблять помилкові висновки й мене буде втягнуто у неприємну історію.

— А чому ви так наполягали, щоб сер Чарльз знищив вашого листа?

— Якщо ви читали його, то і самі б здогадалися.

— Я не говорив, що читав увесь лист.

— Ви процитували цілу фразу.

— Лише постскриптум. Я вже сказав вам, що листа було спалено, мені не вдалося прочитати його цілком. Повторюю своє запитання ще раз: чому ви так наполягали, щоб сер Чарльз знищив вашого листа?

— Це стосується тільки мене.

— Тоді вам і поготів слід остерігатися публічного розслідування.

— Гаразд, я все вам розповім. Якщо чутки про мою гірку долю дійшли і до вас, то ви, мабуть, знаєте, що я легковажно вийшла заміж і маю всі підстави про це шкодувати.

— Так, я дещо чув.

— Відтоді чоловік, якого я ненавиджу, не припиняє переслідувати мене своїми домаганнями. Закон на його боці, і наді мною щодня нависає загроза, що він може змусити мене до спільного життя. Перед тим як написати листа серові Чарльзу, я довідалася, що можу здобути волю, але для цього потрібні гроші. Воля дала б мені все: сердечний спокій, щастя, самоповагу — геть усе! Сер Чарльз славився своєю великодушністю, і я думала: якщо розповісти йому про своє горе, він не відмовиться допомогти.

— Тоді чому ви не прийшли на побачення?

— Бо за цей час я встигла отримати допомогу з інших рук.

— То треба було написати вдруге й пояснити, чому ви не можете прийти!

— Я так би і вчинила, якби наступного ранку не прочитала в газетах про його смерть.

Розповідь виходила досить зв’язною, і мої запитання не могли похитнути їх вірогідності. Перевірити всі ці свідчення можна було тільки в один спосіб: довідатися, чи розпочалася справа про розлучення місіс Лайонс після трагічної смерті сера Чарльза.

Навряд чи вона насмілилася б збрехати, що не була на побаченні. Інакше їй довелося б поїхати до Баскервіль-Холу в кабріолеті й повернутися до Кумбі-Тресі тільки на світанку. Таку поїздку в таємниці не збережеш.

Отже, вона каже правду або принаймні її частину.

Я пішов від Лаури Лайонс, спантеличений та пригнічений своєю невдачею. Знову переді мною — та глуха стіна, яка виростає на всіх моїх шляхах до визначеної мети. І все-таки, згадуючи обличчя цієї жінки і її поведінку під час нашої розмови, я дедалі більше переконувався, що вона багато чого від мене приховала. Чому вона раптом так сполотніла? Чому мені доводилося силоміць виривати в неї кожне слово? Чому вона не поїхала на побачення, призначене на час, коли сталася трагедія? Напевно, причини всього цього не такі вже й прості, як вона хотіла мені довести. Так, тут нічого не можна було вдіяти! Доводилося йти іншими слідами, які вели до кам’яних печер на болотах.

Але сліди ці були щонайменше непевними, у чому я переконався дорогою назад, проїжджаючи повз пагорби, поцятковані залишками житла доісторичної людини. Беррімор сказав, що невідомий переховується в одній із занедбаних печер, але ж тут вони трапляються всюди! Втім, окрім свідчень Беррімора, я мав і власні міркування, адже на власні очі бачив цю людину на вершині гранітного стовпа.

Отже, звідти й треба починати пошуки. Я обстежу кожну печеру в цьому місці, поки не знайду потрібної. Якщо при цьому натраплю на незнайомця, то примушу його назватись і сказати, чому він так завзято переслідує нас. Нехай навіть для цього доведеться пригрозити йому револьвером. Він вислизнув від Холмса на багатолюдній Ріджент-Стріт, але тут, на пустельних болотах, це йому не вдасться. А якщо я знайду саме ту печеру, а її мешканця там не буде, що ж — чекатиму на його повернення, коли б він не прийшов. Холмс не спіймав цю людину в Лондоні. Як же я тріумфуватиму, якщо мені вдасться наздогнати його й тим самим узяти гору над моїм учителем!

Щастя стільки разів зраджувало нам під час цього розслідування, але тепер воно повернулося до мене обличчям. І провісником удачі виявився сивочолий, червоновидий містер Френкленд, який зустрів мене біля своєї садової хвіртки, що виходила на шлях.

— Добрий день, докторе Ватсон! — крикнув він з невластивою для нього привітністю. — Дайте коням перепочити! Зайдіть, порадійте зі мною, вип’ємо по келишку вина.

Після всього, що я чув про взаємини містера Френкленда з рідною дочкою, у мене не могло бути особливо дружніх почуттів до нього, але мені кортіло будь-що відіслати Перкінса додому, і такий привід виявився вельми доречним. Я виліз із екіпажу, звелів передати серові Генрі, що повернуся до обіду, і пішов за Френклендом до їдальні.

— Сьогодні в мене урочистий день, сер, справжнє свято! — оголосив він із радісним хихотінням. — Я виграв два судових процеси. Тепер місцева публіка зрозуміє, що закон є закон і в моїй особі вона має справу з людиною, яка може сміливо спрямувати його помсту на голови непокірних. Я домігся права вільного проїзду через парк старого Мідлтона — через парк, сер! — за якихось сто кроків від його дверей! Ну, що ви на це скажете? Ми ще провчимо наших магнатів, хай їм грець! Нехай знають, що їм ніхто не дозволить безкарно зневажати права громади! Окрім того, я закрив доступ до лісу, куди тутешні мешканці внадилися виїздити на пікніки. Ці негідники поводяться так, начебто права приватної власності не існує! Вони уявляють, що їм усюди можна розкидати порожні пляшки й папірці. Обидві справи завершені, докторе Ватсон, і обидві на мою користь. Я давно не почувався таким щасливим — відтоді, як притягнув до відповідальності сера Джона Морленда за браконьєрство, коли він полював на кроликів у своєму власному загоні.

— Як ви цього домоглися?

— Зверніться до судових архівів, сер, і ви не пошкодуєте витраченого часу. "Френкленд проти Морленда". Справа слухалася в Лондоні. Вона обійшлася мені у двісті фунтів, але я її виграв!

— І що це вам дало?

— Нічого, сер, анічогісінько! Я пишаюся тим, що в мене немає особистих інтересів у цих справах. Я тільки виконую свій громадський обов’язок. Не сумніваюся, що сьогодні вночі жителі сільця Фернворсі спалять на багатті моє опудало. Востаннє, коли вони це влаштовували, я зажадав, щоб поліція поклала край такому неподобству. Адже в нашому графстві поліційна влада поводиться абсолютно безчесно, сер! Я маю право розраховувати на їхній захист, а вони мені його не надають! Та зачекайте, справа "Френкленд проти поліції" приверне до себе увагу суспільства. Я попереджав, що місцевій владі перепаде за її обурливе ставлення до мене, і ось мої слова справдилися.

— Як саме? — запитав я.

Старий зміряв мене багатозначним поглядом:

— Їм до смерті хочеться довідатися одну річ, а мені дещо відомо. Але я ні за які блага у світі не допомагатиму цим негідникам!

Я вже давно шукав приводу, щоб швидше відкараскатися від цього базіки, але останні його слова мене зацікавили. Однак мені я добре знав уперта вдачу старого; варто лише зацікавитись його розповіддю, як він замовкне, і тому запитав абсолютно байдужим тоном:

— Напевно, знову браконьєрство?

— Ха-ха! Ні, друже мій, тут справа значно серйозніша. А що, як вона стосується каторжанина-втікача?

Я так і здригнувся:

— Ви знаєте, де він переховується?

— Точного місця, можливо, й не знаю, а навести поліцію на його слід можу. Невже вам не спадало на думку, що зловити цю людину вдасться

лише тоді, коли ми розвідаємо, хто носить йому їжу, і простежимо за її доставкою?

Старий був настільки близький до істини, що мені стало зле.

— Так, правильно, — сказав я. — Але чому ви гадаєте, що каторжанин усе ще переховується на болотах?

— Бо я на власні очі бачив того, хто носить йому їжу.

У мене защеміло серце при думці про Беррімора. Якщо він утрапить під владу цього злісного дідугана-нишпорки, справи його кепські. Але, почувши далі, я зітхнув вільніше.

— Уявіть собі, їжу носить дитина! — говорив далі Френкленд. — Я щодня його бачу в підзорну трубу, що у мене на даху. Він ходить однією дорогою, у той самий час. До кого, питається? Звісно, до каторжанина!

Ось він нарешті, успіх! Але я нічим не видав, наскільки це мене цікавить. Дитина! Беррімор говорив, що нашому незнайомцеві прислуговує якийсь хлопчисько. Виходить, Френкленд напав на слід цієї людини, а каторжанин тут ні до чого. Якби я міг випитати у старого все, що йому відомо, це позбавило б мене довгих і важких пошуків. Але моїми козирями в грі залишалися недовіра й цілковита байдужість:

— А мені здається, що це син якогось тутешнього пастуха. Напевно, носить обід батькові.

Найменша незгода викрешувала іскри із божевільного стариганя. Він злісно зблиснув на мене очима й увесь нашорошився, немов осатаніла кішка.

— Вам так здається, сер? — І, простягнувши руку, він показав на болота, що розстелялися перед нами. — А того гранітного стовпа ви

бачите? Так? А невисокий пагорб за ним, із кущами терну? Це найбільш кам’янисте місце на всіх болотах. Що там робити пастухам? Ваше припущення, сер, просто безглузде!

Я лагідно погодився, що не врахував цієї обставини. Моя покірність Френклендові сподобалася, тож він повів далі:

— Можете бути певні, сер, що я ніколи не роблю квапливих висновків. Я бачу цього хлопчиська з вузликом не вперше. Щодня, а то й двічі на день він… Стривайте, докторе Ватсон!.. Це ілюзія, чи он там на схилі пагорба щось рухається?

І справді, я навіть на відстані кількох миль на тьмяно-зеленому схилі побачив маленьку темну пляму.

— Ходімо, сер, ходімо! — гукнув Френкленд і помчав нагору сходами. — Ви побачите його на власні очі!

На пласкому даху стояла укріплена на тринозі досить велика підзорна труба. Френкленд припав до неї й захоплено заверещав:

— Швидше, докторе Ватсон, швидше! Поки він не зник за пагорбом!

Справді, нагору схилом повільно видирався хлопчик із вузликом за плечима. Ось він виліз на гребінь пагорба, і я чітко побачив, як його незграбна фігурка, одягнена в лахміття, з’явилася на тлі холодної синяви неба. Хлопчик нишком роззирнувся, мабуть, перевіряючи, чи не стежать за ним, і зник за пагорбом.

— То що, я маю рацію, чи ні?

— Справді, хлопчик. Імовірно, він має вагомі причини пробиратися туди крадькома.

— А що це за таємні причини, про це здогадався б навіть поліцейський констебль! Але я їм ані словом про це не обмовлюся, і вас, докторе Ватсон, теж прошу — мовчіть. Розумієте? Жодного слова!

— Як вам буде завгодно.

— Вони зневажають мною у найобурливіший спосіб. Коли всі обставини справи "Френкленд проти поліції" випливуть на світ Божий, країною прокотиться хвиля обурення. Ні, нехай не розраховують на мою допомогу! Вони пальцем об палець не вдарили б, якби ці негідники надумали замість опудала спалити мене самого... Як, вам уже час іти? Невже ви не допоможете мені розпити ось цю карафку на честь такої радісної події?

Але я не піддався на його благання, а коли старий заявив, що хоче провести мене додому, переконав його відмовитися від цього наміру. Поки він міг мене бачити, я йшов дорогою, але потім попрямував до того кам’янистого пагорба, за яким зник хлопчик.

Усе складалося чудово, і подумки я заприсягнувся: якщо мені не вдасться скористатися щасливою нагодою, дарованою долею, то причиною цього буде що завгодно, тільки не брак енергії й наполегливості з мого боку.

Коли я піднявся на вершину, сонце вже сідало, й пологі схили пагорба з одного боку були золотаво-зеленими, з іншого — тонули в тіні. Вдалині, над самим обрієм, низько стелився імлистий серпанок, з якого проступали фантастичні обриси Лисого стовпа. Навкруги жодного звуку, жодного руху. Тільки якийсь великий сірий птах — чи то чайка, чи то кроншнеп — високо ширяв у синьому небі. Він і я — ми були єдиними живими істотами між величезним небокраєм і пустелею під ним. Голі простори боліт, пустка, нерозгадана таємниця й важливість дорученого мені завдання — все це пронизувало моє серце холодом. Хлопчака ніде не було видно. Але між пагорбами, внизу, тулилися стародавні кам’яні

печери, і серед них була одна, вцілілі склепіння якої могли слугувати захистом у негоду. У мене закалатало серце, коли я побачив її. Тут, у цій норі, мабуть, і переховується та людина. Нарешті моя нога ступить на поріг його притулку — незнайомець у мене в руках!

Я нишком підходив до цієї кам’яної діри — точнісінько як Степлтон, коли його сачок уже занесений над метеликом! Підійшовши ближче, з утіхою переконався, що місце тут обжите. До отвору, який правив за вхід, вела ледь помітна серед каменів стежка. З самої печери не було чути жодного звуку. Невідомий або причаївся там, або ж нишпорить по болотах. Нерви в мене були натягнуті до краю в очікуванні майбутньої зустрічі. Відкинувши цигарку, я стиснув руків’я револьвера, швидко підійшов до входу й зазирнув усередину. Печера була порожня.

Але чуття мене не підвело: тут явно хтось жив. На кам’яному ложі, де колись спала неолітична людина, лежали ковдри, загорнені в непромокальний плащ. У примітивному вогнищі виднілася купка попелу. Поруч із ним стояло скромне кухонне начиння й відро, до половини наповнене водою. Купа порожніх консервних бляшанок свідчила про те, що тут живуть уже не перший день, а коли мої очі звикли до напівтемряви, я роздивився в кутку залізний кухоль і почату пляшку віскі. Посередині лежав плаский камінь, що слугував столом, а на ньому — маленький вузлик, імовірно, той самий, якого я побачив крізь підзорну трубу в хлопчиська за спиною. У вузлику був хліб і дві консервні бляшанки: одна з копченим язиком, друга — із персиками в сиропі. Оглянувши все це, я хотів було покласти вузлика назад, аж раптом серце в мене так і тенькнуло: на камені лежав аркуш паперу, на якому був напис. Я взяв його й, ледь розібравши олівцеві карлючки, прочитав таке:

"Доктор Ватсон виїхав у Кумбі-Тресі".

Хвилину я стояв нерухомо з запискою в руках і розмірковував над змістом цього короткого послання. Виходить, що незнайомець полює не за сером Генрі, а за мною? Він вистежує мене не сам, а приставив до

мене когось іншого — можливо, цього хлопчика? І от його останнє повідомлення. Відтоді, як я живу тут, за кожним моїм кроком, імовірно, ведеться стеження. Адже весь цей час мене не полишало відчуття, що тут діють якісь невидимі сили й що вони обережно й уміло затягують навколо нас тонкі сіті, легкі дотики яких ми відчуваємо на собі лише зрідка, в найкритичніші хвилини.

Ця записка, ймовірно, не єдина. Я роззирнувся, але більше нічого не знайшов. Не вдалося мені виявити і якихось слідів, за якими можна було б судити про цю людину, що обрала собі таке дивне житло, або про її наміри. Про цю людину можна було сказати тільки те, що, очевидно, вона має спартанські звички і не надає особливого значення зручностям життя. Згадавши про зливи останніх днів і подивившись на діру у склепінні печери, я зрозумів, наскільки цю людину поглинає її справа, якщо заради неї вона мириться навіть із таким незатишним притулком.

Хто ж він — наш злісний ворог чи янгол-охоронець? І я заприсягнувся не виходити з печери, не довідавшись усього до кінця.

Сонце вже ховалося, і небо на заході горіло золотом. Відблиски заходу лягали червонуватими плямами на розводи далекої Ґрімпенської твані.

Вдалині височіли вежі Баскервіль-Холу, а осторонь від них ледве виднівся димок, що здіймається над дахами Ґрімпена. Між ним і Баскервіль-Холом, за пагорбом, стояв будинок Степлтонів. Золоте вечірнє світло надавало всьому стільки принадності й безтурботного спокою! Але моє серце не вірило миру, розлитому в природі, і тріпотіло від тієї страшної невідомості, яку приховувала неминуча зустріч. Нерви в мене були напружені, але я сидів, сповнений рішучості, в темній печері, з похмурою завзятістю чекаючи на повернення її мешканця.

І нарешті я його почув. От камінь потрапив йому під каблук. Ще раз… Ще… Кроки все ближче, ближче… Я відскочив у найтемніший кут і звів

курок револьвера, вирішивши не показуватися на світло доти, доки мені не вдасться хоча б трохи роздивитися цю людину. Зовні все змовкло; очевидно, він зупинився. Потім кроки почулися знову, і вхід у печеру заступила чиясь тінь.

— Сьогодні такий чудовий вечір, любий Ватсоне, — сказав добре знайомий мені голос. — Навіщо сидіти в задусі? Надворі значно приємніше.

## Розділ XII

## Смерть на болотах

Хвилину або дві я стояв, не вірячи своїм вухам, і не міг відсапатися від несподіванки. Згодом дар мовлення повернувся до мене, і я відчув, як величезний тягар спав у мене з плечей. Цей холодний, уїдливий голос міг належати лише одній людині в усьому світі.

— Холмсе! — вигукнув я. — Холмсе!

— Виходьте, — сказав він, — і, будь ласка, обережніше з револьвером.

Я виліз із печери і побачив його. Холмс сидів на камені й з розбишакуватим блиском у сірих очах дивився на мою здивовану фізіономію. Він дуже схуд, але мав бадьорий вигляд і спокійне обличчя — бронзове від засмаги.

Строгий спортивний костюм, кепі — чистісінько тобі турист, що мандрує болотами! Він навіть залишився вірний своїй воістину котячій пристрасті до охайності: гладко виголені щоки, сорочка без єдиної плямочки. Начебто все це відбувалося на Бейкер-Стріт!

— Ну хто б ще міг мене так потішити своєю появою? — сказав я, міцно потискуючи йому руку.

— А заодно й здивувати?

— Так, маєте рацію.

— Але, запевняю вас, друже, здивувалися не тільки ви. Я й не підозрював, що вам вдасться знайти мій тимчасовий притулок, і я аж ніяк не думав вас тут застати. Це з’ясувалося лише за двадцять кроків до печери.

— Ви впізнали мої сліди?

— Ні, Ватсоне! Боюся, що це непосильне завдання — розрізнити ваші сліди серед безлічі інших, які існують на світі. Та якщо в майбутньому ви захочете перехитрувати мене, то раджу вам спочатку змінити тютюнову крамницю, адже варто мені лише побачити цигарку з маркою "Бредлі. Оксфорд-Стріт", як я одразу ж здогадаюся, що мій друг Ватсон десь неподалік. Он він, ваш недопалок, валяється біля стежки. Ви, ймовірно, кинули його тієї хвилини, коли вирішили взяти штурмом моє спорожніле житло?

— Цілком правильно.

— Так я й думав... І, знаючи ваш допитливий характер, здогадався, що ви влаштували в печері засідку й чекаєте повернення її мешканця, тримаючи напоготові револьвер. То ви й справді подумали, що я злочинець?

— Я не знав, хто ви такий, але вирішив з’ясувати.

— Чудово, Ватсоне! А як вам удалося відшукати моє житло? Ви, мабуть, побачили мене під час погоні за каторжником, коли я за власною помилкою дозволив місяцю світити мені в спину?

— Так, я вас тоді побачив.

— І стали обшукувати всі печери, поки не наткнулися на цю?

— Ні, мене навів на слід ваш хлопчина: за ним тут дехто стежить.

— А! Старий джентльмен з підзорною трубою! Я бачив, як сонце виблискує на її лінзі, але спочатку не міг здогадатися, що то за штука. — Він підвівся і зазирнув у печеру. — Так-так, Картрайт тут уже побував. Що це за папірець? То ви їздили до Кумбі-Тресі?

— Так.

— Побачитись із місіс Лаурою Лайонс?

— Саме так.

— Чудово! У своїх розшуках ми з вами, мабуть, рухалися паралельно. Що ж, тепер потрібно поділитися отриманими відомостями, і тоді в нас буде більш-менш чітке уявлення про цю справу.

— Я страшенно радий, що ви тут! У мене вже нерви почали розхитуватися під тягарем усіх цих таємниць і відповідальності, що лежала на мені. Але як ви сюди потрапили і що тут робите? Я ж бо думав, що Холмс сидить на Бейкер-Стріт і трудиться над справою про шантаж!

— Я хотів, щоб саме так усі й вважали.

— Виходить, ви користуєтеся моєю допомогою, але водночас не довіряєте мені! — розсердився я. — Це несправедливо, Холмсе!

— Друже мій, і в цій справі, й у багатьох інших ваша допомога була для мене безцінною. Якщо вам здається, що я вас якось ошукав, благаю, не гнівайтеся! Відверто кажучи, я пішов на це почасти заради вас. Я відчував, що вам загрожує небезпека, і приїхав сюди особисто розслідувати справу. Якби я був разом із сером Генрі й з вами, мої погляди нічим не відрізнялися б від ваших, та й супротивники наші були б напоготові. Приїзд до Баскервіль-Холу дуже зв’язав би мене, а так я міг вільно діяти, залишаючись за лаштунками й готуючись виступити на сцену в найкритичнішу хвилину.

— Але навіщо вам знадобилося ховатися й від мене?

— Якби ви знали, що я тут, це нічому б не допомогло і, можливо, навіть скінчилося б моїм викриттям. Вам, напевно, захотілося б розповісти мені про щось або ж ви з властивою вам добротою раптом надумали забезпечувати мене тут зручностями. Навіщо піддаватися непотрібному ризику? Я привіз із собою Картрайта — пам’ятаєте хлопчика з розсильної контори? — і він чудово мене обслуговує. Ви ж знаєте мої скромні потреби: шматок хліба, чистий комірець, — що ще людині потрібно? До того ж Картрайт — це зайва пара очей і зайва пара ніг, причому досить прудких. Те й інше виявилося для мене просто скарбом.

— Виходить, усі мої звіти писалися намарно! — сказав я тремтливим голосом, згадавши, скільки праці й гордості за цю працю було вкладено в них.

Холмс вийняв з кишені стосик листів:

— Ось ваші звіти, друже мій, вивчені якнайретельніше, у чому ви можете не сумніватися. Я так добре все влаштував, що вони потрапляли

до мене з запізненням тільки на день. Прийміть мої гарячі вітання. Завзятість і спостережливість, які ви виявили в такій надзвичайно складній справі, вищі за будь-яку похвалу.

Я ніяк не міг примиритися з тим, що мене так спритно надурили, але теплі Холмсові слова розсіяли моє невдоволення. Окрім того, в глибині душі я відчував, що мій друг має рацію і визнавав, що в інтересах справи мені не варто було знати про його появу в цих місцях.

— Отож-бо! — сказав він, дивлячись на моє просвітліле обличчя. — А тепер розкажіть мені про свій візит до місіс Лаури Лайонс. Я відразу здогадався, до кого ви поїхали, бо тепер мені вже зрозуміло, що це єдина людина в Кумбі-Тресі, від якої ми можемо чогось домогтися. Відверто кажучи, якби ви не побували там сьогодні, ймовірно, я сам завітав би до неї завтра.

Сонце вже сховалося, над болотами згустилися сутінки. У повітрі відразу схолодніло, і ми перейшли до печери. І там, сидячи в пітьмі поруч із Холмсом, я розповів йому про свою розмову з місіс Лайонс. Він так зацікавився нею, що багато чого мені довелося повторювати двічі.

— Це все дуже важливо, — сказав Холмс, коли я закінчив. — Справа надзвичайно складна, і в ній був один пробіл, який дотепер мені ніяк не вдавалося заповнити. Ви, ймовірно, знаєте, що Степлтон у великій дружбі з місіс Лайонс?

— Ні, про дружбу я нічого не чув.

— Це факт. Вони зустрічаються, листуються — між ними взагалі цілковита злагода, що дає нам великий козир у руки. От якби пустити цей козир у хід, щоб впливати на його дружину…

— Його дружину?

— Тепер я поділюся дечим із вами в обмін на ваші відкриття. Жінка, яку він видає тут за міс Степлтон, насправді його дружина.

— Боже мій, Холмсе! Ви впевнені в цьому? Тоді як він допустив, щоб сер Генрі в неї закохався?

— Романтичні почуття сера Генрі загрожують лихом тільки самому серові Генрі. Як ви помітили, Степлтон усіляко оберігає її від залицянь баронета. Повторюю, ця леді не сестра, а дружина Степлтона.

— Але навіщо знадобилися такі хитросплетіння?

— А от навіщо: Степлтон передбачав, що вона буде набагато кориснішою для нього в ролі незаміжньої жінки.

Всі мої туманні підозри, все підказане чуттями раптом випливло назовні й замкнулося навколо натураліста. Від цієї спокійної, безбарвної людини в солом’яному капелюсі та з сачком для лову метеликів віяло чимось грізним. Витримка й терпіння у поєднанні з хитрістю, на губах усмішка, а в серці — чорна злість…

— Виходить, це і є наш ворог? Виходить, він і вистежував нас у Лондоні?

— Так, я розгадав цю загадку.

— А застереження… Його надіслала вона?

— Цілком правильно.

З мороку, в якому я так довго блукав, виступили наполовину побачені, наполовину вгадані мною обриси дивовижного лиходійства.

— Невже це так, Холмсе? Звідки ви довідалися, що вона його дружина?

— У першу свою зустріч із вами Степлтон настільки захопився, що оповів частину своєї біографії, про що, ймовірно, шкодує і досі. У нього справді була школа на півночі Англії. Але ж відшукати вчителя — найпростіше завдання. Для цього діють шкільні агентства, які нададуть вам відомості про будь-яку особу, пов’язану із цією професією. Незабаром я довідався, що в одній школі справді розігралися дуже неприємні події і що її директор — прізвище в нього було інше — зник разом із дружиною. Всі їхні прикмети точно збігалися. А коли мені стало відомо його захоплення ентомологією[15], то я зовсім відкинув сумніви.

Пітьма, що огортала мене, помалу розсіювалася, але багато чого ще залишалося в тіні.

— Якщо ця жінка — його дружина, то до чого тут місіс Лаура Лайонс? — запитав я.

— Це один з пунктів, на який ви самі пролили світло.

Після вашої поїздки до Кумбі-Тресі багато чого стало зрозумілим. Я, наприклад, не знав, що місіс Лайонс хоче розлучитися з чоловіком. Вона, ймовірно, розраховує на шлюб зі Степлтоном — адже їй невтямки, що він одружений.

— А якщо вона дізнається правду?

— Тоді ця леді може виявитися для нас досить корисною. Нам обом потрібно завтра її побачити. А тепер, Ватсоне, як ви думаєте, чи не час вам повернутися до своїх обов’язків? Ваше місце в Баскервіль-Холі.

Останні червоні відблиски сонячних променів згасли на заході, і на болота спустилася ніч. У фіолетовому небі то тут, то там слабко мерехтіли зірки.

— Останнє запитання, Холмсе, — сказав я, підводячись. — Нам нічого приховувати один від одного. Що все це означає? До чого він веде?

Холмс відповів мені глухим голосом:

— До вбивства, Ватсоне… Холоднокровно обміркованого вбивства. Не розпитуйте про подробиці. Степлтон затягує у свої тенета сера Генрі, а я затягую його самого. Він майже в моїх руках, з вашою допомогою. Тепер нам загрожує тільки одна небезпека — він може завдати удару першим. Ще день, якнайбільше два, і в мене все буде готово, а доти бережіть сера Генрі, як мати любить і береже хвору дитину. Ваша відсутність сьогодні цілком виправдана, і все-таки я б, мабуть, волів, щоб ви його не залишали… Чуєте?

Страшний протяжливий крик, сповнений жаху й муки, пронісся над мовчазними болотами. Я слухав його й відчував, як стигне кров у мене в жилах.

— Боже мій! Що це? Що це таке?

Холмс підхопився з місця, і його висока фігура затулила від мене вхід у печеру. Він став там, пригнувшись, витягнувши шию, напружено вдивляючись у темряву, і тільки встиг кинути мені пошепки:

— Тихше! Тихше!

Цей лемент, що вразив нас своєю пронизливістю, долинав з глибини моторошних темних боліт. Аж ось він почувся ближче, виразніше…

— Де це? — прошепотів Холмс, і за тим, як охолов у нього голос — у нього, людини з залізними нервами! — я зрозумів, що цей крик проникнув йому в саму душу. — Де кричать, Ватсоне?

— Здається, там. — Я простягнув руку, показуючи в темряву.

— Ні, он там!

Болісний крик знову пронісся в німотній ночі, але тепер він був ще ближчий, ще голосніший. І до нього домішувалися якісь інші звуки — глухе низьке гарчання, яке чимось скидалося на безперестанний рокіт моря.

— Це собака! — крикнув Холмс. — Біжімо, Ватсоне, біжімо! Боже мій! Тільки б не спізнитися!

Він кинувся в пітьму, я — слідом за ним. І раптом десь попереду, за валунами, пролунав розпачливий крик, потім глухий, важкий стукіт. Ми зупинилися, прислухаючись. Але більше ніщо не порушувало тиші безвітряної ночі.

Я побачив, як Холмс, немов збожеволівши, схопився за голову й тупнув ногою об землю:

— Він нас випередив, Ватсоне! Ми спізнилися!

— Ні, цього не може бути!

— Чому я барився, дурень?! І ви теж, Ватсоне, молодець! Залишили Баскервіля самого, і ось чим усе скінчилося! Ні, навіть якщо поправити нічого не можна, я все одно помщуся негідникові!

Не розбираючи дороги, ми кинулися туди, звідкіля долинув цей страшний лемент. Ми піднімалися схилами, збігали вниз, наштовхувалися в темряві на валуни, продиралися крізь зарості дроку. З вершини кожного пагорба мій друг швидко роззирався навсібіч, але болота вкривав густий морок, і на їхньому похмурому обширі не можна було примітити анінайменшого руху.

— Ви щось бачите?

— Нічого.

— Почекайте! Що це?

Ми почули приглушений стогін. Він ішов звідкись ліворуч. Кам’яне пасмо круто обривалося там унизу, переходячи в засіяний валунами схил, і серед валунів лежало щось темне. Ми підбігли ближче, і темний предмет набув чіткіших обрисів. Це був чоловік, що лежав долілиць. Він немов готувався зробити кульбіт — вивернена під якимось неймовірним кутом голова, підняті плечі, округлена лінія спини.

Безглуздість цієї пози завадила мені в першу хвилину усвідомити, що його стогін був передсмертним. Ми стояли, нахилившись над ним, і не чули хрипу, не могли вловити жодного шереху. Холмс торкнув нерухоме тіло, скрикнув від жаху й одразу відсмикнув руку. Запалений сірник освітив його закривавлені пальці й страшну калюжу, яка повільно розпливалася з-під розбитого черепа мерця. І серце в нас зупинилось — при світлі сірника ми побачили, що перед нами лежить сер Генрі Баскервіль!

Хіба можна було забути цей незвичайний червонясто-коричневий костюм — той самий, у якому баронет уперше з’явився на Бейкер-Стріт! Нам достатньо було миті, щоб упізнати його, а потім сірник спалахнув і згас так само, як згасла в нас остання іскра надії. Холмс застогнав, і я навіть у темряві побачив, як він зблід.

— Мерзотник! Мерзотник! — Руки в мене стислися в кулаки. — Холмсе, я ніколи не пробачу собі, що залишив його напризволяще!

— Моя провина більша, Ватсоне. Я пожертвував життям клієнта тільки заради того, щоб підсумувати цю справу. Я не пам’ятаю іншого такого удару за всю свою практику. Але хто, хто міг знати, що, незважаючи на всі мої застереження, він ризикне вийти на болота?!

— І ми чули його крик — Боже мій, який крик! — і не могли одразу прийти йому на допомогу! Але куди подівся цей дивовижний собака — винуватець його смерті? Може, він зараз десь тут? І де Степлтон? Він відповість за це!

— Так, він за все відповість, про це я подбаю. І дядько, й племінник — обидва вбиті. Один помер від страху, тільки побачивши перед собою це чудовисько, яке він уважав надприродною істотою; інший — рятуючись від нього втечею. Але тепер нам треба довести, що між цією людиною й собакою є зв’язок. Ми чули, як виє пес, але це ще не доказ, бо сер Генрі, ймовірно, розбився під час падіння. І все-таки, присягаюся, яким би хитрим не був наш супротивник, завтра він буде у мене в руках!

Вражені раптовим непоправним лихом, що поклало настільки сумний кінець нашій тривалій і непростій роботі, ми стояли біля знівеченого тіла.

Потім, коли крізь хмари пробився місяць, піднялися на кам’яне пасмо, з якого впав наш бідолашний друг, і оглянули звідти болота, посріблені місячним сяйвом. Удалині, десь біля Ґрімпена, виднівся жовтий вогник. Він міг горіти тільки у відокремленому житлі Степлтонів. Я з прокльоном пригрозив у той бік кулаком:

— Чого ми чекаємо? Треба схопити його негайно!

— Справу ще не закінчено, а він — людина обережна, хитра. Ми багато про що можемо знати, а от спробуйте це довести! Один необережний крок — і негідник вислизне від нас.

— То що тоді робити?

— На завтра турбот у нас вистачить. А сьогодні нам залишається тільки зробити останню послугу нещасному серові Генрі.

Ми спустилися крутим схилом і підійшли до безформної чорної фігури, що лежала на посріблених місяцем каменях. Коли я побачив це скорчене тіло, серце в мене стислося від болю, очі затуманилися слізьми.

— Доведеться послати за допомогою, Холмсе. Ми не донесемо його до будинку… Боже мій, що з вами таке? Ви з глузду з’їхали?

Холмс скрикнув і нахилився над тілом сера Генрі. І раптом почав пританцьовувати, з реготом трусячи мені руку. Невже це мій суворий, завжди такий стриманий друг? От що буває, коли приховане полум’я проривається назовні!

— Борода! У нього борода!

— Борода?

— Це не сер Генрі!.. Боже, то це мій сусід — каторжанин!

Ми миттю перевернули тіло, і закривавлена борода уп’ялася тепер просто в холодний яскравий лик місяця. Сумнівів бути не могло!

Низьке чоло, глибоко запалі, як у мавпи, очі. Це було те саме обличчя, яке при світлі свічки майнуло переді мною в ущелині, — обличчя вбивці Селдена!

І тут я все зрозумів. Я згадав, що баронет подарував Берріморові чи не весь свій старий гардероб. Виходить, Беррімор віддав його Селденові, щоб той переодягнувся до від'їзду. Черевики, сорочка, кепі — усе носив колись сер Генрі. Щоправда, трагедія залишалася трагедією, але ж ця людина так чи інакше заслуговувала на смерть за законами нашої країни. Сам не свій від радості, я пояснив Холмсу, як усе це сталося.

— Виходить, нещасний загинув через костюм, — сказав він. — Собаці, звичайно, дали понюхати якусь річ сера Генрі — цілком імовірно, того самого черевика, вкраденого у готелі, — і пустили її слідами каторжника. Залишається нез'ясованим тільки одне: як Селден побачив у темряві, що за ним хтось женеться?

— Напевно, почув.

— Почув, що болотами бігає собака, і почав кликати на допомогу, ризикуючи бути впійманим? Ні, каторжанина цим не налякаєш. Отже: як Селден міг побачити, що за ним женеться собака?

— Як на мене, є дивніші речі. Чому цього собаку… Припускаючи, що наші здогади правильні…

— Я нічого такого не припускаю.

— Гаразд. Чому цього собаку випустили на болота сьогодні вночі? Навряд чи він завжди має таку свободу. Степлтон, імовірно, чекав, що сер Генрі прийде сюди.

— Моя загадка складніша. На вашу ми незабаром отримаємо відповідь, а моя, мабуть, так і залишиться нерозгаданою. А тепер треба вирішити, що нам робити з цим сердешним. Не можна ж залишати його тут на поживу лисицям і шулікам.

— Нехай полежить у якійсь печері, поки ми не повідомимо в поліцію.

— Правильно. Туди ми його донесемо. Погляньте, Ватсоне! Що це? Невже він сам? Ну й зухвальство!.. Жодного слова про наші підозри, жодного слова! Інакше зруйнуються всі мої плани.

З глибини болiт до нас хтось наближався. Він курив сигару, вогник тьмяно мерехтів удалині. Місяць яскраво освітлював його, і я одразу впізнав хирляву фігуру й швидку ходу натураліста. Побачивши нас, він зупинився, потім знову пішов уперед.

— Докторе Ватсон! Невже це ви? Ніяк не думав зустріти вас уночі на болотах! Боже мій, що це? Що трапилося? Ні, не може бути! Невже це наш друг, сер Генрі?!

Степлтон пробіг повз мене й нахилився над трупом…

Я почув переривчасте дихання, сигара випала з його руки на землю.

— Хто… Хто це? — затинаючись, промимрив він.

— Це Селден, каторжанин, який утік з прінстаунської в’язниці.

Степлтон повернув до нас смертельно-бліде обличчя. Величезним зусиллям волі йому вдалося опанувати себе й нічим не видати свого подиву й розчарування. Його пильний погляд зупинився спочатку на Холмсі, потім — на мені.

— Боже мій, який жах! Як це сталося?

— Мабуть, упав он із того укосу й скрутив собі в’язи. Ми з приятелем гуляли болотами й почули чийсь крик.

— А я на цей крик і вийшов з будинку. Мене турбував сер Генрі.

— Чому саме сер Генрі? — не втримався я.

— Він мав зайти до нас сьогодні й чомусь не прийшов, що мене дуже здивувало. А коли я почув на болотах крики, то, природно, розхвилювався за нього. До речі, — Степлтон знову перевів погляд з мене на Холмса, — крім цих криків, ви нічого не чули?

— Ні, — сказав Холмс. — А ви?

— Також ні.

— Тоді навіщо про це запитувати?

— Ой, ви ж знаєте, що в нас тут розповідають всілякі чудеса про примарного собаку! Тутешні фермери говорять, нібито він щоночі бігає болотами. От я й цікавлюся: можливо, ви його чули?

— Ні, ми нічого такого не чули, — сказав я.

— А як ви поясните загибель цього нещасного?

— Я впевнений, що він збожеволів від страху, від постійної загрози бути піймaним. Імовірно, бігав по болотах під час нападу паніки й зрештою впав і зламав собі шию.

— Так, це цілком правдоподібно, — сказав Степлтон і зітхнув із явним полегшенням. — А що про це думаєте ви, містере Шерлок Холмс?

— Яка догадливість! — сказав мій друг, відваживши йому низький уклін.

— Ми давно на вас чекаємо, відтоді, як тут з’явився доктор Ватсон. І ви приїхали вчасно — саме до трагедії.

— Так, справді! Я впевнений, що мій друг дасть їй правильне пояснення. А я виїду завтра до Лондона з неприємним осадом у душі.

— Як? Ви завтра їдете?

— Збираюся.

— Але ваш приїзд, звичайно, проллє світло на всі ці події, які поставили нас буквально в глухий кут.

Холмс знизав плечима:

— Успіх не завжди дається нам у руки. При розслідуванні треба спиратися на факти, а не на легенди й чутки. Щось у мене нічого не виходить із цією справою.

Мій друг говорив природним і спокійним тоном. Степлтон подивився на нього уважно, пильно. Потім звернувся до мене:

— Я охоче запропонував би перенести тіло до нас у будинок, але моя сестра так перелякається, що, мабуть, краще цього не робити. Прикриймо йому чимось обличчя й залишімо тут. До ранку з ним нічого не станеться.

Так і було зроблено. Ми з Холмсом відхилили пропозицію Степлтона зайти в Мерріпіт-Хаус і пішли до Баскервіль-Холу. Пройшовши кілька кроків, ми озирнулись і побачили його фігуру, що повільно віддалялася вглиб боліт, а далі, за нею, єдина чорна пляма на посрібленому місяцем схилі — там, де лежала людина, загибла такою страшною смертю.

— Нарешті ми зійшлися в рукопашному бої! — сказав Холмс, прямуючи поруч зі мною. — Але яка витримка! Як швидко він узяв себе в руки! Але ж удар був воістину приголомшливий — побачити, що твоєю жертвою стала зовсім не та людина, яку ти намічав! Я, Ватсоне, говорив

вам про це в Лондоні й повторюю зараз: нам ще не доводилося схрещувати рапіри з більш гідним супротивником.

— І все-таки шкода, що він нас побачив!

— Я спочатку сам про це пошкодував! Але, зрештою, що поробиш!

— А як ви гадаєте, зустріч із вами позначиться на його планах?

— Так, він діятиме ще обережніше або ж зважиться на якийсь відчайдушний крок. Як і більшість злочинців, Степлтон, імовірно, занадто покладається на свою хитрість і думає, що обвів нас навколо пальця.

— Чому ж ви не хочете заарештувати його?

— Мій любий Ватсоне! Ви людина дії. Ваші інстинкти штовхають вас на рішучі заходи. Ну гаразд, припустімо, що вночі його заарештують. А що це нам дасть? Ми нічого не зможемо довести. От у чому диявольська хитрість цього задуму! Якби спільником Степлтона була людина, ми роздобули б деякі докази, але спробуйте витягти на світло величезного пса! Хіба це допоможе нам затягти петлю на шиї його хазяїна?

— Але ж є склад злочину!

— Зовсім ні! Все це лише здогади й припущення. Нас візьмуть на кпини в суді, якщо ми з’явимося туди з такою фантастичною історією й підкріпимо її такими доказами.

— А сер Чарльз?

— Знайдений мертвим, слідів насильницької смерті не виявлено. Ми з вами знаємо, що він помер від страху, і знаємо, що його налякало. Але як переконати в цьому тих дванадцятьох недоумків-присяжних? На чому

базується припущення, що до цього причетний якийсь собака? Де сліди його укусів? Ми з вами знаємо, що собаки не кусають мертвих і що сер Чарльз помер до того, як пес на нього кинувся. Але ж це треба довести, а доводити нам нема чим.

— Ну, а сьогоднішня ніч?

— Вона нічого особливого не дала. Прямого зв’язку між собакою й загибеллю каторжанина немає. Ніхто цього собаки не бачив. Правда, ми його чули, але ж не маємо доказів, що він гнався за каторжанином. Цілковита відсутність мотивування! Ні, друже мій, факт залишається фактом: складу злочину ми встановити не можемо, але варто піти на ризик, щоб зробити це.

— Що ж ви робитимете?

— Я покладаю великі сподівання на місіс Лауру Лайонс. Коли вона довідається про справжню ситуацію, то надасть нам серйозну допомогу. Окрім того, я маю й інший план. Втім, не треба загадувати наперед, хоча я все-таки сподіваюся, що завтра перемога буде за мною.

Більше мені нічого не вдалося вивідати у Холмса, і до самих воріт Баскервіль-Холу він ішов мовчки, заглиблений у свої думки.

— Ви зайдете?

— Так. Тепер ховатися уже немає сенсу. Але ще одне, Ватсоне. Не кажіть серові Генрі про собаку. Нехай приписує смерть Селдена тим причинам, які намагався підказати нам Степлтон. Так йому буде легше перенести те випробування, що чекає його завтра, коли він піде обідати в Мерріпіт-Хаус, якщо я правильно цитую ваш останній звіт.

— Але мене теж туди запрошували.

— Тоді вам доведеться відмовитися від запрошення. Нехай іде сам, це легко влаштувати… Ось так. На обід ми, напевно, спізнилися, але на вечерю прийшли вчасно.

## Розділ XIII

## Розставлені пастки

Сер Генрі не так здивувався, як зрадів своєму новому гостеві, адже був упевнений, що, довідавшись про події останніх днів, Шерлок Холмс не всидить у Лондоні. Проте баронет здивовано звів брови, коли з’ясувалося, що мій друг з’явився без речей і навіть не намагається пояснити їхню відсутність. Холмса відразу забезпечили всім потрібним, і за пізньою вечерею ми розповіли баронетові про ту частину своїх пригод, яку йому слід було знати. Але до цього мені довелося виконати один нелегкий обов’язок — повідомити Беррімору і його дружині про загибель Селдена. Дворецький сприйняв цю звістку з неприхованим почуттям полегшення, але місіс Беррімор гірко плакала, закривши обличчя фартухом. В очах усього світу цей Селден був злочинцем, чимсь середнім між дияволом і звіром, а вона й досі бачила в ньому хлопчика-бешкетника, дитину, яка в дитинстві чіплялася за її руку. Воістину чудовиськом має бути людина, якщо не знайдеться жінки, яка оплакуватиме його смерть!

— Відтоді як ви виїхали, Ватсоне, я все сиджу в будинку й пропадаю з туги, — сказав баронет. — Сподіваюся, така слухняність мені зарахується? Якби не дане вам слово не виходити на болота, я провів би вечір набагато веселіше, тому що Степлтон надіслав мені записку із запрошенням.

— Так, набагато, я в цьому не сумніваюся, — сухо сказав Холмс. — До речі, ви, імовірно, не цінуєте, що, дивлячись на людину зі зламаною шиєю, ми оплакували вас?

Сер Генрі широко розплющив очі:

— Це ж чому?

— Бо злощасний каторжанин був у костюмі з вашого плеча. Він одержав цей одяг від Беррімора, у якого тепер можуть бути серйозні неприємності з поліцією.

— Ні, навряд чи. Наскільки я пам’ятаю, там не було ніяких міток.

— Ну що ж, його щастя, та й ваше також, оскільки ви всі замішані в протизаконних діях. Власне кажучи, мені як сумлінному детективові варто було б негайно заарештувати всю вашу компанію. Викривальним документом можуть послужити листи Ватсона.

— Краще розкажіть, як наша справа? — запитав баронет. — Чи вдалося вам розібратися в цій плутанині? Ми з Ватсоном із чим приїхали, з тим і сидимо — нічого не дізналися.

— Я думаю, що в найближчому майбутньому багато чого з’ясується. Справа напрочуд складна та заплутана. Для мене деякі пункти досі вкриті мороком… Але він розсіється, неодмінно розсіється.

— Ватсон, мабуть, уже розповідав вам про те, що ми чули на болотах. Тож це не безпідставне марновірство. Мені свого часу доводилося мати справу з собаками, і тут мене не обдуриш — собаче виття неможливо не впізнати. Якщо вам удасться надягти намордника на цього пса й припнути його на ланцюг, то я вважатиму вас найвидатнішим детективом у світі.

— Буде він і в наморднику, буде й на ланцюзі, тільки допоможіть мені.

— Я зроблю все, що ви скажете.

— Чудово! Але я зажадаю сліпої покори без усяких "навіщо" і "чому".

— Як вам буде завгодно.

— Якщо ви погоджуєтеся на це, тоді ми розв’яжемо наше завдання. Поза будь-яким сумнівом…

Холмс затнувся на півслові й спрямував пильний погляд кудись поверх моєї голови. Лампа світила просто йому в обличчя — застигле, немов обличчя класичної статуї. Воно було втіленням тривоги й напруження.

— Що сталося? — в один голос гукнули ми з сером Генрі.

Холмс перевів погляд на нас, і я відчув, що він намагається придушити своє хвилювання. Його обличчя не виказувало нічого, але очі світилися торжеством.

— Даруйте мені, але я не міг стримати свого захвату, — сказав він, показуючи на портрети, що висіли на протилежній стіні. — Ватсон стверджує, що в живописі я нічого не петраю, але це в ньому говорить почуття суперництва, адже в нас різні погляди на твори мистецтва. А портрети справді чудові.

— Радий чути, — сказав сер Генрі, з подивом дивлячись на мого друга. — Я в картинах мало тямлю. От кінь або бичок — інша річ. Але хто б міг подумати, що у вас є час цікавитися мистецтвом!

— Не хвилюйтеся, гарну річ я помічу завжди. Закладаюся, що он та дама в блакитній шовковій сукні — пензля Неллера. А товстий джентльмен у перуці, безумовно, написаний Рейнольдсом. Це, ймовірно, фамільні портрети?

— Так, усі до одного.

— І ви знаєте їх на імена?

— Беррімор довго муштрував мене з цього предмета, і я, здається, можу відповісти свій урок без запинки.

— Хто цей джентльмен із підзорною трубою?

— Це контр-адмірал Баскервіль, який служив у Вест-Індії. А он той, у синьому сюртуку і з сувоєм у руках, — сер Вільям Баскервіль, голова комісії Палати громад за часів Пітта.[16]

— А цей чоловік навпроти мене, у чорному оксамитовому камзолі з мереживами?

— О! З ним ви маєте познайомитися. Це і є винуватець усіх бід — лиходій Гуго, який започаткував легенду про собаку Баскервілів. Його, мабуть, ми нескоро забудемо.

Я дивився на портрет з інтересом і деяким здивуванням.

— Боже мій! — сказав Холмс. — Та на вигляд він такий спокійний, тихенький. Щоправда, в очах є щось бісівське. Але я уявляв собі Гуго таким дужим молодцем із розбійницькою фізіономією.

— Портрет справжній, безсумнівно. Позаду на полотні написано його ім’я й дату — тисяча шістсот сорок сьомий рік.

Решту вечора Холмс говорив мало, але портрет розпусника Гуго немов прикував його до себе, і за вечерею він майже не зводив із нього очей. Однак хід думок мого друга став мені зрозумілий тільки тоді, коли сер Генрі пішов до себе. Холмс прихопив свічку зі свого нічного столика і, повернувшись разом зі мною до бенкетної зали, освітив потемнілий від часу портрет.

— Ви нічого особливого не помічаєте?

Я довго роздивлявся крислатий капелюх із плюмажем, білий мереживний комір і довгі пасма, що обрамлювали суворе вузьке обличчя. Цьому обличчю ніхто не дорікнув би ні в брутальності рис, ані в жорстокості виразу, але в стиснутих тонких губах, у холодному, непохитному погляді було щось черстве, манірне, нещадне.

— Він ні на кого вам не здається схожим?

— У нижній частині обличчя є щось спільне з сером Генрі.

— Так, мабуть, трохи є. Але почекайте хвилинку!

Він став на стільця і, тримаючи свічку в лівій руці, прикрив зігнутою правою рукою крислатий капелюх і довгі локони.

— Сили небесні! — вигукнув я від здивування.

З полотна на мене дивилося обличчя Степлтона.

— Отож-бо! Роздивились? Мої очі звикли відокремлювати саме обличчя від його обрамлення. Уміння зазирати за маскування — основна якість детектива.

— Приголомшливо! Начебто його портрет!

— Так, цікавий приклад повернення до минулого у фізичному і в духовному сенсі. Коли почнеш вивчати фамільні портрети то, мабуть, увіруєш у переселення душ. Він теж Баскервіль, це очевидно.

— І хоче стати спадкоємцем.

— Безумовно. Цей портрет, який випадково потрапив мені на очі, допоміг нам заповнити один із найскладніших пробілів. Тепер ми його впіймали, Ватсоне, тепер ми його впіймали! І присягаюсь вам, завтра до ночі він битиметься в наших тенетах, як б’ються його метелики під сачком. Шпилька, корок, бирочка — і колекція на Бейкер-Стріт поповниться ще одним екземпляром.

Холмс голосно розреготався і відійшов від портрета. У тих виняткових обставинах, коли мені доводилося чути його сміх, я знав, що це завжди передвіщає якомусь лиходієві велике горе.

Одягаючись наступного ранку, я визирнув у вікно й побачив Холмса, який, виявляється, прокинувся раніше і встиг уже десь побувати.

— Так, день у нас буде непростий, — сказав він, радісно потираючи руки в передчутті всіх цих турбот. — Незабаром почнемо діяти. Тенета вже розставлено. А до вечора буде видно, заплуталася в них ця велика зубаста щука або вже вислизнула на волю.

— Ви встигли побувати на болотах?

— Я дійшов до Ґрімпена й дав звідти телеграму в Прінстаун про смерть Селдена. Думаю, що нікого з вас не турбуватимуть з приводу цієї справи. Крім того, я зв’язався з моїм вірним Картрайтом, який від тривоги за мене, цілком імовірно, помер би на порозі печери, як собака на могилі свого хазяїна.

— То з чого ми сьогодні розпочнемо?

— Насамперед побачимо сера Генрі. А ось і він сам!

— Доброго ранку, Холмсе! — привітався баронет. — Ви схожі на генерала, який обговорює з начальником штабу план майбутнього бою.

— Так воно і є. Ватсон з’явився по вказівки.

— Я теж.

— Чудово. Якщо не помиляюся, наші друзі Степлтони запросили вас сьогодні на обід?

— Сподіваюся, ви також підете? Вони — люди гостинні й будуть дуже раді вам.

— На жаль, ми з Ватсоном повинні поїхати до Лондона.

— До Лондона?

— Так. За обставин, які склалися, нам краще бути там.

Обличчя в баронета витягнулося:

— А я думав, що ви не залишите мене до кінця! Відверто кажучи, в Баскервіль-Холі не так уже й затишно самому.

— Друже мій, ви маєте беззаперечно коритися мені й робити все, чого я від вас зажадаю. Скажіть своїм друзям, що ми прийшли б залюбки, але нагальні справи чекають нас у Лондоні. Втім, незабаром ми повернемося в Девоншир. Ви не забудете передати їм це?

— Якщо ви наполягаєте.

— Запевняю вас, іншого виходу немає.

За тим, як баронет насупився у відповідь на ці слова, я зрозумів, що він образився і вважає наш від’їзд дезертирством.

— Коли ви думаєте виїхати? — холодно запитав він.

— Одразу ж після сніданку. Ми доїдемо на конях до Кумбі-Тресі, але Ватсон залишить вам свої речі як заставу, тому чекайте його назад. Ватсоне, напишіть записочку Степлтону, вибачтеся, що не можете в них бути.

— Мені теж закортіло виїхати до Лондона, — сказав баронет. — Чому я маю сидіти тут сам-один?

— Тому, що вам не можна залишати свій пост. Тому, що ви дали слово слухатися мене в усьому, а тепер я вам кажу: залишайтеся тут.

— Гаразд, залишуся.

— Ще одне прохання. Поїдьте в Мерріпіт-Хаус на конях. Відішліть екіпаж назад і скажіть Степлтонам, що додому підете пішки.

— Пішки, через болота?

— Так.

— Але ж ви самі стільки разів утримували мене від цього!

— А тепер можете йти спокійно. Я наполягаю на цьому тільки тому, що впевнений у вашій мужності.

— Гаразд, я так і зроблю.

— І якщо вам хоч трохи дороге ваше життя, не звертайте зі стежки, що веде від Мерріпіт-Хаус до Ґрімпенської дороги, тим паче, що це найближчий шлях до Баскервіль-Холу.

— Усе буде виконано в точності.

— От і добре. А ми постараємося виїхати одразу після сніданку, щоб потрапити до Лондона удень.

Мене дуже здивувала така програма дій, хоча я пам’ятав, як напередодні ввечері Холмс попереджав Степлтона про свій від’їзд. Але хто б міг подумати, що йому спаде на думку їхати разом зі мною, так ще в такий час, який він сам вважав критичним! Втім, мені нічого не залишалося, як тільки беззаперечно коритися моєму другові, і незабаром ми попрощалися з засмученим баронетом, а за дві години, відіславши кабріолет додому, вийшли на станційну платформу в Кумбі-Тресі. Там на нас чекав невисокий хлопчик.

— Які будуть накази, сер?

— Сідай у поїзд, Картрайте, і поїдь до Лондона. Щойно приїдеш, негайно дай від мого імені телеграму серові Генрі Баскервілю. Спитай, чи не знайшов він мого записника, якого я загубив. Якщо знайшов, нехай вишле його бандероллю на Бейкер-Стріт.

— Слухаюся, сер.

— А зараз довідайся у станційній конторі, чи немає там чогось на моє ім’я.

Хлопчик незабаром повернувся з телеграмою. Холмс прочитав її й простягнув мені. Там було таке:

"Телеграму одержав. Виїжджаю ордером на арешт. Буду п’ятій сорок. Лестрейд".

— Це відповідь на мою ранкову. Лестрейд — найкращий детектив-професіонал, нам може знадобитися його допомога… Що ж, Ватсоне, час

ми маємо, і я вважаю, що зараз буде доречно відвідати вашу знайому, місіс Лауру Лайонс.

План кампанії, складений Холмсом, прояснявся для мене з кожною хвилиною. За допомогою баронета він переконає Степлтона, що нас тут немає, а насправді на той час ми повернемося, коли наша допомога буде найпотрібнішою. Якщо сер Генрі згадає про телеграму, отриману від Холмса з Лондона, це розсіє останні підозри Степлтона. І я вже подумки бачив, як наші тенета все тугіше й тугіше затягуються навколо зубатої щуки.

Місіс Лаура Лайонс сиділа у своєму робочому кабінеті. Шерлок Холмс розпочав розмову так прямо й відверто, що в неї широко розплющилися очі від здивування.

— Я розслідую обставини смерті сера Чарльза Баскервіля, — почав він. — Мій друг, доктор Ватсон, передав мені все, що ви йому повідомили у зв’язку з цим і про що побажали змовчати.

— Про що я змовчала? — зухвало запитала вона.

— Ви зізналися, що викликали сера Чарльза до хвіртки на десяту годину вечора. Як ми знаємо, він помер саме тієї години й на тому самому місці. Ви змовчали про зв’язок між цими двома фактами.

— Між ними немає ніякого зв’язку.

— Якщо це так, то збіг воістину разючий. Але я думаю, що цей зв’язок ми зрештою встановимо. Буду з вами цілком відвертий, місіс Лайонс. Йдеться про вбивство, а докази в цій справі такі, що під слідством може виявитися не лише ваш друг, містер Степлтон, але і його дружина.

Місіс Лайонс підхопилася з крісла:

— Його дружина?

— Це вже ні для кого не таємниця. Особа, яку він видає за свою сестру, насправді — його дружина.

Місіс Лайонс опустилася в крісло й з такою силою впилася пальцями в його бильця, що в неї аж побіліли нігті.

— Його дружина! Його дружина… Але ж він неодружений!

Шерлок Холмс знизав плечима.

— Доведіть мені це! Доведіть! І якщо зможете… — Лютий блиск її очей був красномовнішим за слова.

— За доказами не потрібно далеко ходити, — сказав Шерлок Холмс, виймаючи з кишені якісь папери. — Ось фотографія цієї подружньої пари, зроблена чотири роки тому в Йорку. На звороті напис: "Містер та місіс Ванделери", але ви, звичайно, впізнаєте і його, й цю жінку, якщо вам доводилося зустрічатися з нею. Далі — три документи, підписані людьми, які заслуговують на глибоку довіру. Це опис містера й місіс Ванделер, які колись тримали приватну школу "Сент-Олівер". Прочитайте це, й у вас не залишиться навіть найменших сумнівів у тому, що це справді знайомі вам люди.

Місіс Лайонс одразу переглянула папери, що лежали перед нею, і перевела погляд на нас. Розпач перетворив її обличчя на скам’янілу маску.

— Містере Холмс, — сказала вона, — цей негідник обіцяв одружитися зі мною, якщо я отримаю розлучення. Виходить, не можна вірити жодному його слову? Виходить, він увесь час обманював мене? Але навіщо? Навіщо? Я думала, що він опікується лише мною, а виходить, я була знаряддям у його руках. Навіщо зберігати вірність людині, яка так

бреше? Навіщо вигороджувати його? Нехай поплатиться за своє лиходійство! Запитуйте мене про що завгодно, я нічого не приховаю. В одному присягаюся вам: коли я писала того листа, мені й не снилося, що це згубить сера Чарльза, мого найкращого друга!

— Я вірю кожному вашому слову, пані, — сказав Шерлок Холмс. — Вам, імовірно, дуже важко розповідати про це. Що ж, зробімо так: я говоритиму сам і, якщо помилюся в чомусь суттєвому, ви мене виправите. Лист було написано за намовлянням Степлтона?

— Він його диктував.

— Він, імовірно, говорив вам, що сер Чарльз візьме на себе всі витрати з шлюборозлучного процесу?

— Так.

— А потім, коли лист було відіслано, переконав вас не ходити на побачення?

— Він сказав, що перестане поважати самого себе, якщо гроші на процес дасть хтось інший. Божився, що, незважаючи на свою бідність, віддасть останнє пенні, аби тільки знищити перешкоду, що стає на заваді нашому щастю.

— Він, напевне, досить послідовний у своїх учинках! Отже, про подальші події ви нічого не чули й довідалися про смерть сера Чарльза лише з газет?

— Саме так.

— І Степлтон узяв з вас слово, що ви нікому не скажете про побачення, яке намічалося?

— Так. Він сказав, що смерть сера Чарльза сталася за досить загадкових обставин і, якщо про листа довідаються, мене підозрюватимуть. Він залякав мене, і я вирішила мовчати.

— Так, розумію. Та все-таки щось вас насторожило?

Місіс Лайонс опустила очі, мабуть, не наважуючись відповісти.

— Я добре знаю цю людину, — сказала вона нарешті. — Але якби він не обдурив мене, я б його не видала.

— Загалом, вам пощастило, — сказав Шерлок Холмс. — Він був у ваших руках і чудово знав про це, а ви все-таки залишилися живі. Останні місяці ви ходили по краю безодні. А тепер, місіс Лайонс, дозвольте попрощатися з вами. Але ми ще, мабуть, побачимося…

— Ну от, усе помалу з’ясовується, туман розсіюється, — сказав Холмс, коли ми знову вийшли на станційну платформу до приходу лондонського експреса. — Незабаром я зможу пункт за пунктом відтворити цей злочин — мабуть, найсенсаційніший злочин нашого часу. Криміналісти скажуть, що щось подібне вже було, і, звичайно, згадають убивства в Гродно, в Україні, у 1866 році й Андерсона з Північної Кароліни, але наша справа має своєрідні риси. Ми навіть зараз не можемо пред’явити прямих доказів цьому підступному хитрунові. Але, Ватсоне, згадаєте моє слово: на той час, коли ми ляжемо спати, все буде з’ясовано.

Лондонський експрес з гуркотом підкотив до станції, і з вагона першого класу вискочила на платформу маленька кремезна людина, чимось схожа на бульдога. Ми привіталися, й завдяки тій шанобливості, з якою Лестрейд ставився до мого товариша, мені стало зрозуміло, що він багато чого збагнув відтоді, як вони почали працювати разом. Я чудово пам’ятав, скільки презирства викликали колись у цього практика логічні докази нашого аматора теорій.

— Ну, як визначна справа? — запитав Лестрейд.

— Такого давно не бувало, — сказав Холмс. — У нас у запасі дві вільних години. Їх варто витратити на обід, а потім, Лестрейде, ми почастуємо вас найчистішим нічним повітрям Дартмура й допоможемо вам прочистити горло від лондонського туману. Ніколи тут не були? Тоді ви нескоро забудете своє перше знайомство з цими місцями.

## Розділ XIV

## Собака Баскервілів

Одним з недоліків Шерлока Холмса — якщо тільки можна це назвати недоліком — було те, що він ніколи й ні з ким не ділився своїми планами аж до їхнього здійснення. Така таємничість пояснювалася почасти владною натурою цієї людини, яка любила керувати навколишніми і вражати їхню уяву, почасти професійною обережністю, яка стримувала його від непотрібного ризику. Хай там як, але ця риса характеру Шерлока Холмса завдавала багато прикрощів тим, хто працював з ним як його агенти або помічники. Я сам часто потерпав від неї, але те, що мені довелося витримати за цю тривалу подорож у пітьмі, перевершило всі мої минулі муки. Перед нами було непросте випробування, ми були готові завдати останнього, вирішального удару, а Холмс затято мовчав, і я міг тільки здогадуватися про його наміри. Моє нервове напруження дійшло до межі, коли раптом в обличчя нам війнуло холодним вітром і, поглянувши в пітьму, на пустельні простори, що тяглися обабіч вузької дороги, я зрозумів, що ми знову опинились на болотах. Кожен крок коней, кожен поворот коліс наближав нас до розв’язки всіх цих подій.

У присутності візника, найнятого в Кумбі-Тресі, не можна було говорити про справу, і ми, незважаючи на хвилювання, розмовляли про якісь дрібниці.

Я полегшено зітхнув, коли осторонь від дороги з’явився котедж Френкленда, від якого до Баскервіль-Холу залишалося дві-три милі, як і до того місця, де мала розіграти фінальна сцена трагедії. Не зупиняючись біля під’їзду, ми проїхали до хвіртки в тисовій алеї, розплатилися з візником, відіслали його назад до Кумбі-Тресі, а самі пішли в напрямку до Мерріпіт-Хаус.

— Ви озброєні, Лестрейде?

Маленький детектив усміхнувся:

— Якщо на мені штани, то в них є і задня кишеня, а якщо є задня кишеня, то вона не порожня.

— От і чудово! Ми з Ватсоном теж приготувалися до несподіванок.

— Я бачу, ви налаштовані дуже серйозно, містере Холмс. А що від нас потрібно у цій грі?

— Терпіння. Будемо чекати.

— Справді, місця тут не вельми веселі! — Детектив знизав плечима, дивлячись на похмурі схили пагорбів і туман, який озером розлився над Ґрімпенською трясовиною. — А он десь горить вогник.

— Це Мерріпіт-Хаус — кінцева мета нашої подорожі. Тепер попрошу вас усіх ступати якомога тихше й говорити пошепки.

Ми обережно прокрадалися стежкою, що вела до будинку, але ярдів за двісті від нього Холмс зупинився.

— Далі не треба, — сказав він. — Ось ці валуни стануть для нас чудовою ширмою.

— Тут і чекатимемо?

— Так, улаштуємо засідку. Станьте ось сюди, Лестрейде. Ватсоне, ви ж бували в будинку? Розміщення кімнат знаєте? Он ті вікна з щільною рамою — що це?

— Здається, кухня.

— А наступне, яскраво освітлене?

— Це їдальня.

— Штори підняті. Ви краще за мене знаєте, як туди пройти. Зазирніть у вікно — що вони там роблять? Тільки, заради Бога, тихше, щоб вас не почули.

Я підкрався навшпиньки до низької кам’яної огорожі, що оточувала хирлявий Степлтонівський садок, і, пробираючись у її тіні, дійшов до того місця, звідки можна було зазирнути в незавішене вікно.

У кімнаті були двоє чоловіків — сер Генрі й Степлтон. Вони сиділи один навпроти одного за круглим столом, до мене в профіль, і курили сигари. Перед ними стояли філіжанки з кавою та вино. Степлтон жваво говорив про щось, але баронет сидів блідий і слухав його неуважно. Його, найімовірніше, непокоїла думка про майбутнє повернення додому лиховісними болотами.

Аж ось Степлтон підвівся і вийшов із кімнати, а сер Генрі підлив собі вина в склянку й відкинувся на спинку стільця, попихкуючи сигарою. Я почув скрип дверей, потім шерех гравію на стежці. Кроки наближалися до мене. Виглянувши через стіну, я побачив, що натураліст зупинився біля невеликого хлівця збоку саду. Брязнув ключ у замку, і в хлівці почулася якась метушня. Степлтон пробув там не більше, ніж дві хвилини, знову гримнув ключем, пройшов повз мене й зник у будинку.

Побачивши, як він повернувся до свого гостя; я обережно прокрався до товаришів і розповів їм про все це.

— Виходить, жінка не з ними? — запитав Холмс, коли я закінчив.

— Ні.

— Тоді де вона? Адже, крім кухні і їдальні, всі вікна темні.

— Навіть не знаю.

Я вже згадував, що над Ґрімпенською тванню стелився густий білий туман. Він повільно повз у наш бік, оточуючи нас низьким, але щільним валом. Угорі струмінь місячного світла перетворював його на мерехтливе крижане поле, над яким, немов чорні списи, здіймалися верхівки віддалених гранітних стовпів. Холмс повернувся в той бік і, дивлячись на цю білу стіну, що повільно підповзала, невдоволено пробурмотів:

— Погляньте, Ватсоне, туман суне прямо на нас.

— А це недобре?

— Гірше нікуди! Туман — єдине, що може порушити мої плани. Але сер Генрі там не затримається. Уже десята година. Тепер усе — і наш успіх, і навіть його життя — залежить від того, чи вийде він, перш ніж туман доповзе до стежки, чи ні.

Нічне небо було чисте, без єдиної хмаринки. Зірки холодно поблискували у височині, місяць заливав болота м’яким непевним світлом. Прямо перед нами чорніли обриси будинку з гострим дахом і немов наїжаченими трубами, які чітко проступали на зоряному небі. Широкі золоті смуги падали з вікон нижнього поверху в сад і далі, на болота.

Одна з них раптом згасла. Слуги вийшли з кухні. Тепер лампа горіла тільки в їдальні, де ті двоє — убивця-господар та гість, який нічого не підозрює — покурювали сигари й вели свою розмову.

Біла волокниста завіса, що затягла майже все болото, з кожною хвилиною наближалася до будинку. Перші прозорі пасма вже завивалися біля золотавого квадрата освітленого вікна. Віддалена стіна саду зникла в цій імлі, виднілися тільки верхівки дерев. От білясті кільця з’явилися по обидва боки будинку й повільно злилися в щільний вал, і верхній поверх з дахом виплив над ним, наче чарівний корабель на хвилях примарного моря. Холмс люто вдарив кулаком об камінь, за яким ми стояли, і нетерпляче тупнув ногою.

— Якщо через чверть години він не з’явиться, стежку затягне туманом, а через півгодини ми вже не зможемо роздивитися власних рук в цій імлі.

— Відійдімо трохи назад, там вище.

— Мабуть, так і зробимо.

У міру того, як туман насувався на нас, ми відступали щораз далі, поки не опинилися за півмилі від будинку. Але суцільне білясте море, посріблене зверху місяцем, підкрадалося й туди, все наступаючи повільно, але неухильно.

— Ми зайшли занадто далеко, — сказав Холмс. — Це вже ризиковано: його можуть наздогнати, перш ніж він дійде до нас. Та хай там як, залишимося тут.

Він опустився на коліна й приклав вухо до землі.

— Слава Богові! Здається, іде!

У тиші боліт почулися швидкі кроки. Пригнувшись за валунами, ми напружено вдивлялися в каламутно-сріблясту стіну, що підступала до нас.

Кроки все наближалися, і от з туману, немов розгорнувши перед собою завісу, виступив той, на кого ми чекали. Побачивши над собою чисте зоряне небо, він з подивом огледівся. Потім швидко попрямував стежкою повз нас і почав підніматися пологим схилом, який починався одразу за валунами. На ходу він раз у раз озирався через плече, очевидно, чогось остерігаючись.

— Тс-с! — шепнув Холмс і клацнув курком. — Дивіться! Он він!

У самісінькій гущавині туману, що підповзав до нас, почувся розмірений, дрібний тупіт. Біла стіна була від нас уже за п’ятдесят ярдів, і ми троє уп’ялися в неї поглядом, не знаючи, яке чудовисько з’явиться звідти. Стоячи поруч із Холмсом, я мигцем поглянув йому в обличчя — бліде, схвильоване, з очима, які палали при місячному світлі. І раптом воно змінилося: погляд став зосередженим і суворим, рот розкрився від здивування. Тієї миті Лестрейд скрикнув від жаху й упав ниць на землю. Я випростався і, майже паралізований видовищем, що постало перед моїми очима, потягнувся знесиленою рукою до револьвера. Так! Це був величезний собака, чорний, як смола. Але такого пса ще ніхто з нас, смертних, не бачив. З його роззявленої пащеки вивергалося полум’я, очі метали іскри, по морді й загривку переливався мерехтливий вогонь. У жодному збудженому мозку не могло б виникнути страшнішого, огиднішого видіння, ніж ця пекельна істота, яка вискочила на нас із туману.

Чудовисько мчало по стежці величезними стрибками, принюхуючись до слідів нашого друга. Ми отямилися лише після того, як воно пробігло повз нас. Тоді я і Холмс одночасно вистрілили, оглушливе ревіння переконало нас: щонайменше одна з куль влучила в ціль. Але собака не зупинився і мчав уперед. Ми бачили, як сер Генрі повернувся, блідий-

блідий при світлі місяця, підняв із жахом руки і наче скам’янів у цій безсилій позі, не зводячи очей з чудовиська, яке його наздоганяло.

Але голос собаки, що завив від болю, розсіяв усі наші страхи. Хто вразливий, той і смертний, і якщо його поранено, то його можна і вбити. Боже, як Холмс біг тієї ночі! Я завжди вважався спритним бігуном, але він випередив мене на таку відстань, на яку я сам випередив маленького детектива. Ми неслися стежкою, чуючи крики сера Генрі і глухе ревіння собаки. Я нагодився тієї хвилини, коли пес кинувся на свою жертву, повалив її на землю і вже примірявся схопити за горло. Але Холмс випустив йому в бік одну за одною п’ять куль. Собака завив востаннє, люто клацнув зубами, повалився на спину й, судомно смикнувши всіма чотирма лапами, закляк. Я нахилився над ним, захекавшись від бігу, і приставив дуло револьвера до страшної морди, що світилася, але вистрілити мені не довелося — велетенський собака був уже мертвий.

Сер Генрі лежав непритомний там, де його наздогнала примара. Ми зірвали з нього комірця, і Холмс подякував долі, переконавшись, що він не поранений і що наша допомога була вчасною. Потім повіки в сера Генрі засмикалися і він слабко ворухнувся. Лестрейд просунув йому між зубами горлечко фляги з коньяком, і за мить на нас дивилася пара переляканих очей.

— Боже мій! — прошепотів баронет. — Що це було? Де воно?

— Його вже немає, — сказав Холмс. — Із примарою, що переслідувала ваш рід, покінчено назавжди.

Чудовисько, яке лежало перед нами, воістину могло злякати кого завгодно своїми розмірами й міццю. Це був не чистокровний хорт і не чистокровний мастиф, а, мабуть, помісь — сухорлявий, страшний пес розміром з молоду левицю. Його величезна паща й досі світилася блакитнуватим полум’ям, глибоко посаджені дикі очі були обведені

вогняними колами. Я доторкнувся до цієї голови й, відсмикнувши руку, побачив, що мої пальці теж засвітилися у темряві.

— Фосфор, — сказав я.

— Так, і якийсь особливий препарат, — підтвердив Холмс, принюхуючись. — Без запаху, щоб у собаки не зникло чуття. Даруйте нам, сер Генрі, що ми піддали вас такому страшному випробуванню. Я готувався побачити собаку, але ніяк не очікував, що це буде таке страховисько. До того ж нам став на заваді туман, і ми не змогли гідно зустріти пса.

— Ви врятували мені життя.

— Спочатку наразивши його на небезпеку… Ну як, можете підвестися?

— Дайте мені ще ковток коньяку, і тоді все буде гаразд. Ну от! Тепер з вашою допомогою я встану. А що ви робитимете далі?

— Поки залишимо вас тут — ви вже достатньо натерпілися за сьогоднішню ніч. А потім хтось із нас повернеться з вами додому.

Баронет спробував піднятися, але не зміг. Він був блідий як полотно і тремтів усім тілом. Ми підвели його до валуна. Сер Генрі сів на нього і затулив обличчя руками.

— А тепер нам доведеться піти, — сказав Холмс. — Треба завершити почату справу. Дорога кожна хвилина. Склад злочину тепер є, залишається тільки схопити злочинця… Б’юся об заклад, у будинку його вже не виявиться, — говорив далі Холмс, швидко йдучи поруч із нами по стежці. — Він не міг не почути пострілів і зрозумів, що гру програно.

— Ні, ну що ви! Це було далеко від будинку, до того ж туман приглушує звуки.

— Можете не сумніватися, що він кинувся слідом за собакою, адже пса треба було відтягнути від тіла. Ні, ми його вже не застанемо! Але про всяк випадок треба обнишпорити всі закутки.

Вхідні двері були відчинені навстіж і, вбігши в будинок, ми швидко обшукали кімнату за кімнатою, на превеликий подив старезного слуги, який зустрів нас у передпокої. Світло горіло тільки в їдальні, але Холмс узяв звідти лампу і обійшов з нею всі куточки в будинку. Людина, яку ми шукали, зникла безвісти. Однак на другому поверсі двері однієї зі спалень виявилися замкненими.

— Там хтось є! — вигукнув Лестрейд.

У кімнаті почувся слабкий стогін і шерех. Холмс ударив ногою трохи над замком, і двері розчахнулися навстіж. Тримаючи револьвери напоготові, ми увірвалися туди.

Але страшного негідника, за яким ми полювали, не виявилося й тут. Замість нього перед нашими очима постало щось настільки дивне й несподіване, що ми завмерли на місці.

Ця кімната була маленьким музеєм. Її стіни були суцільно заставлені скляними ящиками, у яких зберігалася колекція комах — улюблений плід роботи цієї складної й злочинної натури. Посередині здіймалася товста підпірка, підведена під трухляві крокви.

І в цій підпірці стояла людина, прив’язана простирадлами, які вкутували її з голови до ніг так, що в першу хвилину навіть не можна було зрозуміти, хто це — чоловік чи жінка. Одне полотнище йшло навколо горла, друге закривало нижню частину обличчя, залишаючи відкритими тільки очі, які з німим запитанням дивилися на нас, сповнені жаху й

сорому. Ми негайно зірвали ці пута, вийняли кляп, і до наших ніг упала місіс Степлтон. Голова її опустилася на груди, і я побачив у неї на шиї червоний рубець від удару батогом.

— Мерзотник! — вигукнув Холмс. — Лестрейде, де коньяк? Посадіть її на стілець. Такі катування кого завгодно доведуть до непритомності!

Місіс Степлтон розплющила очі.

— Він урятувався? — запитала вона. — Він утік?

— Від нас він нікуди не втече, пані.

— Ні, ні, я не про чоловіка. Сер Генрі… Врятувався?

— Так.

— А собака?

— Убитий!

У жінки вирвався довгий стогін полегшення:

— Слава Богу! Слава Богу! Негідник! Дивіться, що він зі мною зробив! — Вона засукала рукава, і ми побачили, що всі її руки в синцях. — Але це ще нічого… Це нічого. Він пошматував, опаскудив мою душу. Поки в мене жевріла надія, що ця людина мене кохає, я все терпіла, все: погане ставлення, самотність, сповнене обману життя… Але він брехав мені, я була знаряддям у його руках! — Вона не витримала й розридалася.

— Так, пані, у вас немає ніяких підстав бажати йому добра, — сказав Холмс. — То відкрийтеся, де його шукати. Якщо ви були його спільницею, скористайтеся з нагоди загладити свою провину — допоможіть нам.

— Він може сховатися тільки в одному місці, більше йому нікуди подітися, — відповіла вона. — У самому серці трясовини є острівець, на якому колись була рудня. Там він і тримав свого собаку, і там у нього все приготовано на випадок, якщо доведеться тікати.

Холмс посвітив у вікно лампою. Туман, мов біла вата, липнув до скла.

— Погляньте, — сказав він. — Сьогодні вночі ніхто не зможе пробратися на Ґрімпенську трясовину.

Місіс Степлтон розсміялася й заплескала в долоні. Її очі зблиснули недобрим вогником.

— Туди він дорогу знайде, а от назад не вибереться! — вигукнула вона. — Хіба в таку ніч розглянеш віхи? Ми ставили їх разом, щоб намітити дорогу через трясовину. Ой леле, і чому я не здогадалася забрати їх сьогодні! Тоді б він був у ваших руках!

За такого туману про погоню годі було й думати. Ми залишили Лестрейда повновладним хазяїном Мерріпіт-Хаус, а самі разом з сером Генрі повернулися до Баскервіль-Холу. Приховувати від нього історію Степлтонів більше не можна було. Довідавшись усю правду про кохану жінку, він мужньо прийняв цю звістку.

Однак пережите вночі виявилося для баронета страшним ударом. До ранку він лежав в гарячці непритомний під наглядом доктора Мортімера. Далі їм обом було призначено здійснити навколосвітню подорож, і тільки після неї сер Генрі знову став веселою, здоровою людиною, яка приїхала колись до Англії спадкоємцем цього злощасного маєтку.

А тепер моє дивне оповідання швидко добігає кінця.

Записуючи його, я намагався, щоб читач ділив разом з нами всі ті страхи й примарні здогадки, які так довго затьмарювали наше життя й завершилися такою трагедією.

До ранку туман розсіявся, і місіс Степлтон провела нас до того місця, де починалася стежка, що веде через трясовину. Жінка так натхненно і радісно вела нас слідами чоловіка, що тільки тоді ми збагнули, яким страшним було її життя. Ми попрощалися з нею на вузькій торф’яній смужці, рятівному півострові на трясовині. Подекуди вткнуті маленькі галузки намічали стежину, яка звивалася зиґзаґом від купини до купини, між затягнутими зеленню вікнами, які перетнули б шлях кожному, хто був незнайомий з цими місцями. Від гнилого очерету й укритих мулом водоростей над трясовиною піднімалися неприємні випари. Ми раз у раз оступалися, йдучи по коліно в темній хиткій драговині, що м’якими колами розходилася на поверхні. Грузька багнюка присмоктувалась до наших ніг так сильно, що здавалося, чиясь чіпка рука тягне нас у ці мерзотні глибини. На очі нам трапився тільки один-єдиний доказ, що не ми перші йдемо по цим небезпечним шляхом. На купині, що поросла болотяною травою, лежало щось темне.

Потягнувшись туди. Холмс одразу по пояс провалився у твань, і якби не ми, навряд чи йому вдалося б колись відчути під ногами тверду землю. Він тримав у руці старий чорний черевик. Усередині була мітка: "Мейєрс. Торонто".

— Через таку знахідку варто було скупатися в багнюці. Ось він, зниклий черевик нашого друга!

— Кинутий Степлтоном із поспіху?

— Еге ж. Він дав собаці його понюхати, коли наводив того на слід сера Генрі, та й утік із ним, а тоді кинув. Тепер ми, принаймні, знаємо, що до цього місця він щасливо дістався.

Але більше нічого довідатися ми не змогли, хоча здогадів могло бути безліч. Розглянути на стежці сліди не було жодної можливості — їх одразу ж затягувало тванню. Ми вирішили, що вони виявляться на сухішому місці, однак усі пошуки були марними. Якщо земля говорила правду, то Степлтону так і не вдалося дістатися свого притулку на острівці, до якого він прямував тієї пам’ятної мрячної ночі. Ця холодна, жорстока людина була навіки похована в самому серці смердючої Ґрімпенської твані, що засмоктала його у свою бездонну глибину.

Ми знайшли чимало його слідів на оперезаному драговиною острівці, де він ховав свого страшного спільника. Величезна корба та шахта, до половини завалена щебенем, свідчили про те, що колись тут була рудня. Поруч із нею стояли розвалені халупи рудокопів, яких, імовірно, вигнали звідси отруйні болотні випари. В одній із цих халуп ми знайшли кільце в стіні, ланцюг і безліч обгризених костомах. Тут, можливо, Степлтон і тримав свого пса. Серед сміття валявся кістяк собаки із залишками на ньому клаптів рудої шерсті.

— Боже мій! — вигукнув Холмс. — Та це спанієль! Бідолашний Мортімер більше ніколи не побачить свого улюбленця. Ну що ж, гадаю, тепер острівець відкрив нам усі свої таємниці. Сховати собаку було неважко, а от спробуйте змусити його мовчати! Звідси й долинало це виття, від якого людям навіть удень ставало моторошно. За нагальної потреби Степлтон міг би перевести собаку до хлівця, ближче до будинку, але на такий ризик можна було піти тільки найкритичнішої миті, розраховуючи на близьку розв’язку. А от ця паста в бляшанці — та сама речовина, що світиться, якою він змащував свого пса. На цю думку його наштовхнула легенда про дивовижного собаку Баскервілів, і в такий спосіб він вирішив позбутися сера Чарльза. Тепер не дивно, що злощасний каторжник із лементом кинувся навтьоки, коли таке страховисько вискочило на нього з темряви. Так само вчинив і наш друг, та й ми самі були недалекі від цього. Степлтон хитро вигадав! Адже собака допоміг би йому вбити його жертву, бо хто з тутешніх фермерів зважиться ближче познайомитися із чудовиськом? З такою твариною досить і однієї зустрічі. Але ж її багато хто бачив на болотах. Я говорив

про це в Лондоні, Ватсоне, й повторюю знову: нам ніколи не доводилося мати справи з людиною небезпечнішою, ніж той, хто лежить тепер там! — І він показав на зелено-буру трясовину, що тягнулася до пологих схилів торф’яних боліт.

## Розділ XV

## Озираючись назад

Був кінець листопада. Непогожого вечора ми з Холмсом сиділи біля розпаленого комина в кабінеті на Бейкер-Стріт. Із часу трагедії, що завершила нашу поїздку в Девоншир, мій друг устиг розслідувати дві дуже серйозні справи. У першій з них йому вдалося викрити полковника Епвуда, причетного до скандалу, що розгорівся за картярським столом у клубі "Патриций", у другій — повністю зняти з нещасної мадам Монпансьє інкримінацію в убивстві пасербиці, молоденької мадемуазель Карер, яка, як відомо, півроку потому з’явилася в Нью-Йорку, де вдало вийшла заміж. Після успішного завершення двох таких складних і серйозних справ Холмс був у чудовому гуморі й, користуючись цим, я вирішив вивідати у нього деякі подробиці загадкової Баскервільської історії. Я терпляче чекав своєї години, знаючи, що Холмс не любить тримати в голові одразу по кілька справ і що його ясний, логічний розум не відриватиметься від поточної роботи заради спогадів про минуле.

У ці дні в Лондоні саме були сер Генрі й доктор Мортімер: вони готувалися до далекої подорожі, яку лікарі призначили баронетові для зміцнення розхитаної нервової системи. Ранком друзі навідалися до нас, тож у мене був чудовий привід почати розмову на потрібну тему.

— З погляду людини, що йменувалася Степлтоном, події розгорталися наче по писаному, — почав Холмс, — але нам усе це здавалося надзвичайно складним, оскільки ми не мали тоді анінайменшого уявлення, чим він керувався у своїх діях, і знали тільки деякі факти.

Відтоді я мав дві розмови з місіс Степлтон, і все стало на свої місця. Гадаю, що тепер загадок немає. Можете подивитися мої нотатки по цій справі в картотеці під літерою "Б".

— А може, ви викладете хід подій просто по пам’яті?

— Залюбки, хоча й не впевнений, що згадаю всі подробиці. Коли зосередишся на чомусь одному, минулі міркування вивітрюються з голови. Адвокат, який назубок знає свою чергову справу й ламає через неї списа в суді, за два тижні забуває геть усе. Так і в мене: кожне нове розслідування витісняє з пам’яті попереднє, і мадемуазель Карер своєю персоною затулила в моїй свідомості Баскервіль-Хол. Можливо, завтра переді мною постане наступна загадка, яка, у свою чергу, замінить чарівну француженку й шулера Епвуда. Але я все-таки постараюся викласти вам усю цю історію, а якщо я щось забуду, ви мені підкажете.

Наведені довідки остаточно переконали мене, що фамільний портрет не брехав і що ця людина справді з роду Баскервілів. Він виявився сином того Роджера Баскервіля, молодшого брата сера Чарльза, якому довелося тікати в Південну Америку, де він одружився, і після нього залишився син, який носив батьківське прізвище. Цей відомий вам молодик одружився з такою собі Беріл Гарсіа, однією з красунь Коста-Ріки, витратив державні гроші й, змінивши прізвище на Ванделер, утік до Англії, де незабаром відкрив школу в східній частині Йоркширу. Цей рід діяльності він обрав тому, що зумів скористатися знаннями й досвідом одного вчителя, з яким познайомився дорогою. Але його компаньйон, Фрезер, мав останню стадію сухот і незабаром помер. Шкільні справи йшли дедалі гірше, а закінчились і зовсім безславно. Подружжя Ванделер вирішило змінити прізвище і відтоді вони почали йменуватися Степлтонами. Надалі Степлтон разом із залишками своїх статків, новими планами на майбутнє й пристрастю до ентомології перебрався на південь Англії. Я з’ясував у Британському музеї, що Ванделер вважався визнаним авторитетом у своїй галузі, і що його ім’ям назвали одного нічного метелика, описаного ним ще у Йоркширі.

Тепер ми дійшли до того періоду його життя, який виявився настільки цікавим для нас. Ця людина, очевидно, дізналася, що між ним і великим маєтком стоять усього два життя. Коли він зібрався до Девоншира, його плани були, мабуть, ще досить невиразними, але недобрий задум вже визрівав — недарма ж він із самого початку видав свою дружину за сестру. Думка скористатися нею як принадою опанувала ним одразу, хоча він, можливо, ще й не уявляв собі, як усе складеться надалі. Він мав мету — одержати маєток; заради цього він був готовий іти на будь-який ризик. Отже, спочатку треба було оселитися якнайближче до Баскервіль-Холу, а потім зав’язати дружні взаємини з сером Чарльзом та з іншими сусідами.

Баронет сам розповів йому переказ про собаку й у такий спосіб ступив на свій смертний шлях. Степлтон, як я його називатиму, знав про те, що в старого хворе серце й що сильне потрясіння може вбити його. Все це він чув від доктора Мортімера. Окрім того, йому було відомо, що сер Чарльз — людина марновірна і надає цій похмурій легенді неабиякого значення.

Меткий розум Степлтона негайно підказав йому спосіб, у який можна вбити баронета й залишитися самому поза підозрами.

Вже маючи план дій, Степлтон узявся до його здійснення зі всією витонченістю, властивою його натурі. Пересічний злочинець задовольнився б звичайнісіньким злим собакою, але Степлтона осяяла геніальна думка — зробити з нього виплодка пекла. Він купив цього пса в Лондоні у Росса й Менґласа, на Фулхем-Роуд, вибравши найбільшого і найлютішого з-поміж усіх. Потім приїхав з ним у Девоншир північною лінією і зробив чималий гак пішки через болота, щоб непомітно провести звіра додому. Під час своїх екскурсій по метеликів він знайшов шлях углиб Ґрімпенської твані, а надійнішого місця для собаки годі й придумати. Він посадив його там на ланцюга і зачаївся до слушної нагоди.

Але така нагода довго не траплялася: сера Чарльза не можна було виманити вночі за межі маєтку. Степлтон не раз підстерігав старого, тримаючи собаку напоготові, але марно. От під час цих марних блукань болотами він, точніше, його спільник і втрапив на очі комусь із тамтешніх фермерів, і легенда про дивовижного пса отримала нове підтвердження. Тоді Степлтон поклав усі сподівання на дружину, але цього разу вона виявила несподівану впертість. Місіс Степлтон категорично відмовилася пускати в хід свої чари проти старого, знаючи, що це може його вбити. Ні погрози, ні навіть — на жаль! — побої, ніщо не допомагало. Вона не хотіла брати участі у чоловікових підступах, і на якийсь час Степлтон виявився в глухому куті.

Але вихід із цього глухого кута було знайдено. Сер Чарльз перейнявся дружніми почуттями до Степлтона й послав його як свого посередника до місіс Лаури Лайонс. Видавши себе за нежонатого, той звабив цю нещасну жінку й дав їй зрозуміти, що одружиться із нею, якщо вона доможеться розлучення. І незабаром з’ясувалося, що треба діяти негайно: сер Чарльз зібрався до Лондона за вимогою доктора Мортімера, з яким Степлтон для годиться погоджувався. Не можна було втрачати жодної хвилини, жертва могла вислизнути. Степлтон змусив місіс Лайонс написати серові Чарльзу листа, в якому вона благала старого дати їй можливість побачитися із ним напередодні його від’їзду з Баскервіль-Холу. Потім він під пристойним приводом умовив Лайонс не ходити на побачення, і от вона, очікувана нагода.

Повернувшись увечері з Кумбі-Тресі, Степлтон устиг збігати по собаку, намастив його тією фосфорною сумішшю і привів на те місце, куди повинен був прийти старий. Собака, нацькований хазяїном, перескочив через хвіртку й помчався за нещасним баронетом, який із криками побіг тисовою алеєю. Уявляю собі, яке це було страшне видовище! Навкруги темрява, і в цій темряві за тобою мчить щось величезне з мордою, яка світиться, й очима, немов смолоскипи. Серце в баронета не витримало, і він упав мертвим у кінці алеї. Собака нісся за ним вузькою смужкою дерну, і тому на доріжці не залишилося ніяких слідів, крім людських. Коли сер Чарльз упав, собака, можливо, обнюхав

його, але мерця торкатися не став і втік. Саме ці сліди й помітив доктор Мортімер. Степлтон покликав свого пса й поквапився повести його назад, углиб Ґрімпенської трясовини. Таке походження цієї загадки, яка спантеличила поліцію, переполошила всіх околишніх мешканців і, нарешті, була представлена на наш розгляд.

От і все, що стосується смерті сера Чарльза Баскервіля. Ви розумієте, з якою диявольською хитрістю ця людина зробила свою справу? Адже викрити злочинця було неможливо! Спільник у нього був тільки один, причому такий, який не видасть, а незбагненний, фантастичний характер усього задуму й взагалі заплутував розслідування. Обидві жінки, причетні до цієї справи, місіс Степлтон та місіс Лаура Лайонс, підозрювали, хто справжній винуватець смерті сера Чарльза. Місіс Степлтон знала, що чоловік щось замислив проти старого, знала й про існування собаки. Місіс Лайонс не мала навіть уявлення ні про те, ні про інше, але її вразило, що смерть сера Чарльза збіглася за часом із відкладеною зустріччю біля хвіртки, про яку, крім Степлтона, ніхто не знав. Але вони обидві перебували під його цілковитим впливом, і він міг не боятися їх. Таким чином, першу половину завдання було виконано успішно, залишалася друга — значно складніша.

Дуже можливо, що спочатку Степлтон навіть не підозрював про існування спадкоємця в Канаді. Але скоро він довідався про це від свого приятеля, доктора Мортімера, який заодно повідомив про день приїзду Генрі Баскервіля. Насамперед Степлтону спало на думку, чи не зможе він розправитися з цим молодим канадцем у Лондоні, перш ніж той приїде до Девоншира. Дружині він більше не довіряв, пам’ятаючи, що та відмовилася затягти у свої тенета старого Баскервіля. Залишати її надовго саму він також не наважувався — так можна було зовсім втратити над нею владу.

Довелося їхати до Лондона разом. Вони зупинилися, як я потім з’ясував, в готелі "Мексборо", на Кревен-Стріт, куди Картрайт також заходив у пошуках порізаної сторінки "Таймс". Степлтон тримав дружину в номері під замком, а сам, наклеївши фальшиву бороду, ходив по п’ятах

за доктором Мортімером: на Бейкер-Стріт, на вокзал, у готель "Нортумберленд". Місіс Степлтон підозрювала про плани чоловіка, але вона так його боялася, що не наважувалася написати серові Генрі про небезпеку, яка чигає на нього. Якби лист потрапив до Степлтонових рук, хто б міг поручитися за її життя? Зрештою, як ми вже знаємо, вона пішла на хитрість: вирізала потрібні слова з газети й написала адресу зміненим почерком. Лист дійшов до баронета й послужив йому першим застереженням.

Степлтону конче було потрібно роздобути якусь річ сера Генрі на випадок, якщо доведеться пускати собаку по його сліду. Діючи, як завжди, швидко й сміливо, він не забарився, і ми можемо не сумніватися, що й коридорний, і покоївка в готелі отримали щедру винагороду за надану йому допомогу. На жаль, перший черевик виявився зовсім новим, отже, був непридатний. Степлтон повернув його і натомість отримав іншого. З цього факту я зробив дуже важливий висновок. Мені стало зрозуміло, що ми маємо справу зі справжнім собакою, тому що тільки цим можна було пояснити старання Степлтона одержати старого черевика. Що безглуздішою здається якась деталь, то на більшу увагу вона заслуговує. Ті обставини, які на перший погляд лише ускладнюють справу, найчастіше приводять нас до розгадки. Треба лише професійно розібратися в них.

Наступного ранку наші друзі завітали до нас, а Степлтон слідкував за ними з кеба. За багатьма ознаками і хоча б за тим, що він знав мене в обличчя, знав і мою адресу, його кар’єра не обмежувалася Баскервільською справою, у цьому я майже певен. Так, наприклад, за останні три роки у західних графствах було скоєно чотири великих пограбування, а злочинців виявити не вдалося. Останнє з них — це було у Фолкстон-Корт у травні — не обійшлося без кровопролиття. Грабіжник у масці уклав пострілом із револьвера хлопчика-слугу, який побачив його.

Тепер я не маю сумнівів, що Степлтон у такий спосіб поліпшував свої кепські фінансові справи і що вже давно був небезпечним злочинцем.

У його спритності й зухвалості ми могли переконатись і того ранку, коли він так спритно втік від нас, назвавшись потім моїм ім’ям, чудово знаючи, що я доберуся до цього кебмена. І тоді Степлтон зрозумів: у Лондоні годі розраховувати на успіх, тому що за цю справу узявся я. Він виїхав до Дартмура і почав чекати приїзду баронета…

— Чекайте! — перебив я Холмса. — Ви точно виклали весь хід подій, але один пункт все-таки для мене залишається незрозумілим. Що сталося з собакою, коли його хазяїн виїхав у Лондон?

— Питання дуже вагоме, я сам цим цікавився. У Степлтона, звичайно, був якийсь спільник, хоча навряд чи з ним ділився своїми планами — це означало б цілковито потрапити під його владу. Пам’ятаєте слугу в Мерріпіт-Хаус, старого Ентоні? Він жив у Степлтонів кілька років, ще за тих часів, коли в них була школа, і, звичайно, знав, що вони чоловік і дружина. Так ось, цей Ентоні зник безвісти, в Англії його немає. Зверніть також увагу на те, що ім’я Ентоні у нас трапляється досить рідко, а в Іспанії і в Латинській Америці Антоніо зустрічаються на кожному кроці. Старий розмовляв англійською не згірш за місіс Степлтон, але з таким самим дивним акцентом. Я сам бачив, як він ходив углиб Ґрімпенської трясовини наміченою Степлтоном стежкою. Тому досить імовірно, що за відсутності хазяїна собаку годував саме Ентоні, хоча, можливо, йому було невтямки, для чого тут тримають цього звіра.

Отже, Степлтони повернулися до Девоншира, а незабаром туди приїхали і ви з сером Генрі. Тепер скажу кілька слів про себе. Ви, ймовірно, пам’ятаєте, що, роздивляючись листа, адресованого серові Генрі, я зацікавився, чи є на ньому водяні знаки. Я підніс аркуша до очей і вловив легкий запах — аромат парфумів "Білий жасмин". Є сімдесят три сорти парфумів, які досвідчений детектив має розрізняти. Я на власному досвіді переконався, що не раз успішне розслідування злочинів залежало саме від цього. Якщо пахне жасмином, то автор листа — жінка, а до того часу Степлтони вже цікавили мене. Отже, я зрозумів, що собака є насправді, і здогадався, хто злочинець, ще до своєї поїздки в Девоншир.

За Степлтоном треба було встановити стеження. Але якби я стежив за ним, перебуваючи у вашому товаристві, він би одразу сполошився. Довелося обдурити всіх, зокрема і вас. Я сказав, що залишуся в Лондоні, а сам поїхав слідом за вами. Поневіряння, які мені довелося пережити, не такі страшні, як вам здається. Втім, подібні дрібниці не мають заважати нашій роботі. Я жив у Кумбі-Тресі, а печеру на болотах відвідував лише в тих випадках, коли було потрібно бути ближче до місця події. Картрайт приїхав у Девоншир разом зі мною й, ходячи всюди під виглядом сільського хлопчика, неабияк мені допоміг. Окрім того, він постачав мене їжею і чистою білизною та стежив за вами, коли я був зайнятий Степлтоном.

Отже, як бачите, всі нитки були у мене в руках.

Ви вже знаєте, Ватсоне, що ваші звіти негайно пересилалися з Бейкер-Стріт до Кумбі-Тресі. Я дуже багато з них почерпнув, особливо з того, де повідомлявся єдиний справжній епізод з біографії Степлтонів. Після цього мені вже неважко було встановити їхні особи, і я зрозумів, із ким маю справу. Однак розслідування ускладнювалося однією другорядною обставиною — втечею каторжанина та зв’язком між ним і Берріморами. Але ви розплутали й цей вузол, хоча я вже сам прийшов до тих самих висновків на ґрунті власних спостережень.

На той час, коли ви відшукали мене в печері на болотах, картина злочину була цілковито відтворена, але виносити цю справу на суд присяжних було передчасно. Навіть невдалий замах Степлтона на сера Генрі, який закінчився загибеллю каторжанина, не давав прямих доказів. Залишався єдиний вихід: схопити його на місці злочину, виставивши сера Генрі як наживку. Баронет мав іти сам, нібито без охорони. Так ми вчинили і ціною тяжкого потрясіння, пережитого нашим другом, не лише завершили розслідування, але й довели Степлтона до загибелі. Піддавши свого клієнта такому випробуванню, я, звичайно, цілком заслужив докори у поганому веденні справи, але хто міг знати заздалегідь, яке страшне, приголомшливе видовище постане перед нашими очима, хто міг передбачати, що вночі буде туман і собака вискочить з нього просто

на нас?! Ми досягли мети дорогою ціною, але обидва лікаря — і фахівець з нервових хвороб, і доктор Мортімер — запевняють мене, що сер Генрі незабаром одужає. Подорож допоможе нашому другові не тільки зміцнити розхитані нерви, але й залікувати сердечні рани. Адже до місіс Степлтон він мав щирі, глибокі почуття! Це гнітить його найбільше.

Тепер мені залишається розповісти, яку роль вона відіграла в цій похмурій історії. Я не сумніваюся, що вона потрапила під цілковиту владу Степлтона. Чим це пояснити? Любила вона його чи боялася — чи й те, й інше? Адже ці почуття цілком поєднувані. В усякому разі, він діяв впевнено. Місіс Степлтон погодилася видати себе за його сестру, але стати прямою спільницею вбивства відмовилася навідріз, і тут йому довелося переконатися, що його влада над нею не безмежна. Вона не раз намагалася попередити сера Генрі про небезпеку, але робила це так, щоб не підвести чоловіка. Степлтон, очевидно, був ревнивий, і коли баронет почав виявляти ніжні почуття до дами свого серця, Степлтон не витримав, хоча це входило в його плани, і в дикому нападі люті видав усю пристрасність своєї натури, яку доти приховував. Проте він і далі заохочував залицяння сера Генрі, розраховуючи, що той буде частим гостем у Мерріпіт-Хаус й рано чи пізно потрапить йому до лап. Але у вирішальну хвилину дружина здійняла бунт.

Вона почула про загибель каторжанина і довідалася, що того вечора, коли сер Генрі мав прийти на обід, собаку перевели в хлівець у дворі. Відбулася бурхлива сцена. Місіс Степлтон назвала чоловіка злочинцем і вперше почула від нього, що в неї є суперниця. Колишня відданість поступилася місцем ненависті. Степлтон зрозумів, що дружина його видасть, і зв’язав її, щоб вона не могла застерегти сера Генрі. Всі його розрахунки ґрунтувалися на тому, що, довідавшись про смерть баронета, у графстві згадають про прокляття, яке тяжіє над родом Баскервілів, а тоді він знову доможеться від дружини покори і змусить її мовчати. Степлтон і тут прорахувався. Його доля була вирішена й без нашого втручання. Жінка, в жилах якої тече іспанська кров, не пробачила б йому зради…

От і все, мій любий Ватсоне. А якщо вам потрібен докладніший звіт по цій справі, то мені доведеться зазирнути у свої записи. Але я, здається, нічого суттєвого не забув.

— Невже Степлтон сподівався, що сер Генрі також помре від страху, побачивши цю потвору?

— Собака був зовсім диким, крім того, він тримав його надголодь. Якби сер Генрі не помер на місці, то, в усякому разі, таке страшне видовище могло б паралізувати його сили й він не чинив би опору.

— Мабуть, так. Тепер залишається тільки одне питання. Як Степлтон довів би свої права на володіння Баскервіль-Холом, як би йому вдалося пояснити те, що він, спадкоємець, жив під чужим ім’ям та ще й так близько від маєтку? Невже це не викликало б підозр?

— На це питання я навряд чи зможу вам відповісти — ви занадто багато від мене вимагаєте. Моя сфера діяльності — минуле й сьогодення. Що ця людина збиралася робити в майбутньому, я вирішувати не беруся. За словами місіс Степлтон, її чоловік думав про це не раз. Він міг знайти три виходи. Перший: виїхати до Південної Америки, встановити там свою особистість у британському консульстві та зажадати спадщину звідти, не приїжджаючи до Англії. Другий: зробити все це в Лондоні, попередньо змінивши себе до невпізнанності. І третій: видати за спадкоємця підставну особу, забезпечивши її всіма потрібними документами, маючи з цього певну частину прибутків. Знаючи Степлтона, ми можемо не сумніватися, що той або інший вихід зі становища було б знайдено.

А тепер, друже мій, звернімося думками до приємніших речей. Кілька тижнів такої важкої праці дають нам право на вільний вечір. Я взяв ложу в оперу. Чи чули ви де Рецке в "Гугенотах"? Тож, будьте ласкаві зібратися за півгодини. Тоді дорогою ми заїдемо до Марціні та спокійно там пообідаємо.

Примітки

1

Куратор — молодший медик, який оглядав хворих у клініці.

2

Бертільйон А. (1853–1914) — французький учений-антрополог, який запровадив метод упізнання злочинців за "словесним портретом".

3

Нувориш — людина, яка швидко розбагатіла, нажила статків на спекуляції.

4

Камея — опукле рельєфне зображення, вирізане на коштовному камені або на мушлі.

5

Бушмени й готтентоти — африканські племена.

6

Боргес — один з видів друкарського шрифту. Шпони — тонкі металеві пластинки, які використовують у друкарнях для збільшення відстані між рядками набору.

7

Кельти — давні племена, що переселилися на Британські острови з Європи в IV ст. до н. е.

8

Дольмени — доісторичні споруди з двох і більше великих каменів, поставлених вертикально і накритих ще одним каменем, іноді зводилися над похованнями.

9

Едісон Томас (1847–1931) — уславлений американський винахідник. Відомий насамперед удосконаленням електричної лампочки розжарювання й винаходом фонографа. Сван — один з винахідників електричної лампочки.

10

Неолітична людина — людина пізньої кам’яної доби, культура якої характеризується переходом від мисливства і збиральництва до скотарства і рільництва, винайденням кераміки, шліфування і свердління каменю.

11

Капище — місце, де відбувалися язичницькі обряди поклоніння богам.

12

Джентрі — англійські аристократи.

13

Краніологія — наука, що вивчає черепи людей і тварин.

14

Екарте — картярська гра.

15

Ентомологія — галузь зоології, присвячена вивченню комах.

16

Пітт Вільям-Старший (1708–1778) — англійський державний діяч; з 1766 по 1768 рік — прем’єр-міністр.